

Irodalmi Jelen

XIX. évfolyam, 213–214. szám
2019. JÚLIUS–AUGUSZTUS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Főmunkatársak: **Szőcs Géza, Makkai Ádám** (Budapest)

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Király Farkas** (próza,

műfordítás), **Laik Eszter** (helyszíni tudósítások), **dr. Hegyi Pál**

(tudomány, esszé), **Simon Adri** (kritika), **Szőcs Tekla** (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Méhes György**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón **Robert Delaunay (1885–1941)** festménye

Böszörményi Zoltán

El nem küldött levél Pilinszky Jánosnak

*Képtelenség kijózanodni a világból,
ki megölelt, tán nem is szeretett.
Sivár falak között kallódtál szertelen,
benned dalolt mennyország és pokol.*

*Mi összetartott,
ellenséged is lehetett,
erők sodrásában menekültél,
rohantál az éj kazlai között.*

*A parázna szerelem mire kellett,
ha együtt élni veled nem tudott?
Roppant seregek, zászlót lengetők
vitték, hirdették: itt vagyok,
és azt is:
ha újra ellenállok, talán veletek maradok.*

*A közöny degeszre tömött
hátizsákját soha nem cipelted válladon.*

*A gőg,
csak a gőg gyújtotta lángra az időt,
mert ki hervadni készült,
maga előtt görgetett
élőket és holtakat,
a lázadók szívébe
oltotta a lázadást.*

*A panasz vörös hegyű
láncsákat repített a kék égre,
de itt, a földön is,
kék volt a magány,
felette a tűnődés
és a félelem fekete madarai,
iramlottak át meg át.*

*Száműzött,
ki a csönd sorsát
mellébe zárja,
kékülő szájjal
fájdalmat kiált?*

*Vezekel, ki rád talált,
titkok szövetét
kegyelemmel szövi át,
felpróbálja a kéjruhát.*

*A hajnal rendszerében,
értelmet erősít a fű.*

*A csillagok visszavonulására
csak az figyel,
kiben a lét már megpihent.*

*Ránk testáltad a jövőt,
a szomorú kételyt,
a szép és tiszta kiábrándulást.*

*Néma tutaj úszik
a nyugtalanság vizén,
kérges árnyékot
növeszt a fény,
az öntudat párnáin tündököl
szép fejed.*

Shrek Tímea

Gyerekjáték

Anyu nagyon hangosan sír. Igazán abbahagyhatná már. Még én sem szoktam ilyen sokáig bögni. Mindig rám szól, hogy már nagyfiú vagyok, és a nagyok nem itatják az egereket. Ma vagyok hatéves. Anyu megengedte, hogy átjöjjenek hozzánk a barátaim. A család is összegyűlt. Keresztanyuék is eljöttek, de most mindenki olyan szomorúnak tűnik. Pedig anyu megsütötte a vadkacsát is, amit keresztapu hozott, reggel lótte a tónál, nagyon finomra sikeredett.

Apu nem engedi, hogy kihozzam a tortát, pedig én igazán szeretném, ha meggyújtaná rajta a gyertyát. Ha elfújhatnám, azt kívánnám, hogy anyu ne sírjon, és mindenki legyen boldog. Még Annának is adnék belőle, pedig ő kisebb, mint én, és folyton mindenért sír. Ma is elvette az ajándékokat, amit nekem hoztak. Nem akartam odaadni neki a távirányítós kisautót, amit Zolikától kaptam, mert féltem, hogy eltöri. Aztán meg bömbölni kezdett. Lefeküdt a szőnyegre, és a kezével a padlót verte. Én próbáltam megmagyarázni neki, hogy ma nekem van születnapom és én kaptam az ajándékokat, de ő csak egyre hangosabban visított. Hát én meg földhöz vágtam azt a hülye játékot. Miért nem érti meg, hogy az az enyém? Anyu is az ő pártját fogta, ölbe vette, vigasztalta, aztán meg még engem szidott le, amiért nem adtam neki oda. Azt mondta, hogy fősvény vagyok. Igazából nem mondta, csak azt kérdezte, hogy fősvény vagy, kisfiam? Én meg mondtam, hogy nem.

Annával mindig mindent megosztok. Nagyon szeretem, mert a testvérem, csak még olyan buta! Amikor hazahozták a kórházból, én csak álltam az ágya mellett és néztem, hogy milyen szép. Akkor még nagyon pici volt, de azóta megnőtt. Biztos azért, mert mindent megevett, amit anyuék adtak neki. Meg azért én is imádkoztam érte, ahogyan anyu tanított. Abban az imában min-

denkiért szóltunk Istenhez. Még a nagyierít is, aki már fenn van a mennyországban.

Anna már oviba jár, én nemrég kezdtem az első osztályt. Most tanuljuk leírni a betűket. Igazából még nem is betűk, hanem karikák meg vonalak. A kedvencem a görbebot, az osztályban én írom a legszebben. Olyan formája van, mint a nagyapáénak, ami a szobájában áll. Csak a nagyapáé sokkal nagyobb. Őt is nagyon szerettem, de Annát sokkal jobban, mert ő még kicsi, és vigyázni kell rá.

Anyuék nagyon büszkék voltak rám, amikor a tanító néni mindenki előtt megdicsért, hogy *Andráská, ez igazán szép munka!* A gyakorlófüzetemet is mindig mutogatja másoknak, hogy így kell szép munkát végezni. Azt szeretném, ha anyuék mindig büszkék lennének rám. De most szerintem nem azok. Látom, hogy haragszanak rám, olyankor néznek így. De mi csak játszottunk. Amúgy is, ők küldtek ki minket az udvarra, hogy ne hallgassuk, amit a felnőttek beszélnek.

Szép volt az idő, de azért anyu sapkát húzott ránk, mielőtt kimentünk. Pedig mondtam neki, hogy úgyis leveszem majd, amikor nem látja. Akkor még mosolygott. Összeszedtük az ajándékokat, amiket kaptam, azokkal együtt mentünk az udvarra.

Dani majdnem kitörte a Pókemberem lábát, amikor kergetőztünk. Azt apu vette nekem. Keresztanyuék ajándéka pedig meglepetés. Ők mondták, hogy várjak addig, amíg felvágjuk a tortát. De én már megtaláltam! Nem mondtam el nekik, mert akkor elrontottam volna mindent.

A fiúkkal indiánosat játszottunk. A bunker a kisházikó volt, amit apu épített nekem. Oda kellett beszaladni, és akkor nem tudtak elkapni. Annát mindig elkapták, mert ő nem tudott olyan gyorsan futni, mint mi, meg mindig el is esett. Olyan kis ügyetlen még.

Az ajándék, amit keresztapu szerzett nekem, még nálam is nagyobb. Pedig hatéves létemre én vagyok a legmagasabb a fiúk között. A két bejárati ajtó közé rejtve találtam meg. Betekerte egy fehér lepedőbe, de engem nem tudott átvérni. Amikor nem figyeltek oda, kihoztam magammal, azzal játszottunk tovább.

Aztán lehet, hogy én is elestem, mert nem emlékszem semmire, csak egy csattanásra. A másik percben már benn voltam a konyhában, anyu üvöltözött, apu pedig fel-le rohangált a telefontal.

Nemsokára jött még néhány vendég, de őket nem kínálták meg semmivel. Nem is nagyon akartak bejönni a házba, inkább az udvaron maradtak. Felmásztam a díványra, és onnan néztem, mit csinálnak. Anna a földön feküdt. Őt vajon miért nem küldték be? Az egyik bácsi betakarta pokróccal. Szegény, biztos fázik, igazán bejöhetne.

Keresztapu nagyon ideges. Megkérdeztem tőle, hogy a tortát mikor hozzuk ki, de bezavart a szobába. Azt mondta, hogy ne kerüljek a szeme elé. Nem tudom, mi a bajuk, biztos megtudta, hogy kilestem, hol tartja az ajándékot. Legalább Annát küldték volna be, mert már kezdtem unatkozni. Visszamásztam a díványra. Az ablakon keresztül láttam, hogy valami sárga szalagot húztak ki a férfiak az udvaron. Anyu még mindig sírt, apu átölelte. Most már mindketten sírtak. Én is elszomorodtam. *Anna, gyere már be!*, kiabáltam, de nem figyelt rám senki. *Anna, meg fogsz fázni, gyere be! Anna! Neked adom az összes játékomat, csak gyere már be! Még azt a nagy puskát is, amit keresztapu hozott...*

Lajtos Nóra

Szótól szóig

Kányádi Sándornak

*Emlékszem még,
ott a nagyalambfalvai
házfal mellett édesanyám
kalácsba font haját bontogatta
éppen, és tűzpiros masnit font bele
leánykora hajnalpiros sugarából,
majd felkapta, s vállára vette
az emlékezet. Vitte, vitte drága
jó anyámat a fától fáig a sűrűsödő alkonyatban.*

*A sörényes idő vágatott velem,
koponyámban száz gyermek duruzsolt,
Napsugárban izzadtak könnyeim
tánczá; s az anyatejbe mártott
gügyögésből egyszer csak nyelvvé
szilárdult a szó, a gondolat.*

*Kifeszített cseresznyefa voltam, verságaim
könyökét gipszbe rakta a történelem.
Míg köztetek jártam, hétszirmúak voltak
a hetek, amivel mérni lehetett az időt,
bár az sokszor nekem egyre ment. Szavaim
felköltöztek a mennybe, csöndem mély
gyökeret eresztett. Eggyé váltam immár
a hallgatással. Mindennel kibékülnék
most már, csak ezzel ne kellene:
a visszavonhatatlan nyári elmúlással.*

Téreyetlenül hirtelen

*A szék karján otthagytam zakóm zsebeibe
belegyömösöltem minden alanyt és állítmányt.
Kérdezhetitek, miért távoztam köszönés
nélkül, de a miérteknek néha elmúlásszaguk van,
és kiszámíthatatlanul logikátlan az egész.
Az ember reggeli ébredéskor még hisz a fényben,
aztán túlfut a jelenén, nincs idő, mondjuk, meghalni sem.
Aztán mégis úgy alakultak a dolgok, hogy én itt lettem,
ahonnét nincs tovább... let it be! ám „legyen!”
ti meg ott maradtatok téreyetlenül hirtelen.*

Rakovszky Zsuzsa

Piroska

A múltkor azt kérdezted, miért lett vége Tamással. Amikor pedig olyan jól indult minden... A mi korunkban már nem ugrik fejest az ember mindenféle elhamarkodott kapcsolatokba... jó, az ő korában, de hát igazából én sem vagyok már mai csirke. Látam, bosszant, hogy megpróbáltam kitérni a válasz elől, pedig hát nem titok, csak olyan abszurd az egész... félttem, hogy azt hiszed, nem az igazi okot mondom, vagy ha mégis elhiszed, akkor kinevetsz. De végül is azt hiszem, mind a ketten túl vagyunk már azon a koron... úgy értem, tudjuk, hogy bármi megtörténhet... úgyszólván bármi. És a nevetségességtől félni – ezt meghagyhatjuk a fiataloknak.

Hát szóval Piroska miatt lett vége. Hogy ki az a Piroska? Hát ez az! Nem, nem egy huszonéves bombázó, aki elhalászta előlem az én jóképű ötvenes udvarlómát. Nem, Piroska megvan már... várjál csak... hát minimum hetvennek kell lennie, ha már több mint ötven évvel ezelőtt is felnőtt nő volt... mikor is? '56-ban, persze. Tényleg, igazából nem is tudom, hány évet töltött náluk... lehet, hogy csak hónapokat? És annak a pár hónapnak a hatását ne bírta volna kiheverni több mint ötven év alatt?

Hogy mit nem bírt kiheverni? Nem mondtam még? Piroska a bébiszittere volt Tamásnak úgy hatéves kora körül – vagy nem is tudom, hogy hívták ezt akkoriban. Dadának? Nörsznek? Igazság szerint eddig azt sem tudtam, hogy létezett akkoriban ilyesmi – de hát úgy látszik, mégiscsak. Bizonyos speciális esetekben, mint amilyen Tamásé volt, jobban mondva Tamás anyjáié.

Jaj, nem, dehogyis! Nehogy már azt képzeld, valami ilyen mélylélektani szörnyűségről van szó! Hogy beleszeretett a dadájába (vagy nevezd, ahogy akarod!), és azóta sem tud más nőhöz kötődni vagy ilyesmi! Nem kellene annyi népszerű pszichológiát olvasnod! Tamás utálta ezt a nőt – vagyis hát igazából én már

nem is tudom. Tudod mit, kezdem az elején, hátha te értesz valamit belőle.

Arra biztosan emlékszel még, hogy Tamást Bécsben ismertem meg, azon a termékbemutatón – mindjárt feltűnt nekem, bár ott rengeteg van ebből a típusból, tudod, a jóképű, fiatalos, középkorú pasikból, akiken látszik, hogy teniszezni szoktak, meg egészségesen étkeznek... és egyáltalán, rá van írva az arcukra, hogy nincsenek úgy agyonhajszolva és agyongyötörve, mint mi itt, kétszáz kilométerrel keletebbre. Alighanem én is mindjárt megtetszhettem neki, mert sűrűn odanézegetett, miközben az előadó a már nem tudom, milyen táplálékkiegészítők előnyeit ecsetelte. Amikor a bemutató után odajött hozzám, éppen kezdtem volna összeszedni a középfokú németiséget, és majd' hanyatt estem, amikor magyarul szólalt meg – egy kis akcentussal, tudod, meg sűrűn kevert német szavakat a beszédébe, de mégis! Meghívott egy kávéra egy presszóba a Grabenen, aztán persze kitört köztünk a szerelem – esküszöm, mintha tizenhat éves lettem volna, nem negyvenhat! – na jó, negyvenhét. De ezt a részét már úgyis tudod.

Azt már az elején kénytelen voltam közölni vele, hogy én nem tudok csak úgy hipp-hopp Bécsben teremni, valahányszor látni akar: ott a butik, a lányom is akkoriban ment vissza dolgozni, és ha nincs, aki vigyázzon időnként a kicsire, nemigen tudta volna megtartani az állását... tudod, hogy van manapság, nem mehetsz táppénzre azzal, hogy beteg a gyereked... De azt igazán nem láttam be, hogy ő miért ne jöhetne át hozzám annyiszor, ahányszor kedve tartja – hiszen anyagilag független, beutazta a fél világot, miért találná éppen ezt az alig háromórás utat a Hauptbahnhoftól a Keletiig annyira fárasztónak?

Át is jött párszor az első időkben, eleinte még elég gyakran, de aztán egyre többször talált valami kifogást, hogy most miért nem alkalmas, vagy az utolsó pillanatban lemondta, nekem meg – tudod, milyenek vagyunk mi, nők! – mindjárt az jutott az eszembe, hogy máris megunt volna? Netán mégiscsak van valakije ott, Bécsben? De valahányszor én mentem őhozzá, mindig odáig volt a boldogságtól, vitt mindenhová, mindenféle drága helyekre, és

egyáltalán, a tenyerén hordozott! És magabiztos volt, férfias, imponáló – egy olyan régi vágású, tudod, amelyet itthon már nemigen lehet találni. Itt Pesten viszont – mintha kicserélték volna! És nem akkor, amikor kettesben voltunk, hanem amikor elmentünk valahová! Te, annyira furcsa volt! Például joghurtot vett magának a kis ABC-ben – nagyon ügyelt arra, hogy egészségesen étkezzen! –, tudod, van az a fajta, amit csak négyesével árulnak, ő meg két darabot tört le magának, a pénztárosnő meg ráförmedt, hogy „Ezt mi csak négyes kiszerezésben áruljuk!”, de olyan hangon, mintha legalábbis apagyilkossággal vádolta volna... nyilván ismered te is ezt a típust. Mire Tamás habogni kezdett – akkor még azt hittem, a meglepetéstől, otthon nem szokott hozzá, hogy egy eladó ilyen hangon merjen beszélni vele –, hogy akkor megveszi a másik kettőt is, a nő meg ordított valamit a kolléganőjének, hogy hozza oda a maradék két darabot, „mert a vevő letört kettőt a négyes készletből”, hát, mondhatom, úgy álltunk ott, mint a szégyenpadon, a mögöttünk állók gyűlölködve méregettek minket, amiért feltartjuk a sort, hát nem állítom, hogy kellemes lett volna, de ha az ember Tamás halálsápadt arcára nézett – egész idő alatt alázatosan, bocsánatkérően mosolygott –, azt hihette volna, hogy legalábbis lopáson érték, és mindjárt jön érte a rendőrség.

Na jó, az ilyesmi előfordul – de aztán jött a vendéglő, ahol ránk szóltak, hogy itt tilos a dohányzás, meg az az ellenőr a buszon – történetesen időben lyukasztottunk, de tudod, hogy van ez, az embernek tényleg támad ilyenkor egy kis büntudata, akkor is, ha semmit sem vétett, vajon miért? –, és mindig, de úgy értsd meg, hogy tényleg minden egyes alkalommal ugyanaz a halálsápadt arc, az a bocsánatkérő, alázatos mosoly! És a szemében az a rémület – mintha hirtelen kisgyerekké változott volna vissza! Egy szó, mint száz: idővel rá kellett jönnöm, hogy ez az ember fél itt, minálunk! Na jó, gondoltam, hatéves volt, amikor elmentek innen, azóta nemigen járt haza, majd megszokja lassanként, rájön, hogy itt közben egy s más megváltozott azért, még ha az emberek viselkedésén ez talán nem is látszik, de ennek már nincsen jelentősége. Csakhogy, mondom, egy idő után egyáltalán nem is akart már átjönni, mindig

talált valamilyen ürügyet, hogy miért ne. Tudtam, hogy nem mond igazat, de mi értelme lett volna, ha rábizonyítom, hogy csak kifogásokat keres? Éreztem, hogy a probléma valahol mélyebben fekszik. Ismersz, tudod, hogy harcos típus vagyok, nem szeretek ölbe tett kézzel várni a csodára... Szóval elhatároztam, hogy dülőre viszem a dolgot. Az olasz fagyizó teraszán üldögéltünk, amikor nekiszegeztem a kérdést – mármint hogy csakugyan fél-e hazajönni? Eleinte megpróbált köntörfalazni, ahogy már a férfiak szoktak, azt állította, én csak képzelődöm, arra hivatkozott, hogy sok a dolga, hogy az utóbbi időben nem érzi túlságosan jól magát, és nehezebbre esik az utazás – de én kötöttem az ebet a karóhoz, és a végén mégiscsak bevallotta, hogy Piroska miatt van az egész. Hogy ki légyen az a Piroska, a fagyaltozóban még nem árulta el – és én, bevallom, rögtön arra gondoltam, hogy valami nőügyről van szó –, de aztán otthon kinyitott egy Calvadost, és mégiscsak elmondta az egész históriát. Megpróbálom úgy elmondani, ahogy ő, legfeljebb a nyelvtani hibákat meg a német szavakat hagyom ki belőle.

– Tudod, ugye, hogy apám orvos volt, nem is akármilyen. Én már alig emlékszem rá, ha megpróbálom felidézni, milyen is volt, mindössze egy nagyon magas, nagyon világos hajú férfit látok, elmosódó arcvonásokkal, meg egy villogó, keret nélküli szemüveget. Igazából csak egyetlen élénk emlékem van vele kapcsolatban, az, ahogy fölkap és fölemel a levegőbe, végtelen magasságba a padló fölé, én meg sírok és sikoltozom, míg csak le nem tesz, akkor odarohanok anyámhoz, és a szoknyájába fúrom az arcom, ők pedig nevetnek.

Mindenesetre neki köszönhattük, hogy azokban az első években szinte hermetikusan el voltunk szigetelve attól a világtól, amelyben éltünk. Mondom, nagyon jó orvos volt: az életüket azért az akkori nagyfejűek is féltették, és kórházigazgatónak mégsem nevezhettek ki egy kőművest vagy egy szabósegédet. És magánpraxisa is volt, igen, ilyesmi is létezett azokban az években. Rengeteget dolgozott, többnyire késő este keveredett csak haza, talán ezért is van olyan kevés emlékem róla. Viszont olyan jól keresett, hogy anyámnak nem kellett munkába állnia – ház-

tartásbeli volt, ahogy akkoriban hívták –, és minden időnket együtt töltöttük. Az maga volt a Paradicsom!

Végeérhetetlen, kettesben vívott kártyacsatákra emlékszem – anyám mindig csalt a kedvemért, úgy ügyeskedett, hogy nála maradjon a Fekete Péter –, és hosszú felolvasásokra Mackó úr kalandjaiból: viharvert példány volt, még apámnak olvasott fel belőle az ő anyja gyerekkorában. Mennyit neveltünk azon, hogy Mackó úr a Kijárat nevű városban akart kiszállni a vonatból! És húsvétkor színes krepp-papír fészkekben tojás cukrot találtam a kertben a fű közt, és karácsonyra villanyvasutat kaptam, pedig akkoriban jószerivel semmiféle játékot nem árultak, legfeljebb építőköcsköt vagy csúf kaucsukbabákat – talán valamelyik páciensétől vásárolta apám, vagy a sajátja lehetett kiskorában? –, mindenestre olyan igazi játékvasút volt, alagutakkal, szemaforral, a sínek mentén meg kis csúcsos tetejű házakkal, amelyek anyyira mások voltak, mint azok, amelyek közt naponta járkáltunk!

Idővel azért a szüleim közül valamelyik – bizonyára apám – úgy döntött, hogy nem árt szoknom kicsit a többi gyerek társaságát, és beíratott az óvodába – de hát Istenem, miféle óvoda volt az! Semmi esetre sem olyan, mint azok, amelyeknek a kerítésén időnként anyámmal sétálgatva döbbsent kíváncsisággal nézegettem befelé: ahol vad, durva kölykök rohangáltak ordítva, és bele-belerúgtak a kisebbekbe a óvónők szeme láttára, akik közömbös, rezzenéstelen arccal néztek el valahová a semmibe... nem, ez először is magánóvoda volt (furcsa, de akkoriban is létezett még ilyesmi, bizonyára legfeljebb egy-kettő, de mégis!), és mindössze talán ötven vagy hatvan jártunk oda, többségükben kislányok, talán csak egy fiú volt még rajtam kívül, de az is olyan félénk, jól nevelt fiúcska volt, akárcsak én. Az egyik kislányba, egy kék szemű, göndör, szőke hajú kis jószágba, azt hiszem, bele is szerettem, s amennyire így utólag meg tudom állapítani, ő is viszonzta az érzelmeimet. Mancsi néni, az óvónőnk nyájas, idős asszony volt – vagy inkább lány, „öreg kisasszony”, ahogyan odahaza emlegették, de talán helyesebb lett volna öreg kislánynak nevezni, mert összeaszott, ráncos arcán ottragadt az a gyerekesen naiv, derült kifejezés, amely általában a lányfejjel megvénült nők sajátja.

Ritkás, ősz haját merev, dauerolt csigákba szorította, szürke szoknyát és kinyúlt zöld kardigánt viselt, és ha télen sétálni indultunk – mert adott arra, hogy mindennap legalább egy órát tartózkodjunk a friss levegőn! –, bársonykabátját keshedt szőrmegallér díszítette, amelyhez hasonlót akkoriban nemigen lehetett látni. Német versikéket tanított nekünk, viharvert meséskönyvekből olvasott fel engedetlen kis bocsokról és szorgalmas nyulacskákról, körjátékokat játszottunk, összekapaszkodva énekeltük utána a bugyuta német dalocskákat fontoskodó cérnahangon vagy babzsákot dobáltunk egymásnak. Tudtuk, persze, hogy léteznek másfajta, rossz, komisz, engedetlen gyerekek is, utcakölykök, akik nyáron a téren futballoznak, télen hógolyóznak, és időnként csúfondáros dolgokat kiabálnak utánunk, amikor illedelmesen, kézen fogva sétálgatunk – ezeket borzongó csodálattal lestük a szemünk sarkából, abban a biztos tudatban, hogy soha semmi közünk nem lehet hozzájuk.

Néha vendégek jöttek hozzánk: leggyakrabban egy bizonyos „bárónő”, szép, magas, viharvert, erősen kirúszozott nő, egy preszszóban volt kávéfőzőnő, és én sokáig azt hittem, valamiféle lényegi kapcsolat van a bárónőség és a kávéfőzés között. Egyszer, amikor beültünk a Pöttyösbe egy Rigó Jancsira, meg is kérdeztem anyámat, hogy a pálmáival díszített, csillogó presszógéppel foglalatostkodó nő ugye bárónő? Anyám azzal a figyelmeztető pillantással nézett rám, amelyből már igen korán megértettem, hogy ez olyan téma, amiről csak odahaza, a négy fal között lehet beszélni – ott-hon aztán anyám magyarázott valamit a régi világról, amit nem-igen értettem, egy világról, amely elsüllyedt, és csak mutatóba maradt belőle ez-az, szőrmegalléros kabát, a Merklin-vasút és Mackó úr kalandjai, mint valami hajótörés után a véletlenszerűen partra sodort tárgyak. Ehhez a világhoz tartozott a bárónő is, de szemlátomást ebben az újban is eléggé talpraesetten forgolódott.

Apám halálával aztán minden megváltozott. Nem mindjárt – volt néhány nap, amikor az élet megszokott rendje felborult, anyám holt-sápadt, villámsújtotta arccal járt-kelt a lakásban, engem pedig heves tiltakozásom ellenére néhány napra magával vitt a Babszi nevű, idő-sődő hajadon rokon, aki parányi, vénséges vén anyjával élt egy szűk,

öreg bútorokkal zsúfolt lakásban. A két nő izgatottan tipegett körülöttem, régi játékokat kotort elő a nyikorogva nyíló, bedagadt fiókokból, és engedte, hogy gyomorrontásig teletömjem magam vaníliás kiflivel, este pedig a fiatalabbik órákig ült az ágyam szélén, mert ordítva, zokogva tiltakoztam, amikor kiderült, hogy éjszakára sem mehetek haza, ott kell aludnom a slingelt szélű, dohos ágynemű közt a hajdani „cselédszobában” (ők ketten, anya és leánya a hatalmas, széles duplaágyban aludtak, alighanem az lehetett valaha a hitvesi ágy, amely a zsúfolt, homályos szobának szinte a felét elfoglalta). Babszi kissé selypes, suttgó és bocsánatkérő hangján egyik mesét a másik után olvasta föl nekem – alighanem félájult lehetett már a fáradtságtól, de én még mindig nem akartam elengedni –, végül, lemondó sóhajjal, odakuporodott mellém a keskeny, széthajtogatott Schöberl-ágyra, és idegen, kissé émelyítő szagával az orromban, halk horkolását hallgatva végül mégiscsak sikerült elaludnom. Még két napot és két éjszakát töltöttem abban a sötét, dohos lakásban, mígnem végre megjelent anyám, tetőtől talpig feketében, és hazavitt.

Egy darabig nem érzékeltem, mi változott az életünkben, legalábbis ami az anyagi helyzetünket illette. Anyám megromlott idegállapotát, kétségbeeséssel határos zaklatottságát alighanem éreztem, és ahogy már a gyerekek szokták, feltehetőleg magamra vonatkoztattam. Tudtam, mert anyám néhány nappal hazatérésem után, ki-kitörő sírás kíséretében elsuttogta, hogy apám „felment az égbe”, tudomásul vettem, hogy mostantól még ritkábban láthatom, mint addig, anyám szomorúsága és feldúltsága viszont, ha jól emlékszem, sértett és bosszantott: miért szomorodik apám után, miért nem vagyok neki elég én? Sértettségemnek idegtépő nyafogással adtam hangot – azt hiszem, elviselhetetlen kölyök lehettem.

Anyám időnként elment otthonról: ilyenkor Rózsika néni vigyázott rám, koszorúba font hajú, nehézkesen döcögő öregasszony, akit vidáman terrorizáltam, mert hamar rájöttem, hogy mindent megenged, csak ne nyűgösködjek, és ne követeljem rajta bömbölve anyámat. Anyámmal különben ezekben a hetekben – hónapokban? –, amelyeket kettesben töltöttünk, még jobban

összeforrunkt, mint az apám halála előtti időkben: láttam rajta, hogy neki is egyre inkább nehezebb esik, akár csak egy-két órára is, megválni tőlem, és ha mégis kénytelen volt, kapkodva, ziláltan és kihevülten érkezett vissza, és mindig hozott nekem valamilyen engesztelő ajándékot, édességet vagy csak egy szem különlegesen fényes gesztenyét. Az apám halálát követő napokban nyugtalanul aludtam – különben is elég rossz alvó voltam –, és néhány gyötrelmes éjszaka után, amikor anyám, sikoltozásomra felriadva, halálra váltan rohant át hozzám többször is, szokásunkká vált, hogy ott aludtam el mellette, a nagy ágyban, apám helyén, mennyei békében és biztonságban. Az a néhány hónap, míg el nem fogyott az apámtól maradt pénz, alighanem életem legboldogabb időszaka volt.

Csak hogy a pénz rohamosan fogyott – talán volt is valami törvény akkoriban, hogy mennyi ideig lehet egy özvegy a férje halála után állás nélkül, mielőtt lecsuknák közveszélyes munkakerülésért? –, mindenesetre anyám idővel kénytelen volt állás után nézni. Merklin-vonatokat tologatva füleltem, amint a bárónővel latolgatják a lehetőségeket. Anyám egyik szivárványos ötlet szappanbuborékját a másik után eresztette föl a cigarettafüsttől homályos levegőbe: kitanulja a szemfelszedést, megszerzi a gép- és gyorsírói oklevelet (bár papírja nem volt róla, úgyesen gépelt), de ezek a buborékok, akárcsak a valódiak, mindig pillanatok alatt elpattantak, mert valamilyen láthatatlan akadályba ütköztek. Anyámnak, azt hiszem, az is megfordult a fejében, nem dolgozhatna-e ő is abban a bizonyos presszóban, de a bárónő leintette: „Nem neked való!” – mondta, és: „Miért nem keresel valami olyan lehetőséget, ahol használhatod a nyelvtudásodat?” – kérdezte. Anyám fáradtan legyintett: „Angolt és franciát, manapság? – legyintett csüggedten. – Kizárt dolog! Teljesen lehetetlen!”

De úgy látszik, mégsem volt lehetetlen. Anyám, mivel szorongatta az idő és a pénztelenség, végül is kénytelen-kelletlen elvállalt egy állást egy mosodában – Patyolatnak hívták azokat akkoriban –, ő vette át a kuncsaftok mocskos ágyneműjét és paradicsomfoltos ingét, és ő szolgáltatva vissza az ügy-ahogy kimosottat, ővele

veszekedtek, ha nem jött ki a folt vagy valaki másnak a holmija került elő a csomagból. Esténként remegő lábbal és könnyes szemmel érkezett haza, az előző hetek édeni boldogsága most a hétvégékre zsugorodott össze, azokból is inkább csak a szombat délutánokra meg a vasárnap délelőttökre, mert vasárnap délután anyám arcán és viselkedésében már érződött a feszültség, amely, ahogy múltak az órák, gyötrelmes szorongássá fokozódott. Anyám rettegett a vevőktől, a közönséges, szabadszájú kolléganőktől és legfőképpen a főnökasszonyától – attól a „tramplitól”, ahogyan a bárónő szokta emlegetni –, akinek alighanem szúrhatta a szemét anyám kifinomult szépsége, a hajdani jómódról árulkodó eleganciája, és ezért minden apróság miatt megalázó hangnemben kötözködött vele a többiek előtt. A szombat délutánok és esték azért most is olyan csodálatosak voltak, mint régen, gesztenyesütéssel és Macsó úrral, csak hogy ebbe az Édenkertbe már beférkőzött a kígyó az állólámpán kérlelhetetlenül ketyegő ébresztőóra formájában: anyám vasárnap este mindig sóhajtvá állította be háromnegyed hatra, hogy aztán hétfő reggel álmosan, bedagadt szemmel, tiltakozó nyafogásomra ügyet se vetve gyorsan belerázzon a ruháimba, majd botladozva és vacogva a hideg, hajnali utcákon szapora léptekkel igyekeztünk Mancsi néni óvodája felé, ahol ilyenkor, kora reggel én voltam az első és egyetlen gyerek („Csak a kedvedért, Klárikám, mert különben tudod, hogy csak nyolckor kezdenék...”). Délutánonként többnyire Rózsika néni jött értem, mert anyám túlórázott, én pedig dacosan és gyűlölködve fogadtam, mert szégyelltem, hogy a többiek a nagyanyámnak hitték, és anyámat nyagogattam, hogy miért nem inkább ő jön értem.

Aztán egy nap nagyszerű dolog történt – legalábbis akkor annak hittük. Emlékszem, ahogy megint a Merklin-vonatokat tologatva füleltem anyám és a bárónő beszélgetését, néhány értelmetlen és számomra közömbös szót el tudtam kapni a lázas suttogásból. „Nyelvtudás” és „követség” – ezek tértek vissza a leggyakrabban. Amikor jóval később megpróbáltam szilánkjai-ból összerakni a történetet, valami olyasmire lyukadtam ki, hogy apámnak egyik régi páciense – aki magas pozícióba került, vagy

csak ismert valakit, aki ismert valakit –, szóval hogy ez a bizonyos ismerős vitte meg a hírt a presszóba, a bárónőhöz, az meg továbbította anyámnak, hogy már nem is tudom, melyik nyugati követségről nyugdíjba ment, vagy talán meg is halt az öreg titkárnő, és most keresnek valakit, aki jól beszél angolul, és hogy anyám megpróbálhatna jelentkezni az állásra.

– Hogy megpróbáld-e? Szerintem két kézzel kapj rajta! – torolta le erőlesen a bárónő tétovázó anyámat.

– De hát én „rossz káder” vagyok! – tiltakozott anyám (a „rossz káder”-t azzal a gúnyos grimasszal ejtette ki, ahogy az akkoriban hivatalosan használatos szavakat szokta). De a bárónő csak legyintett.

– Hát persze, különben honnét is tudnál angolul meg franciául. Muszáj lesz beleegyezniük! – hajolt közelebb anyámhoz jelentőségteljesen suttogva és bólogatva, miközben hosszú fülbevalói viharosan himbálóztak, mintha hozzá akarnának járulni valamivel anyám meggyőzéséhez. – Ne félj, ha nem tetszik nekik a dolog, elég világosan közlik majd veled!

De úgy látszik, „azoknak” mégsem volt kifogásuk a dolog ellen, vagy ők is belátták, hogy rossz fényt vetne az újsütetű népi demokráciára, ha egyetlen, idegen nyelveket beszélő titkárnőjelölt sem taláztatna benne. Anyám egyik nap előszedte a szekrényéből a testhez simuló, prémgalléros szürke kosztümjét, egyikét azoknak a régi ruhadaraboknak, amelyeket már régóta nem viselt („Nem kell fölöslegesen ingerelni őket! – intette annak idején apám, de ugyanezen a véleményen volt a bárónő is), aztán olyan szépen és elegánsan, mintha egy más bolygóról hullott volna ide a mi fakó és egyhangú világunkba, elment valahová, és amikor néhány órával később visszatért, valósággal a nyakába borult a bárónőnek, aki már egy ideje ott ült nálunk a nagyszobában, és egyik cigarettáról a másikra gyújtva várt rá.

– Azt ígérték, majd értesítenek! – közölte komoly, fontos arccal, és: – Ne igyunk előre a medve bőrére! – próbálta önmérsékletre inteni inkább önmagát, semmint a bárónőt, de aztán nem bírta tovább, és ujjongva hozzátette: egészen biztos benne, hogy megfelelt, olyan kedvesen, mosolyogva szorított vele kezét leendő főnöke.

– Annyira köszönöm neked, Ellám! – borult újra a bárónő nyakába, az pedig messze eltartotta magától azt a kezét, amelyikkel a cigarettát fogta, nehogy kiégesse a szürke kosztümot.

– Igen, C., a követ tényleg igazi gentleman... Ha ő félig-meddig megígérte, akkor mérget vehetsz rá, hogy megkapod az állást... hacsak „azok” bele nem köpnek a levesbe.

De „azok” még mindig nem adtak életjelt. Anyám rövidesen fölmondhatott a mosodában („Azt látnod kellett volna, milyen képet vágta! – suttogta diadalmas örömmel a bárónőnek), és reggelenként – nem hétre, mint a Patyolatba, hanem csak kilencre! – elindult abba a szép, régimódi kis kastélyra emlékeztető épületbe, amely lándzsás vaskerítéssel elzárt, mély kertben rejtőzött (a bejáratot, mint azt anyám suttogva közölte a bárónővel, a szemközti, komor ház egyik emeleti lakásának ablakából állandóan figyelték, és mindenkit lefényképeztek, aki belépett), kapujában pedig két fegyveres őr állt, hogy senki illetéktelen be ne tehesse a lábát, de anyámat az áttetsző tokba helyezett igazolvány felmutatása ellenében beengedték, sőt egy idő után már nem is kérték tőle ezt a belépésre jogosító iratot.

Ismét paradicsomi időszak következett, ha talán nem is voltam olyan boldog, mint az anyám munkába állását közvetlenül megelőző időkben, hiszen reggelenként mégiscsak el kellett válnunk egymástól (bár most már nem hideg és néptelen, hajnali utcákon vonszolt sietősen, kialvatlanul az óvodába, hanem világosban és kényelmesen mentünk). Délután azért továbbra is Rózsika néni ment értem, de ekkor már nem kellett olyan sokáig várnunk anyámra, mint akkor, amikor a mosodában dolgozott, és amikor hazaérkezett, nem volt olyan holtfáradt és elkeseredett („Képzeld, azt mondja, hibátlanul gépelek... És hogy remek a kiejtésem! – újságolta ujjongva a bárónőnek), és ha olykor mégis lógott kicsit az orra, az csak azért volt, mert elkövetett valamilyen hibát („Képzeld, nem jutott eszembe, hogyan mondják, hogy „foglalkoztatottság!”), holott hálás becsvágya hibátlan teljesítményre ösztökélte volna. Anyagi helyzetünk javulását is rövidesen érzékeltem a gyakoribb cukrászdai látogatásokban és

a változatosabb vacsorákban – a Patyolat-időszakban leginkább zsíroskenyeret vacsoráztunk.

Így ment ez hetekig, talán hónapokig is: a gyerekkor időtlen idejét utólag is nehéz ezekbe a szokásos időmérő rubrikákba belegyömöszölni. A gyerekkor ideje nem folyó-, hanem állóvíz, amelynek végtelen egyformaságából csak itt-ott ütközik ki egy-egy jelentős esemény, mint valami bója, jelezve, hogy azon túl már valami egészen más következik – a dolgok nem fokozatosan változnak meg, hanem egy csapásra, végleg és jóvátehetetlenül. Ilyen pillanat volt az, amikor anyám megkapta az idézést.

Úgy rémlik, hogy a levélrezen át dobhatta be a postás, és hogy már akkor rossz sejtelmeket ébresztett bennem, amikor ott hevert a durva, szürke boríték a sötét előszobában – pedig hát jóval valószínűbb, hogy ajánlva küldték, és alighanem Rózsika néni vette át a postástól, aztán odatámasztotta anyám szobájában a sublódon a kis porcelánvázához, ahogy szokta –, arra viszont határozottan emlékszem, ahogy anyám ott áll halálsápadtan, a borítékkal a kezében, és sehogyan sem tudja rászánni magát, hogy kinyissa. Emlékszem, ahogy tétován felemeli az íróasztalról a keskeny pengéjű, réz papírvágó kést, amelyet nekem csak kivételes alkalmakkor volt szabad kézbe vennem, becsúsztatja a pengét a boríték ragadós nyelve alá, aztán csak áll mozdulatlanul, mintha megdermedt volna, majd mély lélegzetet vesz, egy gyors, elszánt mozdulattal fölhasítja a borítékot, és kihúzza belőle az összehajtogatott papirost.

– Mit akarhatnak? – kérdezte suttogva, reszkető szájjal a bárónőtől, aki összeráncolt homlokkal tanulmányozta néhány másodpercig a papirost, aztán egy lemondó „hajjaj!”-jal kísért legyintéssel odébb tolta az asztalon.

– Beszervezni – vágta rá a bárónő. – Mi mást? Na jó, valószínűleg csak föltesznek egy-két kérdést, van ott nekik nálad sokkal használhatóbb emberük, nem is egy! – tette hozzá vigasztalóan, anyám halálra vált arcát látva.

– És ha én nem állok kötélnek? – kérdezte anyám gyámoltalan harciassággal, mire a bárónő csak széttárta a karját.

– Ellám! – suttogta anyám, és jelentőségteljesen rám nézett, de aztán mindjárt el is kapta rólam a pillantását. – Ha én.... ha engem véletlenül mégiscsak... ugye, akkor te...?

– Hát persze! – felelte a bárónő megnyugtatóan. Egy pillanatra ő is rám nézett, de aztán ő is elfordította a tekintetét, és a kezét anyám karjára tette. – Legyél csak egészen nyugodt, Sárrikám! Számíthatsz rám... meg ott van a férjednek az a kis penészvirág unokahúga is, na hogy is hívják?

– Babszi – suttogta anyám.

– Az, az, a Babszi! Mi majd egymás közt szépen megoldunk mindent – már föltéve, hogy szükség lesz rá! De nem lesz, hidd el, nem lesz! – tette hozzá sietősen (látva, milyen falfehér lesz anyám arca, miközben reszkető szájjal suttogja: „Köszönöm, Ellám!”), és bátorítóan megszorította anyám karját. – Nem lesz semmi baj!

És nem is lett – vagy hát ahogy vesszük.

– Na, mi volt? – kérdezte sűrgetően és aggodalmasan a bárónő (azon a bizonyos napon már ott várta nálunk anyámat, ezúttal is egyik cigarettáról a másikra gyújtva), mert anyám arcáról semmit nem lehetett leolvasni: se kétségbeesést, se ujjongó megkönnyebbülést. Tétován állt az asztal mellett, kabátban, és összehúzott szemmel nézett maga elé, ahogy olyankor szokott, amikor erősen töprengett valamin.

– Te, képzeld! – szólalt meg végül furcsa, tompa hangon, amely mintha nem is az ő hangja lett volna. – Azt akarják, hogy vegyek ide egy nőt!

– Egy nőt? Nem értem! Beszélj már értelmesen, az Isten szerelmére! – ripakodott rá a bárónő, és láttam rajta, hogy legszívesebben alaposan megrázná. Anyám leereszkedett a fotelbe, még mindig kabátban, lassan, ködös tekintettel, mint valami alvajáró.

– Tamáska mellé – mondta olyan arccal, mint aki úgy érzi, ezzel mindent megmagyarázott. A bárónő meghökkenve nézett rám, mintha ettől az új fejleménytől létezésem ténye egészen új megvilágításba került volna, aztán kiment a konyhába, és hozott egy pohár vizet. Anyám, mintha álmában tenné, az ajkához emelte a poharat, és nagy kortyokban nyelte a vizet.

– Ketten voltak – szólalt meg aztán, még mindig ugyanazon a vontatott, álmában beszélő hangon. – Az egyik... az valami szörnyű volt! Mindenfélét kérdezett, egészen ártatlan dolgokat is, olyanokat, amiket pedig muszáj volt tudnia... milyen végzettségem van, miért nem voltam állásban eddig... de olyan hangon, hogy remegni kezdett a lábam, mivel úgy éreztem, biztosan azért ilyen velem, mert elkövettem valamit, valami súlyosat, amit nem lett volna szabad. Viszont a másik...

– Igen? – kérdezte élesen a bárónő, és egészen közélről anyám arcába fújta a füstöt, mert anyám már megint elhallgatott, és ködös szemmel nézett maga elé. Anyám összerezte, és kezével tétova elhárító mozdulatot tett, mintha a füstöt hessegetné.

– Hogyan? Ja, hogy a másik... Az a fura, hogy a másik tulajdonképpen egészen szimpatikus volt... Azt mondta, de olyan kedvesen és együttérzően, hogy tudja, milyen nehéz helyzetben vagyok... hogy egyedül nevelem a kisfiamat... meg hogy a munkám nyilván nagyon igénybe vesz, és ez nem egy olyan munkahely, ahonnét csak úgy elkéredzkedhetem vagy betegszabadságra mehetek, ha a gyerekek valami baja van, mert nem könnyű helyettest találni... És hogy ezért ajánlja – ezt nagyon hangsúlyosan mondta! –, igen melegen ajánlja, hogy vegyek ide valakit Tamáska mellé, és hogy tudnak is küldeni számomra egy megbízható személyt... aki beéri itt nálam a cselédszobával – képzeld, azt is tudták, hogy van cselédszoba! –, és egyáltalán nem lesz terhemre...

– Itt fog lakni? – kiáltottam felháborodva, mert a „cselédszoba” szóból megértettem, hogy ez a bizonyos illető itt alszik majd minálunk, mint ahogy a nagy ritkán fellátogató vidéki rokonok szoktak. – Nem akarom! Ide ne jöjjön senki!

Anyám és a bárónő összereztek – úgy látszik, megfélemedeztek a jelenlétemről –, aztán jelentőségteljes, egyben tanácstalan pillantást váltottak. Anyám komoly hangon odahívott magához, zsebkendőjével megtörölte az orrom, és letörölte dühös könnyeimet, mert tehetetlen haragomban elsírtam magam, aztán két keze közé fogta az arcomat, és azt mondta, én már okos nagyfiú

vagyok, és meg kell értenem, hogy bizonyos dolgokat mindnyájunknak el kell fogadnunk, ha tetszik, ha nem.

– Az is lehet – tette hozzá mesterkélt élénkséggel dacos, sötét tekintetem láttán, hogy felvidítson –, hogy egy nagyon kedves néni lesz... egy kedves, fiatal lány, aki egész nap mesél majd neked, és társasozik veled! Szegény Rózsikára már úgymint mennyit panaszkodtál, hogy nem érti a játékszabályokat!

– A legvalószínűbb, hogy valami tohonya debella lesz – mondta a bárónő legyintve, porrá zúzva ezzel anyám vigasztalási kísérleteit. – Aki egész nap a körmét manikűrözi, és két szalmaszálat nem tesz keresztbe... te meg etetheted, és még fizethetsz is neki. De annyi baj legyen, örüljünk, hogy ennyivel megúsztad! – tette hozzá már indulófélben, a mandzsettáját igazgatva, miközben megkönnyebbülésében fölnevetett, és búcsúzóul sietősen arcon csókolta anyámat.

Néhány nappal később megjelent Piroska.

Nem tudom biztosan, vajon csakugyan olyan tisztán megőrizte-e az emlékezetem az első találkozást, mint most hiszem, vagy csak a későbbi benyomásaimat kopírozta rá erre az első képre. Azt mindenesetre tisztán látom magam előtt, hogy ahogy ott áll az ajtóban, a füles sapkáját viselte – furcsa, kötött sapka volt, két leffentyűvel, mint az orosz usánka, afféle gömbölyű fülmelegítővel, a pertlit az álla alatt csomózta meg, mint egy kisgyerek –, erre a füles sapkára egészen határozottan emlékszem, meg a szemére, mert a szeme mindjárt feltűnt nekem – nagy volt, fekete és düledt, mint egy darázs szeme – legalábbis akkor így gondoltam, nem is tudom, miért, talán valami képeskönyvben ábrázolták ilyen hatalmas, sötét szemekkel a darazsat. Vagy a szemüveg tette volna? Azt a fajta vastag, rövidlátóknak való szemüveget viselte, amely mögött úgy úszkál az ember szeme, kinagyítva, mint valami kocsonyás, tengeri állat. És emlékszem még a cipőjére is – fűzős, magas szárú cipő volt rajta, és mintha nagy lett volna a pipaszár lábához képest –, vagy talán az emlékezetem összekeveri valamelyik képeskönyvem boszorkányának a cipőjével?

A sötét előszobában anyám szoknyájához simulva méregettem, vártam, mikor szólal meg azon a kissé édeskés, éneklő hangon,

ahogyan a felnőttek szoktak beszélni hozzám anyám jelenlétében – hogy megpróbálja a kedvemben járni, jóindulatra hangolni maga iránt, mosolyt csalogatni durcás, kelletlen arcomra –, de Piroskának szemlátomást esze ágában sem volt semmi ilyesmi. Bemutatkozott, kurtán és határozottan kezet nyújtott anyámnak – anyám arcán ugyanaz az erős akarattal megfékezett vonakodás suhant át, mint amikor valamilyen hideg, síkos vagy ragacsos dolgot kellett megérintenie –, és közben azzal a hirtelen szúrósá váló, vesékbe látó tekintettel nézett anyám arcába, amellyel később annyiszor nézett énrám is, és amelynek láttán mindig valamilyen magam előtt is rejtve maradt bűnöm után kezdtem kutatni az emlékezetemben, aztán erélyes léptekkel megindult a szoba felé, a kabátját sem vetette le, csak a füles sapkát húzta le merev, dauerolt fűrtjeiről.

– Szóval őrá lenne szó? – kérdezte közömbösen rám pillantva, miután szigorú arccal elhárította a kávé, amivel anyám megkínálta, mintha valamilyen élettelen tárgy lennék, egy bútor-darab, vagy legalábbis süket, aki nem érti, hogy róla beszélnek.

– Igen – felelte anyám, és ő is rám nézett. – Jó kisfiú, nem lesz sok gondja veled... Néha, igaz, szeret egy kicsit makacskodni – nézett rám anyám azzal a mosolygós szemrehányással, amely mintha egyenesen fölszólítaná rá a másik személyt, hogy az én pártomra keljen, és buzgón védelmébe vegyen ezzel a színlelt szülői szigorral szemben („Én egészen biztos vagyok benne, hogy ő nagyon jó kis gyerek, látom rajta...”)

A darázs szemek azonban gögösen fölillantak.

– Énnálam a gyermekek nem szoktak makacskodni! Azt én nem tűröm! Ha maguknál ez a szokás, akkor én már itt sem vagyok!

Ez lett azután az a varázsmondat, amellyel Piroska anyám bármilyen ellenállási kísérletét letörte, mert eleinte azért anyám megpróbált szembeszegülni Pirooska uralmával, mondanom sem kell, nem sok sikerrel. Mert ez után az első látogatás után két nappal újra megjelent Pirooska, immár egy ütött-kopott, összeszíjazott bőrönddel a kezében, és beköltözött a cselédszobába. Feladatát azonban, vagyis az én felügyeletemet, a bárónő jósla-

tával ellentétben igen komolyan vette: az első délután notesszel és ceruzával a kezében leült anyámmal szemközt a kerek asztalhoz az állólámpa alá, kemény, pattogó hangon egész sor kérdést tett föl neki, a válaszokat pedig csúf, vastag betűkkel, a ceruzát erősen megnyomva följegyezte a noteszébe, mellesleg egészen fölöslegesen, mert anyám válaszai többnyire tétovák és kitérőek voltak. Hogy miket kérdezett? Hát például ilyeneket, hogy „Hány órákor szokott a kisfiú lefeküdni este? És ebéd után? Hány órákor vacsorázik? Hányszor eszik egy héten főzeléket?”

Anyám többnyire csak a vállát vonogatta, és „...az attól függ...”, felelte a legtöbb kérdésre, ennek az utolsó kérdésnek a hallatán pedig fölnevetett.

– Sehányszor! – közölte derűsen, aztán megint azzal a bizonyos színlelt, mosolygó nehezteléssel: – Szerinte ami zöld, az csak a nyulaknak való... Igaz, fiatalúr? – kérdezte játékos csúfondárosággal. De a darázsszemek megint keményen megvillantak.

– Ez nem helyes! – közölte keményen, és kihúzta magát ültében. – A gyerekeknek szüksége van vitaminra.

– Kérem! – Anyám vállat vont, és lustán kifújta a füstöt. Homályosan éreztem, hogy szívesen bosszantaná Piroskát, de úgy, hogy az ne bizonyíthassa rá a szándékosságot. – Én egyáltalán nem ellenzem, csak nekem soha nem sikerült belédiktálnom egykét kanálnál többet. Ha magának sikerül, annak én csak örülök...

Piroska keményen összeszorította amúgy is pengevékony ajkát, és kurtán bólintott, mint aki már korábban megalkotta véleményét erről az egész vircsaftról, és anyám minden további kijelentése csak őt igazolja.

– És mi a helyzet a szabad levegőn való testmozgással? – kérdezte egy olyan vizsgálóbíró hangján, aki már meggyőződött a vádlott bűnösségéről. Anyám, félig dacosan, félig mentegetőzve mormolt valamit arról, hogy az óvodával ki szoktak vinni minket a szabadba (ezek a séták általában csak az utca végén lévő, fűvel benőtt üres telekig tartottak, de ezt anyám nem említette), és hogy Rózsika néni is levisz néha a játszótérre, ha szép idő van, és vasárnaponként mi ketten is szoktunk sétálni...

– Régebben a hétvégeken nagyokat kirándultunk – tette hozzá elködösülő szemmel, és az ajkába harapott, nehogy elsírja magát. De Piroskát nem hatotta meg.

– Kevés! – mondta ki az ítéletet, és még koppantott is hozzá az asztalon a ceruzájával. – A maga férje orvos volt, igaz?

Anyám elpirult bosszúságában.

– Nem tudom, mi köze van ennek bármihez is – vetette oda foghegyről.

– Nagyon is sok köze van! Azt hittem volna, ilyen tanult emberek, mint maguk, tisztában vannak az egészséges életmód követelményeivel! Csodálkozom magán, Bartháné!

Anyám a megszólítás hallatán hátrahőkölt, mintha megütöték volna, Piroska pedig lassan, elégedetten elmosolyodott.

– Úgy látom, a kisiút elkényeztették – mondta, és fölállt az asztaltól (a noteszt és a ceruzát a szoknyája zsebébe süllyesztette). – Lesz dolgom veled, amíg kinevelem belőle az akaratoskodást. Megmutatná, hol alszik a gyermek?

Anyám megindult előtte, és kitérte a gyerekszoba ajtaját, jól lehet ezt a szobát az utóbbi időben nemigen használtuk, amióta mellette aludtam a széles franciaágyban.

– De én nem itt... – kezdtem volna tiltakozni, de anyám gyorsan, figyelmeztetően megszorította a vállamat.

– Kicsit szorong, amióta az édesapja nincs velünk – mondta gyorsan. – Néha megengedem, hogy mellettem aludjon.

Piroska szeme diadalmasan, sokat tudóan megvillant.

– Nagyon helytelen! – közölte mereven, és olyan mozdulatot tett a kezével, mintha egy láthatatlan pálcával suhintana. – Majomszeretettel nem megyünk semmire: a kisiút önállóságra kell szoktatni, különben hogyan fogja megállni a helyét az életben? Remélem, egyetértünk.

– Hogyne! – dűnnyögte anyám összeszorított szájjal (ő nyilván hallotta a mondat ki nem mondott, másik felét is: „...különben már itt sem vagyok...”)

– Veled akarok aludni! – suttogtam dühös könnyekkel a szememben anyámnak, amikor este, elalvás előtt bejött hozzám

elbúcsúzni (mindketten suttogtunk egész idő alatt, pedig a cseleedszoba, ahol Piroska készülődött éjszakára vagy ki tudja, mit csinált, a közlekedő másik végéből nyílt.) Anyám sóhajtott, megcirógatta a homlokomat, és azt mondta, én már nagyfiú vagyok, és csakugyan meg kell szoknom az önállóságot.

– De hiszen azelőtt is egyedül aludtál! – suttogta rábeszélő hangon, én pedig elhallgattam. Lehetséges, gondoltam, hogy nem érti, mennyire más volt az az azelőtt, amikor még apám is a nagyszoba szárnyas ajtaja mögött aludt, és puszta jelenlétével távol tartotta a rémeket? Anyám nem tud megvédelmezni a sötétségtől és attól, ami a sötétségben les rám, nyilallt belém hirtelen – övele úgy kapaszkodtunk egymásba, mint két gyerek, akik egymás testi közelségéből merítenek bátorságot –, és vajon arra képes lesz-e, hogy megvédelmezzen ettől a betolakodótól?

Nem volt rá képes: ez mindjárt másnap kiderült, amikor első ízben maradtunk kettesben Piroskával. Manci néni tartott-e zárva aznap, vagy én voltam éppen kilábalófélben szokásos meghűléseim egyikéből, már nem emlékszem – de azt hiszem, inkább az utóbbi, mert rémlik, mintha be lett volna kötve a torkom anyám valamelyik puha kendőjével. Aznap már nem kellett ágyban maradnom, de még nem mehettem ki a lakásból. A Merklinvasutamát tologattam unottan a gyerekszoba padlóján, és időnként fel-felsandítottam Piroskára, aki merev derékkal ült a nagy, bőr karosszéken, és kötött: a sál reménytelen egyformasággal növekvő, szürke csíkja és a levegőt követhetetlen, gyors mozgásokkal szurkáló kötőtűk valamilyen ismeretlen réműlettel töltöttek el – nem tudom, miért, a Jancsi és Juliska boszorkánya jutott eszembe róluk. Unatkoztam, de nem mertem megkérni Piroskát, hogy játsszunk valamit – elképzelhetetlennek tűnt, hogy azok a széles, tömpe ujjú kezek letegyék a kötőtűt, és a Fekete Péter kártyalegyezőjét vegyék fel helyette, vagy dobókockát gurítsanak –, így hát csak tologattam tovább a mozdonyt, hangtalanul zakaoltam magamban, és időnként félve fől sandítottam a kötőtűkre, míg végül maga Piroska szakította meg némaságunkat azzal, hogy megkérdezte, mit szokott nekem anyám felolvasni.

– A Mackó urat! – vágtam rá buzgón, és boldogan odavittem neki a könyvet: a felolvasás olyasvalaminek tűnt, amire talán még Piroska is képes és hajlandó. Piroska gyanakvóan, összehúzott szemmel méregette a sujtásos mentét és pörge kalapot viselő medvét meg bocsot és a pruszlikos, „magyar ruhás” medvelányt a boritón, de azért olvasni kezdte a könyvjelzővel megjelölt oldaltól kezdve, éles, helytelenítő hangon, amely tökéletes ellentétben állt az olvasottak tartalmával. Hogy a helytelenítés nekem szólt-e, vagy Mackó úr viselt dolgainak, egyelőre nem tudtam eldönteni. Nem olvasott sokáig, mert egy mondat közepén egyszer csak elhallgatott – már nem emlékszem pontosan, hogy hol, de alighanem az a rész következett volna, ahol az oláh medvetáncoltatókkal gyűlik meg a baja Mackó úrnak –, összepréselte az ajkát, és megfellebbezhetetlen mozdulattal becsukta a könyvet.

– Ez nem jó könyv! – közölte, és úgy tartotta kezében, mint valami undorító állatot vagy mocskos mosogatórongyot. – Ezt most elrakom, és majd holnapra hozok neked másikat, olyat, amiből csak jót tanulhatsz!

– Nekem nem kell másik könyv! – kiáltottam, dermedten a dühtől és a döbbenettől. – Én a Mackó urat akarom! Anyukám is ebből szokott nekem felolvasni!

– Elég rosszul teszi! – dünnyögte Piroska, és Mackó urat nagy, repedezett bőrtáskájába süllyesztette, ahonnét a kötést vette elő korábban. Nem akartam hinni a szememnek: anyám mindig arra tanított, hogy ami a másé, ahhoz nem nyúlhatunk az ő engedélye nélkül.

– Mit akar vele? – kiáltottam.

– Kidobom! – közölte Piroska rezzenéstelen arccal, és a kötése után nyúlt.

Félénk kisgyerek voltam, de akkor elborította az agyamat a düh.

– Ehhez nincsen joga! – kiáltottam. – Az a mi könyvünk!

Rávettem magam a kopott füles táskára, hogy megmentsem Mackó urat, de Piroska fél kézzel szorosan összefogta a táska nyílását. Megpróbáltam lefeszégetni az ujjait, de ha egyet sikerült kiegyenesítenem, és a második feszegetésébe fogtam, az első újra visszacsukódott, miközben Piroska egyre gúnyosabban

mosolygott. Újra meg újra próbálkoztam, de hiába. Végso két-ségbeesésemben beleharaptam az egyik gonosz, gúnyos ujjba – a következő pillanatban mintha az ég szakadt volna le rám: a fejemben mintha minden csont megrezdült és kiugrott volna a helyéből, a bal arcom égett, a bal fülem zúgott. Lehuppantam a földre, szédelegve fölültem, és káprázó szemmel próbáltam meg-érteni, mi történt velem: még soha senki nem ütött meg. Piroska közben újra elővette a kötését, és ültéből hidegen nézett le rám. Egy darabig némán néztük egymást.

– Nem hallom! – szólalt meg végül, és egyik kezét kagyló for-mán a füle mellé görbítette. – Úgy látszik, rossz a fülem!

Némán, értetlenül meredtem rá: vajon mit nem hallhat?

– A bocsánatkérést! – tette hozzá türelmetlenül, olyan hang-súllyal, mint akinek szemernyi kétsége nincs felőle: nekem kell bocsánatot kérnem őtőle, és meg is fogom tenni.

– De hiszen – dadogtam –, maga ütött meg!

A darázsszemek gőgösen megvillantak.

– Nem maga: Piroska néni. Én teneked Piroska néni vagyok! Anyád nem tanított meg, hogyan kell tisztelettudóan beszélni a felnőttekkel?

Elfeketedett előttem a világ, annyira elöntött a düh – hogy meri ez a nő bírálgatni az én anyámat? –, legszívesebben neki-rontottam volna, de most már nem mertem, csak annyit düny-nyögtem dacosan, a fogam között, hogy engem még soha senki nem ütött meg.

– Elég hiba! – közölte Piroska, nem is velem, inkább a falon függő, vitorlásokat ábrázoló képekkel és a polcon üldögélő játék-állatokkal, mert nem nézett rám. De aztán a vastag szemüveglen-csék mögött úszkáló, sötét szemek megint felém fordultak.

– Na, mi lesz? Meddig várjak arra a bocsánatkérésre?

– Arra várhat – morogtam az orrom alatt. Egy darabig megint csendben ültünk, csak Piroska villogva forgolódó kötőtűi cset-entek néha halkán. Végül Piroska elégelte meg a dolgot.

– Szóval nem kérsz bocsánatot? Nekem így is jó – mondta, és felállt. A kötését elsüllyesztette a táskájába, Mackó úr mellé,

aztán hozzálátott, hogy fölszedegesse a játékaimat a szőnyegről, és felrakosgassa őket a szekrény legfelső polcára. Némán, gyanakodva figyeltem. Amikor végzett, bezárta a szekrényt, és a kulcsot a zsebébe sülyesztette.

– Majd kopogtass, ha meggondoltad magad! – mondta, és az ajtóhoz lépett. – Odakinn leszek a nagyszobában! De erősen kopogtass, mert nem biztos, hogy mindjárt meghallom! – Azzal kilépett, becsukta maga mögött az ajtót, és ráfordította a kulcsot.

Leesett állal meredtem a csukott ajtóra: egy pillanatig mozdulni sem tudtam a döbbenettől. De a következő pillanatban már nekiugrottam az ajtónak, vadul rángatni kezdtem a kilincset, és közben zokogva rugdostam az ajtó fáját. De hiába.

Anyám sosem zárta rám az ajtót, mert tudta, hogy félek a bezártságtól – azt hiszem, ezt említhette is Piroskának, aki bizonyára gondosan följegyezte tompa hegyű ceruzájával a jegyzetfüzetébe. Vagyis tudnia kellett, mit csinál. Ráadásul már sötétedett is, és én nem értem még el a villanykapcsolót – volt ugyan egy kislámpám is, és végül meg is találtam a kapcsolóját, miután egy ideig, pánikba esve, kapkodva tapogattam utána, de amikor meggyújtottam, csak még rosszabb lett minden, nagy árnyékok terpeszkedtek a padlón, és imbolyogtak a plafonon, úgyhogy üvöltve megint csak az ajtónak estem, az öklömmel vertem, és közben zokogva kiabáltam, hogy „Engedjen ki!”, persze hiába. Végül belefáradtam, a kezem és a lábam is fáj már a dörömböléstől meg a rugdosástól, levettem magam az ágyra, a fejemre húztam a takarót, hogy ne lássam azokat a fenyegető árnyékokat, és közben heves hányinger kerülgetett, alighanem a félelemtől (azt hiszem... nem, nemcsak hiszem, tudom... hogy be is pisiltem rémületemben.)

Azt hiszem, egy kis időre elalhattam a reménytelen kimerültségtől, mert egyszer csak arra ébredtem, hogy odakintről hangokat hallok – Piroskáét és anyámét. – „Nem akar bocsánatot kérni!” – Piroska ezt ismételte, nyilván még akkor sem akart beleegyezni, hogy anyám csak úgy kiengedjen. Szerettem volna felugrani, vagy legalább kiáltani anyámnak, de képtelen voltam megmozdulni, és hang se jött ki a torkomon, és közben, halálos ré-

mületemre, úgy éreztem, hogy valaki van rajtam kívül a szobában, nem is csak a szobában, hanem ott ül az ágyon – éreztem a karom csupasz bőrén az érintését – tudtam, hogy a következő pillanatban az arcomra fogja szorítani a takarót, de még mindig nem bírtam megszólalni. A hangok közben odakinn mintha távolodtak volna – úgy látszik, Piroskának sikerült meggyőznie anyámat, hogy még nem szabad kiengednie –, és én még mindig nem bírtam kiáltani!

Azt hiszem, nem tarthatott fél percnél tovább ez a bénult állapot, de nekem végtelenül hosszúnak tűnt. Végre mégiscsak nyílt az ajtó, és anyám lépett be rajta. Az izmaim végre megint engedelmeskedtek az akaratomnak: felpattantam az ágyról, odarohantam hozzá, nem törődve a háta mögött befelé nyomakodó Piroskával, és átöleltem a csípőjét.

– Megütött! Bezárt! – dadogtam. – Küldd el innét! – kiáltottam sírva a felháborodástól és a megkönnyebbüléstől. Egy pillanatig sem kételkedtem benne, hogy anyám ezek után rögtön elzavarja ezt a nőt – hányszor hallottam tőle, hogy megütni egy gyereket elvei ellen való! De anyám csak állt, leeresztett karral, nem ölelt vissza, nem is simogatott meg.

– Akkor sem lett volna szabad megharapnod! – mondta fakó, színtelen hangon, és kissé eltolt magától. – Kérjél szépen bocsánatot! – mondta szinte esdekelve. Felemelte az államát, és a szemembe nézett. Elhűlve néztem vissza rá: eddig eszembe sem jutott, hogy nem az én pártomat fogja majd.

– Maga valósággal könyörög annak a gyereknek, Bartháné! – mondta Piroška éles hangon. Anyámnak beszélt, mintha én ott sem lennék. – Nem kell könyörögni neki! Ha még mindig macskodik, itt marad, hogy legyen ideje elgondolkodni a dolgon, akkor majd csak belátja...

– Nem, dehogyis, szépen bocsánatot fog ő kérni! – vágott közbe anyám lázasan, és megint szinte könyörögve nézett a szemembe, de én úgy láttam, kezd már haragudni rám, hogy miért hozom őt ilyen helyzetbe. – Ugye, Tamáskám?

Gyűlölködve lesütöttem a szemem, és a padlót rugdalva, elfordított fejfelé dűnyögtem, hogy „Bocsánatot kérek!” Most már

tudtam, hogy anyám nem tud vagy nem akar megvédeni, és lélekben elfordultam tőle – vagy legalábbis megtettem az első lépést azon az úton, amely kifelé vezetett a mi kettős Édenünkből.

Ettől kezdve nem mertem lázadni Piroska uralma ellen. Talán gyűlöltem... igen, egészen biztosan gyűlöltem a lelkem mélyén, csak hogy a gyűlölethez, igen, még az alattomos, jól eltitkolt gyűlölethez is kell valami kis bátorság, és ezt a bátorságot nem meríthetjük másból, csak a reményből: kell, hogy legyen, legalább lélekben, valamiféle támaszunk, akinek az eljövételében bízunk, és nekem most, hogy anyámban csalódtam, nem maradt semmiféle támaszom. Néha még eljátszottam a gondolattal, hogy apám nem is halt meg igazából, vagy ha mégis, hát föltámad, amikor látja, hogyan bánnak velem, és eljön, hogy pártomat fogja... de már éppen kinőttem abból a korból, amikor a gyerekek még nem érzik a valóság korlátainak mozdíthatatlanságát, amikor képzelet és valóság még összemosódik, és nincsenek visszafordíthatatlan események: igazából tudtam már, hogy apám meghalt, teljesen és véglegesen, és nem fog visszajönni.

De mindenki más is eltűnt a közelünkből: megszűntek a vendégségek, a bridzspartik, ha anyám találkozott is esetleg valahol a városban a régi barátaival, hozzánk szinte soha nem jött már senki látogatóba. Egy ideig még eljártam a Mancsi néni-féle óvodába, de aztán ennek is vége szakadt, és persze ennek is Piroska volt az oka. Egyik vasárnap – azon ritka alkalmak egyikén, amikor Piroska nem volt odahaza, mert elment meglátogatni a szüleit – egyszer csak csöngettek. Emlékszem, nagyon meglepődtem, mert akkoriban már jóformán senki nem járt már hozzánk, talán csak a bárónőt kivéve.

– Ki lehet az? – kérdezte anyám fakó, elgyötört hangon, miközben végtelen lassúsággal, mintha a lába fájna, elindult ajtó nyitni. Mancsi néni állt az ajtóban – ezen már nemcsak én lepődtem meg, hanem szemlátomást anyám is. Mancsi néninek lila és duzzadt volt a szeme alja a sírástól, ősz fürtjei csapzottan tapadtak púderrózsaszín fejbőrére, még zöld kardigánja is valahogy fakóbbnak és viseltesebbnek tűnt, mint máskor. Engem elküld-

tek, hogy menjek szépen játszani, és el is mentem, de kiszáratva visszaóvakodtam a nagyszoba ajtajáig – az ajtórésein át tisztán hallottam az öreg kisasszony sírós, csukladozó hangját:

– Az anygalkákat... hogy miért nem szedtem még le az anygalkákat! (A kis óvodai karácsonyfán csakugyan ott lógott még két bárányfelhőkön könyöklő, göndör anygalka.) A múltkor meg az volt a baja, hogy micsoda énekeket tanítok... Klárikám, én félek! A nyugdíjam, tudod, hogy semmire sem elég! Ha bevonják az engedélyemet... még akár le is csukhatnak! – Láttam a résen át, ahogy elszornyedve fölemeli a kezét, és elképzelttem csíkos rabruhában, mert akkor már tudtam, hogy a rabok ilyet viselnek, a szemüvegével, a dauerolt fürtjei közt kilátszó, púderrózsaszín fejbőrrel – ettől én is elborzadtam, de azért egy kicsit nevetnem is kellett.

– Tamáska ősszel már úgysis iskolába megy! – hallottam Mancinén mentetegetőző, sírós hangját. – Édes Kláram, tudod, hogy én a kedvetekért szinte bármit... de nekem a többi gyerekre is gondolnom kell!

És akkor hirtelen megértettem, hogy mit keres itt: azt jött megmondani, hogy nem mehetek többet az óvodába, a szőke hajú kis szerelmemet sem láthatom többet. Úgy is lett: anyám hétfőn már nem vitt reggel Mancinéhoz. Piroska persze kijelentette, hogy szerinte „igen egészségtelen lenne, ha hónapokig nem járnék gyerekközösségbe, már így is éppen eléggé magamnak való, visszahúzódozó gyerek vagyok” – így aztán pár sötét, szorongással és megszégyenüléssel teli hetet töltöttem az „állami” óvodában, ahová hivatalosan, a lakóhelyünk szerint tartoztam – ahol az évek óta összeszokott gyereksereg hangadói nagy egyetértésben rugdostak és gáncsoltak el az udvaron, ha az unott és rosszkedvű óvónő nem nézett éppen oda – márpedig általában nem nézett oda. Micsoda megkönnyebbülés volt, amikor végre elkaptam a szokásos gyerekbetegségeket, amelyek Mancinénél exkluzív óvodájában megkíméltek. Sorban, egyiket a másik után – a kanyarót, bárányhimlőt, igen, végül még a szamárköhögést is, ez azután szerencsésen ki is tartott egészen nyárig, amikor amúgy is szünet volt az óvodában, és ahová ősszel már nem is

kellett visszamennem, tekintve, hogy időközben betöltöttem a hatodik évemet.

A betegségeim ideje alatt a nap nagyobbik részében mindvégig kettesben voltunk Piroskával – anyámnak elvben járt volna a betegszabadság, de nem tudták volna kivel pótolni a követségen, és végtére is ez volt a „hivatalos” indoklása Piroska ottlétének, hogy anyám ne legyen kénytelen hiányozni a munkából. Ez volt az az időszak, amikor Piroska iránti érzéseim kezdtek lassanként megváltozni. A lelkem mélyén alighanem még mindig gyűlöltem – és hangtalanul, zokogva kiáltoztam anyám után –, de mert attól féltem, olvasni tud a gondolataimban, valamiféle falat, paravánt húztam az érzéseim és önmagam közé. Voltak dolgok, amiket ezentúl, mondhatni, csak a lelkem felszínével gondoltam és éreztem, és egy idő után sikerült is elhítenem magammal, hogy az a valaki, aki egészen másként érez ezekkel a dolgokkal kapcsolatban, valójában nem is létezik. De azért közben persze valamilyen homályos módon mindvégig tudtam ennek a másik valakinek a létezéséről, és ez csak tovább növelte bennem azt az érthetetlen büntudatot, amely megakadályozott abban – igen, végső soron valószínűleg ez akadályozott meg abban –, hogy legalább lélekben föllázzak Piroska ellen.

Piroska pedig buzgón táplálta bennem ezt a büntudatot (talán tudatosan, talán ösztönösen, de mindenesetre jó érzéssel ismerte fel, hogy a fölöttem gyakorolt hatalmának ez a legfőbb forrása). Amíg beteg voltam, sokszor felolvasott nekem valami viharvert, kopott táblájú könyvből. Ezt nem nagyon szerettem, mert éles, vádló, kioktató hangsúllyal olvasott, mintha csak fel akarná hívni rá a figyelmemet, mennyivel jobb dolgom van énnekem, mint a könyvben szereplő gyerekeknek: valami háborús történet volt, a szereplők elképzelhetetlen nyomorban éltek, és hihetetlen hősiességre és áldozatokra voltak képesek, igen, még a nálam alig valamivel idősebb kisfiúk is. Az egészből nem sokat értettem (a szívem mélyén Mackó úr után sóvárogtam), de azért valamiféle ködös szorongást és szégyenkezést keltett bennem a gondolat, hogy én soha nem lennék képes ilyen hősiességre és ennyi lemondásra, mint ezek a Szergejek és Pávelek ...

Egészen addig meglehetősen jó véleményem volt magamról – ez a vélemény persze a felnőttekét tükrözte, elsősorban anyámét –, úgy tudtam, hogy okos vagyok, érettebb, mint a kortársaim, mindenfélét meg lehet velem beszélni, és jó gyerek is vagyok, legfeljebb néha egy kicsit makacs. Most kiderült, hogy ezekkel az emberfelettien önfeláldozó gyerekekkel összehasonlítva önző vagyok és elkényeztetett, és hogy ha elégedetlenkedem valamivel, akkor bennem van a hiba, az én önzésemben, és nem a világban.

Idővel, amikor látta, hogy fogékony hallgatóságra talált bennem, Piroska a saját gyerekkoráról is mesélt nekem, már nem azon az éles, vádló hangon, mint ahogy felolvasott, hanem a mosolygós emlékezés hangján, amelyben azért volt elég sok büszkeség is. Arról beszélt, hogy ők milyen szegények voltak, hogy már egészen kis korában órá maradt a háztartás, és ő vigyázott a kistestvérére, hogy a szülei mennyit küzdöttek a betevő falatért, különösen az apja, aki „vöröskatona volt tizenkilencben”. Nem is sejtettem, hogy ez mit jelenthet, de valamiféle emberfölöttien hatalmas, vörös színű alak képzett meg előttem, az oldalán kard, mint János vitéznek, amellyel lekaszabolja az óriásokat... vagyis valamiféle homályos és meseszerű, alapvetően mégis helytálló elképzelésem támadt arról, hogy Piroska hatalma mögött más, még nagyobb hatalmak állnak.

Lassanként anyámat is kezdtem Piroska szemén keresztül nézni – és persze a csalódás kormozott üvegén keresztül, amely elnyelt minden ragyogást –, és kezdtem őt is könnyűnek találni. Hiszen szemlátomást nem okoznak neki büntudatot sem a csomagból vásárolt, szép ruhái, sem a tágas lakásunk, sem az, hogy van mit ennünk, sőt, megesett, hogy otthagya a tányérján, ami nem ízlett neki, holott ez Piroska szemében maga volt az ősbűn. Anyámnak ugyan nem emlegette sem a saját gyerekkori nyomorúságát, sem a koreai gyerekeket, akik bezzeg megennék szívesen, amit anyám otthagyt, csak felvonta a szemöldökét, és szúrós, jelentőségeltjes pillantást vetett a tányérra, mielőtt vállat vonva kivitte a konyhába, és belekotorta a maradékot a szemetesvödörbe. Vasárnaponként ugyanis hármásban ebédeltünk, és anyám és Piroska felváltva mosogattak.

Időnként, amikor Piroska nem volt odahaza, mert elment meglátogatni a szüleit, hallottam, amint anyám és a bárónő Piroskáról su tyorognak. Hisztérikusan nevetgélve tárgyalták meg a fűzős cipőjét, a füles sapkáját, a különféle szokásait és mondásait, máskor meg anyám izzó dühvel, suttogva számolt be Piroska valamelyik legújabb intézkedéséről: „Rám szólt, hogy ne égessem éjjel olyan sokáig a villanyt... a tulajdon lakásomban!” „Amit szinte ingyen kapsz a dolgozó nép államától!” – bólogatott álszent képpel a bárónő, „Ott hever a könyv az éjjeliszekrényemen, ez meg csak áll előtte, és nézegeti... még föl is veszi, és belelapoz, persze, egy kukkot sem ért belőle, mert franciául van... kérdezem tőle nagyon kedvesen, hogy talán érdeklí, mire ő, tudod, olyan gyanakvóan, összehúzott szemmel, hogy „Ki az a Villon – így mondta, két l betűvel –, valami német?” „Hát persze – bólintott a bárónő komolyan, és elnyomta a cigarettáját a hamutartóban. – Egy náci! Az emberiség ellensége!” „Szerintem most biztosan jelenti nekik, hogy nyugati kapcsolataim vannak” – kuncogta anyám hideglelősen. „Kapcsolataid? Egyenesen kém vagy, drágám, az imperialisták zsoldjában álló kém, semmi kétség!” – bólogatott a bárónő.

Én egyre hevesebb belső ellenkezéssel hallgattam őket. Olyanok, gondoltam, mint azok az idegen, rossz gyerekek, akik utánunk kiabáltak, és néha meg is dobáltak minket, amikor illedelmesen, kézen fogva kísértáltunk Mancsi néni vezetésével az üres telekre. Komiszak és tiszteletlenek, akik csúfot üznek a tekintélyből – ilyesvalamit érezhettem, bár persze megfogalmazni nem tudtam magamnak. És félttem is, mert Piroska olyankor, amikor hosszabb, néhány órás távollét után hazatért, mindig kikérdezett, járt-e nálunk valaki, és hogy miről beszélgettek.

– Nem emlékszel? Ezt el is hisgyem? – A sötét darázs szemeknek ilyenkor valósággal fullánkjuk nőtt, és ez a fullánk, úgy éreztem, egyenesen a lelkembe fúródik, hogy leleplezze a hazugságot. – Egy ilyen értelmes kisfiú... mert gondolom, annak tartod magad... és nem emlékszik rá, miről beszélgettek a felnőttek nem is egészen egy órával azelőtt?

– Nem figyeltem – dűnnyögtem, és megpróbáltam pislogás nélkül a szemébe nézni, Piroska ugyanis a pislogásomból csal-

hatatlanul meg tudta állapítani, hogy nem mondok igazat, legalábbis ezt állította. Elég gyakran meg is vádolt – ez eleinte fölháborított, mert anyámtól mindig is azt hallottam, hogy a hazugság csúf és gyáva dolog („Csak a gyávák hazudnak!”), és mindaddig igazmondónak tartottam magam („Bármit, érted, bármit is követtél el, nem kapsz büntetést, ha őszintén bevallod!” – mondotta anyám.). De valahányszor Piroska azzal a sötét, fullánkos darázstekintettel nézett rám, mindjárt kételkedni kezdtem önmagamban: hátha neki van igaza, hátha nem is úgy volt? Hátha rosszul emlékszem? Hátha csak álmodtam az egészet? És ilyenkor elfogott a bűntudat, mintha csakugyan bűnös lennék, Piroska pedig kiolvashatta a szememből, hogy titkolni valóm van, és csak még jobban megerősödött abban a meggyőződésében, hogy nem mondok igazat. És ilyenkor megbüntetett – igaz, a szobába nem zárt be többet, bár a fenyegetés mindig a fejem fölött lebegett.

Viszont roppant találékony volt a büntetések kieszelésében. Volt, amikor abból állt a büntetés, hogy nem szólt hozzám. Némán mutogatta el, hogy mit kell tennem, és én egy idő után zokogva kérleltem, hogy ne haragudjon, és szólaljon már meg! Nem is értem, miért, mert igazán nem sok gyönyörűségem tellett Piroska éles, parancsoló hangjában – a legközömbösebb dolgokat is, hogy mossak kezet, vagy keressem meg a sálamat, olyan vádló és megvető hangon mondta, hogy én rögtön kutatni kezdtem az emlékezetemben valamilyen elfelejtett bűnöm után –, és mégis, pár percnél tovább nem bírtam elviselni Piroska némaságát és rezzenéstelen arcát. Amikor, nagy ritkán, kedves volt hozzám, netán megdicsért, végtelenül boldog voltam, lihegő, alázatos, szolgálai boldogsággal. Anyám kedveskedését és gyöngédségének bármiféle megnyilvánulását viszont ekkoriban háritani kezdtem, talán valami bűnös dolgot gyanítottam bennük, hűtlenséget Piroskával szemben, aki, úgy éreztem homályosan, még azokról a dolgokról is tud, amelyek a távollétében történnek. Így eshetett, hogy amikor anyám megpróbált Piroska távollétében becézgetni, vagy éppen megcsókolni, hevesen tiltakoztam. Piroska ugyanis éppen ezt a büntetést alkalmazta legszívesebben: eltiltott attól, hogy anyámat megcsókoljam, hol csak egy napra, hol

egy egész hétre, és mert soha nem lehettem biztos abban, hogy nem terheli-e valami a lelkiismeretemet, az anyai gyöngédség minden formája tiltott gyümölcsé változott számomra. Láttam anyámon, hogy mélyen elszomorítja a dolog, hiszen ő nem tudhatta, hogy csak Piroska tilalmának engedelmeskedem (úgy éreztem volna, árulást követek el Piroskával szemben, ha megmondom neki), de az ő szomorúságát könnyebb volt elviselnem, mint Piroska haragját, hiszen most már tudtam, hogy anyám nem tud megvédelmezni Piroskától, és hogy Piroska kedvét kell keresnem, ha biztonságra sóvárgok egy ellenséges világban.

Abban a néhány nyári hétben, amikor zárva volt az óvoda, szinte minden percemet Piroskával töltöttem. Magával vitt az uszodába („mert az úszás egészséges!”), és én rémülten és undorodva tébláboltam az egymáshoz zsúfolódott, vörösre égett, félmeztelen testek között, sültkolbász- meg napolajszagban és hangszórórecsegésben, rettegtem a vadul fröcskölődő, hatalmas talpasokat ugró, hangos gyerekektől, különösen egytől, egy kövér, kefehajú, tíz év körüli kis zsarnoktól, akinek kedvenc szórakozása volt, hogy lenyomta a nála kisebbek és gyöngébbek fejét a víz alá, és közben kéjesen, kárörvendően vigyorgott. Tekintetem Piroskát kereste, aki kinyúlt fürdőruhájában, falevéllal az orrán feküdt egy leterített törülközőn, és újságot olvasott: tőle reméltem védelmet szorongatásomban, pedig tudtam, hogy ha odamegyek hozzá panaszkodni, azzal fogja elintézni a dolgot, hogy „ne faxnizzak”, és hogy „anyámasszony katonája” vagyok. „Anyukád?” – kérdezte gúnyosan röhögve a hájas, és nekem csípni-rúgni lett volna kedvem, amiért ki merészeli nevetni Piroskát, csakhogy nem mertem per sze. Piroska akkor is magával vitt, amikor a szüleit ment meglátogatni – hírből már ismertem őket, a Piroska nehéz gyerekkoráról szóló történetekből, különösen az apáról hallottam sokat, az egykori vöröskatonáról. Továbbra sem értettem, hogy ez mit jelent, de a szót hallva még mindig hatalmas, téglavörös, állig fölfegyvertett férfit képzeltem magam elé, és nagyon félttem tőle. Hosszan utaztunk villamoson és buszon a nyári hőségben, az izzadt testek és az átfűlt bőrülések szagától heves émelység tört rám, és csak

azért fohászokodtam, nehogy elhányjam magam – elképzelhetetlen szörnyűség lett volna ilyen helyzetbe hozni Piroskát a zsúfolt járművön! –, végül kiszálltunk valahol egy sötét, sivár mellékutcában. Becsöngettünk az egyik házba, alacsony, vékony, gyűrött arcú asszony nyitott ajtót, egérszínű haját nagy, csontszínű fésűvel tűzte meg oldalt, a „vöröskatonáról” pedig, akitől előre rettegetem, kiderült, hogy egyáltalán nem hatalmas, és még csak nem is vörös, legfeljebb az orra: tolószékben ült, sötét darázsszeme volt neki is, mint Piroskának, csak az övé alig látszott széles, elhízott arcában, és kásás hangon, szüntelenül szitkokat szórt mindenre és mindenkire, a melegre, a feleségére, a szomszéd hangosan ugató kutyájára, „arra a ronda dögre”, és én gyanítottam, hogy ez a szüntelen indulat talán nem független attól a kiürülőfélben lévő palacktól, amely a keze ügyében állt a kredencen, a szódásüveg társaságában. Pirooska ügyet sem vetett az anyjára, az apjával viszont nagy tisztelettel és gyöngédséggel beszélt, még a Népboltba is elment a kedvéért, hogy új, teli palackot hozzon a kiürült helyébe. Nem mertem egyedül maradni a konyhában a haragos vöröskatonával, hanem az egérszínű asszony után sompolyogtam, be a szobába, és még láttam, amint sietősen felkap egy színes képet, amely a sublódon állt, a falnak támasztva – valami szent asszonyt ábrázolt, talán Máriát, a fején lepel, a kezében olvasó –, és gyorsan eldugja a polcos szekrénybe, az ágynemű alá. „Igen szigorú az én lányom, ugyi?” – kérdezte büntudatosan nevetgélve, miközben elem tett egy pohár szódavizet, és megsimogatta a fejemet.

A nyárnak, bár a gyerekkori nyarak szokása szerint végtelennek tűnt, egyszer mégiscsak vége lett, anyám egy reggel rám adta a matróruhámat, és kézen fogva elindultunk az iskolába. Az iskola bizonyos fokig Pirooska meghosszabbításának tűnt, az ő szelleme lebegett az összefarigcsált, szűk padok fölött, amelyekben hátra tett kézzel kellett ülni, a sorakozók, párosával ki-bevonulások, a vigyázzállás az órák kezdetén, az ismeretlen, komor, szakállas emberek képe a falon – mindez órá emlékeztetett, az ő világának része volt. De a kövérkés, anyás tanítónő viszonylag kedves volt, és nem fukarkodott a dicsérettel egy-egy jobban sikerült, dőlt vonalakból,

karikákból vagy hurkokból álló házi feladatom láttán. Szívesen eldicsekedtem volna vele neki, hogy már ismerem a betűket, de nem mertem, mert Piroska szerint ezzel valamilyen érthetetlen okból azt adtam volna a többiek tudtára, hogy lenézem őket. Anyámnak is félig-meddig titokban, kötelességszerűen mutattam meg a később ötösrre váltható piros pontjaimat, és ő ugyanolyan gépiesen és kötelességszerűen dicsért meg értük.

Néhány hete járhattam iskolába, amikor Piroska kórházba került vakbélgyulladással. A leckémet írtam éppen a kispadomban ülve a nappaliban – anyám a szomszédától vásárolta meg számomra, akinek a nálam néhány évvel idősebb fia már kinőtt belőle –, anyám pedig az állólámpa alatt ült, és az újságot tanulmányozta. Ez meglehetősen szokatlan volt tőle, mert bár mi is járattuk a két vagy három még létező napilap egyikét, anyám rendszerint olvasatlanul hajította ki a szemébe, kivéve azt a néhány példányt, amelyet fölhasogatott alátétnek a stelázi polcaira. Olyat még nem is láttam addig, hogy el is olvasta volna, de akkor ezen nem jutott eszembe csodálkozni, lefoglaltak az *o* betűim, amelyek sehogy sem akartak kerekre sikeredni. Ekkor lépett ki Piroska a szobájából: addig észre se vettük, hogy otthon van, azt hittük, talán megint a szüleikhez ment látogatóba, vagy azoknak a rejtélyes útjainak egyikére indult, amelyekről soha nem számolt be nekünk. Az arca szinte zöld volt a hangulatlámpa gyöngye fényében, az ajkát összeszorította, és sötét, haragos pillantással nézett maga elé, mintha hosszú idő óta most először találkozott volna valamivel, ami nem engedelmeskedik az akaratának.

– Tessék nekem mentőt hívni! – szólt rá anyámra a szokásos recsegő, őrmesteri hangján. Volt telefonunk, ami akkoriban igencsak ritkaságszámba ment, még apám idejében kaptuk, akit néha késő este hívtak beteghez. Anyám fölneézett rá, lerakta az újságját, és a telefonhoz lépett.

– Rosszul van, Piroska? – kérdezte furcsa, távoli hangon, amelyben egyszerre volt idegenkedés és részvét.

– Biztosan vakbélgyulladás – közölte Piroska vádlóan, mint ha anyámat hibáztatná. Anyám tárcsázott, és bement a lakcímünket.

– Kérem, jöjjenek gyorsan, nagyon rosszul van! – mondta a telefonba. – Láza van? – fordult aztán Piroskához. Az komoran bólintott.

– Gondolhatja... Na, most örülhetnek! Megszabadulnak tőlem! – dörmögte, és furcsa, haragos és esdeklő pillantást vetett anyámra, mintha arra unszolná, hogy cáfolja meg. Anyám odalépett hozzá, és egy pillanatra a vállára tette a kezét.

– Ugyan – mondta megint azon a távoli, egyszerre idegenkedő és együttérző hangon. – Egy-két nap, és megint itthon lesz. Segítsek összecsomagolni?

– Már összecsomagoltam – felelte Piroska komoran, és fejével az előszoba felé intett, ahol csakugyan ott állt becsatolva az ütött-kopott bőrönd, amivel érkezett.

Amikor Piroska mögött becsukódott az ajtó, anyám úgy nézett szét maga körül, mintha hosszú idő után tért volna vissza valahonnét.

A következő néhány napban megbolydult a világ – legalábbis én úgy éreztem. Vendégek jöttek hozzánk minden este, még apám idejéből ismerős, régi arcok, körbeülték az asztalt a nappaliban minden este, pillanatok alatt eltüntették a tálcányi zsíros kenyeret, cigarettáztak, rumot öntöttek a kávéba, és izgatottan, gesztikulálva, egymás szavába vágva beszélgettek. Újra megjelent a bárónő is (egy ideje már ő is elmaradt), és egyik délután beállított a régi Rózsika is, kezében egy szelet csokoládéval.

– Ni, micsoda nagy fiú lettél! Már meg se ismered a Rózsi nénit, ugye? – mondta édeskedő szemrehányással, és a kezembe nyomta a csokoládét. – Soká el tetszik maradni? – kérdezte anyámat (úgy látszik, ő szólhatott neki előző nap, hogy szükség lesz rá.). – Mert énnekem hatra a lányomékhöz kell mennem. Ma én vigyázok az unokákra...

– Nem, dehogy, legfeljebb egy óra, és már itthon is leszek. Be megyek a kórházba ahhoz a nyomorult nőhöz – fordult a bárónőhöz, aki úgy egy félórája állíthatott be, de már a harmadik cigarettáját szívta a kávéja mellé.

– Na, te se fogsz már megbolondulni, angyalom! – A bárónő fanyar elismeréssel méregette anyámat a cigarettája fölött. – Te

bemegy a kórházba ahhoz a spiclihez? Aki egyfolytában jelentett rólad? Aki pokollá tette az életedet?

– Nincs senkije a nyomorultnak, aki meglátogassa. Az anyja nem hagyhatja magára a béna apját – mondta anyám mentegőtözve, miközben magára kapta a kabátját. – Nem maradok nála többet tíz percnél. Megvárhatnál...

Eltelt egy óra, másfél, de anyám még mindig nem jött meg. Rózsika már nyugtalankodni kezdett.

– Nem tetszik tudni, hol marad ilyen sokáig a nagyságos asszony? – kérdezte siránkozó hangon a bárónőtől. – Én megmondtam neki, hogy hatra énnekem a lányomékhöz...

– Pont annyit tudok, mint maga! – torkolta le erélyesen a bárónő, aztán a tárcájában kezdett kotorászni. – Mennyit szokott kapni egy órára? Menjen csak nyugodtan, én megvárom, míg megjön... elleszünk addig itt ketten a kisfiúval.

Rózsika eldöcögött, ketten maradtunk a bárónővel. Nemigen ügyelt rám, egyik cigarettát a másik után szívta, és a rádió gombját csavargatta, de nem sokra ment vele: valami furcsa zene szólt csak belőle, egyszerre hátborzongató és lelkesítő. Időnként rám nézett, latolgató pillantással, gondolom, szeretett volna elmenni már, de aztán mégsem mert egyedül hagyni.

És hogy én mit éreztem?

Azt, hogy kicsúszott a lábam alól a Földgolyó, és elhagyatva lebegek az űrben. Eltűnt anyám, eltűnt Piroska... és azt hiszem, igazából már nem is tudtam, melyiküket várom vissza.

Végül mégiscsak anyám érkezett meg, már jócskán sötétedés után, kipirultan, kócosan, ragyogó, könnyes szemmel – nem is tudom, mikor láttam ilyenek utoljára, talán soha. A bárónő is összehúzott szemmel méregette.

– Ott voltál? – kérdezte halk, jelentőségteljes hangon. Anyám igent intett, aztán a bárónő nyakába borult, és görcsösen átkarolta. A bárónőnek is könnybe lábadt a szeme, és gyöngéden hátba veregette anyámat.

– Te bolond! – mondta neki nyers, meghatott hangon. -- És ha valami bajod esett volna?

Anyám nem felelt, csak hevesen rázta a fejét. Ahogy kibontakozott a bárónő karjából, rám esett a pillantása. Hirtelen ragyogó arccal odalépett hozzám, leguggolt mellém, hevesen magához szorított, és összecsókoltt.

Dermedten álltam, szerettem volna ellökni magamtól, éppen, mert annyira vágyódtam a közelségére, de tudtam, hogy ez tilos, és nem értettem, hogyan tehet ki ekkora kísértésnek. Tudtam azt is, hogy nem bízhatok meg benne, mert egyszer már elárult – nem, nem is egyszer, hanem folyton és mindig, egy teljes éven át! Anyám megérezhette mozdulatlan testemben az ellenkezést, mert hirtelen eleresztett, fölegyenesedett, és összehúzott szemmel, fürkészően nézett rám.

– Mi az, hát egy pusztit sem adsz anyádnak? – kérdezte kacagós, feszülten játékos hangon, mintha megpróbálná jelentéktelen, nevetséges szeszélyeskedésnek feltüntetni azt, ami történt, holott a szíve mélyén tudja, hogy ennél jóval többről van szó. Nem is feleltem neki, csak a vállamat vonogattam. Elviselhetetlennek éreztem, hogy olyan komoly, kutató pillantással néz rám, és csak azért szólaltam meg végül, mert azt reméltem, akkor talán abbahagyja.

– Azt nem szabad! – dűnnyögtem az orrom alatt, félig-meddig csak magamnak, de azért meghallotta. Nem fordította el rólam a pillantását, ahogy reméltem, hanem még erősebben nézett, lehajolt hozzám, és valósággal belefúrta a tekintetét az arcomba.

– Nem szabad? És miért nem? – kérdezte élesen. Nem feleltem, csak a vállamat rángattam, és a szívem mélyéből gyűlöltem őt: hát soha nem akarja abbahagyni? De nem akarta.

– Valaki megtiltotta?

Némán, dacosan rugdostam a szőnyeget.

– Talán Piroska?

Abbahagytam a rugdosást: megdermedtem, ahogy a szoborjátékban szoktunk a „három!”-ra, csak a fejemet hajtottam le még mélyebbre, hogy ne lásson az arcomba. De azért a szemem sarkából láttam, ahogy anyám jelentőségteljes pillantást vált a bárónővel. Aztán újra leguggolt hozzám, felemelte az államot, és a szemembe nézett.

– Piroska nem jön ide vissza többet! – mondta lassan és tagoltan, bele az arcomba. – Soha, de soha többé! Érted?

Visszanéztem rá, és amit a szememből kiolvasott, attól láthatólag elpárolgott minden jókedve. Elengedte az államát, fölállt és hátat fordított nekem.

– Imádja! – mondta a bárónőnek, azon a sebzetten gúnyos, lekicsinylő hangon, amelyet addig soha nem hallottam tőle, de attól fogva jóformán mindig ezen a hangon beszélt velem, teljes hátralévő életében. – Az a nő neki az isten!

– Hagyd! – mondta a bárónő, és csillapítóan anyám karjára tette a kezét. – Kell neki egy kis idő, amíg kiheveri!

De ebben tévedett a bárónő, pedig azt hiszem, igen okos asszony volt különben: nemhogy egy kicsi, de nagyon sok idő sem volt hozzá elegendő, hogy kiheverjem Piroskát. Őt vártam vissza – és az ő visszatérésétől rettegtem – azokban a lázas, rendetlen napokban, amikor anyám egyfolytában csillogó szemmel, kihevült arccal járkált, és a lakásunk újra teli volt vendégekkel. Az óvóhelyen kuporogva tudtam, a tankok és a katonák azért jönnek, hogy helyreállítsák Piroska uralmát, a zsúfolt vonaton, a teherautón, a kukoricásban és a sötét szőlődombok közt botladozva tudtam, hogy most Piroska elől menekülünk, mert most már tudja, cáfolhatatlan bizonyossággal, hogy gyűlöljük, hogy alig vártuk, hogy megszabaduljunk tőle, és jaj lesz nekünk, ha újra a hatalmába kerít bennünket. És amikor anyám a hideg, novemberi virradatban sírva borult a szőlősgazda nyakába, aki vállán kapával komótosan ballagott kifelé a szőlejébe, és németül felelt a kérdésére, hogy ez már Ausztria-e, tudtam, hogy most már olyan helyen vagyunk, ahová Piroska keze nem ér el – de azt is tudtam, ha csak egyetlen lépést is teszünk visszafele a láthatatlan határon keresztül, újra a markába kaparint, és akkor megbűnhődünk mindazért, amit vétettünk ellene.

A láger zűrzavaros napjaiban, és utána, a távoli rokonoknál, akik befogadtak minket egy időre, és vigyáztak rám, amíg anyám állást keresett, mondják, éjszakánként fel-felsikoltottam álmomban, s azt hiszem, egy ideig még a bentlakásos intézetben is, ahová anyám rövidesen beadott, mert ahol végül állást talált, gépíróként egy amerikai

cégnél, a város egy távoli kerületében, olyan volt a munkabeosztása, hogy nem tudott volna az órák végeztével elhozni az iskolából, a távoli rokonok szívességét meg nem akarta a végtelenségig igénybe venni. Az intézet és egész ottani életünk nem maga volt a Paradicsom, ahogyan anyám talán remélte, sok kiszolgáltatottsággal, szorongással és megalkuvással járt az is, főként eleinte, de végül is a szabályok egy idő után megvilágosodtak, elkezdtem előbb kelletlenül, később többé-kevésbé zúgolódás nélkül alkalmazkodni hozzájuk, és idővel elfelejtettem Piroskát. Legalábbis nem voltam tudatában, hogy emlékezem rá. Anyámmal soha többé nem állt helyre a régi, meghitt kapcsolat, bár ez talán természetes is volt: én nem bíztam benne többé, ő pedig holtá napjáig azon a gúnyos, lemondó hangon beszélt velem, amelyre még a Piroška-időkben szokott rá, és amellyel mindig is az akkori árulásomra emlékeztetett, bár ennek talán már nem is volt tudatában, és csak pusztá megszokásból használta ezt a hangot. Már vagy húsz éve, hogy meghalt: azóta nem volt senki és semmi, ami Piroškára emlékeztessen, egészen addig, amíg... de hiszen tudod. Ideát, tinálatok hirtelen előjött minden, és – ne ne vess ki! – megint olyan kiszolgáltatottnak érzem magam, mint kisgyerek koromban. Tudom, hogy butaság, hogy semmi értelme, hogy mindez már a múlté, de mégis... – Azzal csüggedten, lemondóan széttárta a kezét.

Ismersz, tudod, hogy harcos típus vagyok, nem egykönnyen nyugszom bele a kudarcba, hát még az ilyen értelmetlen kudarcba! Mégse múlhat azon a hátralévő életünk, gondoltam, hogy volt egy rettenetes bébiszittere több mint ötven éve... Amikor legközelebb elindultam hozzá Bécsbe, beraktam a bőröndömbe a pesti telefonkönyvet.

– Te – mondtam neki –, azt mondod, jártál annak idején ennél a Piroskánál?

– Igen – felelte –, többször is... talán háromszor-négyszer.

– A címre emlékszel? És a nő vezetéknevére? Hogy milyen Piroška volt?

– Tarján... Tarján Piroška. De hát biztosan már régen elköltözött, talán férjhez is ment... ha ugyan életben van még... Kizárt dolog, hogy ott lakják még azon a régi helyen.

Felütöttem a telefonkönyvet. Mit ad Isten: ott állt, fehéren feketével: Tarján Piroska, Jókai utca 8. Az orra alá dugtam a lapot, és ráböktem:

– Ez az?

Nagyon elsápadt.

– Azt hiszem, igen.

– Hát jó! – mondtam. – Választhatsz: vagy most azonnal szakítunk, vagy legközelebb te látogatsz meg engem Pesten, és akkor együtt megkeressük azt a Piroskát. Hála Istennek, úgy látszik, megvan még: így legalább összehasonlíthatod az emlékezetedben élő képpel, és láthatod, hogy egy ártalmatlan vénasszony... no meg te is megnőttél egy kicsit azóta! Szóval...? – És erősen a szemébe néztem, mondhatni szuggeráltam. Sokáig némán, magába roskadtan ült, aztán fölsóhajtott:

– Hát jó ... – mondta. – Biztosan igazad van...

Egy darabig azért halogatta még a pesti utat, hol üzleti ügyekre hivatkozott, hol valamilyen rejtélyes vírusfertőzésre, és azt hiszem, csakugyan be is lázasodott néhány napra, úgyhogy már kezdtem szégyenkezni az erőszakosságom miatt, és arra gondoltam, föladom, de végül mégiscsak összeszedte magát. Amikor végre ott ült a pesti lakásomon, akkor is heves hányingerre panaszkodott, és az első nap nem is végeztünk semmit, csak kedveskedtem neki, és némán bátorítottam, mintha valami súlyos műtét előtt állna. Még csak nem is szerelmeskedtünk.

Sajnáltam nagyon, de hát ennek meg kell lennie, gondoltam. Amikor odakínáltam neki a mobilomat, csak egy bágyadt, elhárító mozdulatot tett, úgyhogy én ütöttem be a telefonba Piroska számát.

Az öreges női hang, amelyik beleszólt a telefonba, kelleetlen volt, majdhogynem haragos, mintha a külvilág részéről csak méltatlan támadásra számítana. Én viszont édes voltam, mint a cseppegetett méz.

– Bartha Tamásné vagyok – hazudtam –, és a férjem annyit mesélt magáról, hogy szeretném megismerni! Bécsben élünk – folytattam a hazudozást –, de most hazalátogattunk, és a férjem szeretné felkeresni a gyerekkora helyszíneit és a kedves ismerő-

söket. Úgy érzi, egy kicsit már elfelejtett magyarul, azért beszél-
lek én helyette – kacarásztam. – Még nagyon kis fiú volt, amikor
maga vigyázott rá, de azért talán emlékszik rá: Bartha Tamás...

Néhány pillanatig hallgatott, már azt hittem, kinyomta a te-
lefont... hiszen neki sem lehet kellemes emlék, amit elkövetett,
és tudnia kell, hogy mi is tudjuk. De amikor megszólalt, mintha
nem lett volna már olyan mogorva a hangja, sőt, majdhogynem
kedves volt.

– A Tamáska... Hát persze, hogy emlékszem... Szép tőle, hogy
nem felejtett el – ismerte el zsémbesen. – Manapság olyan hálát-
lanok az emberek... Szóval maga a felesége?

– Igen, igen – vágtam rá gyorsan. – Meglátogathatjuk akkor?
Akár most mindjárt? Nem maradunk sokáig Pesten... Otthon
lesz úgy egy óra múlva?

– Jöjjenek csak nyugodtan. Én már nemigen járkálok el otthonról
– felelte megbántott, megvető hangon, mint akinek a világ sokkal
tartozna, de az nem hajlandó elismerni ezt a tartozását. – Szom-
szédolni sem szoktam, mint egyesek. Itthon ülök, és olvasgatok...
esetleg kötögetek, vagy megnézem a tévében a híreket... Jöhetnek,
amikor akarnak – tette hozzá valamivel élénkebben. – Idetalálnak?

Odataláltunk. Nem volt nehéz: Piroska mindössze kétutcányi-
ra lakik tőlem.

– Itt nem sok minden változott – mondta Tamás, amikor be-
kanyarodtunk a sötét, lepustult mellékutcába. A 8-as számú ház
komor, szürke épület, az a fajta, amelyiknek régebben szőnyeg-
poroló állt a lebetonozott udvarában. Amikor megálltunk a kapu
előtt, láttam, hogy Tamásnak remeg a keze, és verejtékcseppek
ütnek ki a homlokán.

– Szerintem ennek az egésznek semmi értelme... – kezdte
azon a szárnalmas, erőltetetten magabiztos hangon, amit a férfiak
olyankor használnak, amikor igyekeznek józan észszerűségnek
álcázni a rettegésüket. Megnyomtam a kapucsengőt.

A liftben Tamás nem nézett rám, elfordította a fejét, nézte az
elsötétülő-kivilágosodó kisablakot, és én tudtam, hogy most gyű-
löl. Sebj, gondoltam, majd a végén biztosan megbocsát, amikor

látja, milyen értelmetlen, milyen gyerekes volt a félelme. Amikor már a bejárati ajtó előtt álltunk, mindenesetre megfogtam a kezét, és megszorítottam – talán, hogy bátorítsam, de talán azért is, hogy meg ne szökhesse.

– Jövök már! – hallatszott odabentről egy ingerült hang, és Tamás összeresztett. Az ajtót nyitó parányi, sötét alak alig volt nagyobb, mint egy tíz-tizenkét éves kislány. Vastag szemüvege volt, és szoros csigákba göndörített, feketére festett haja – vagy lehet, hogy nem is festette, lehet, hogy csakugyan nincs egy ősz szál a hajában? – töprengtem, mialatt a gnóm összehúzott szemmel, gyanakvó pillantással nézett előbb az én arcomba, aztán Tamáséba. A vizsgálódás azonban alighanem kedvező eredménnyel járhatott.

– Nahát, a Tamáska! – mondta a gnóm furcsa, egyszerre szemrehányó és ellágyult hangon, mint valami öreg, elhanyagolt szerető. – Hát észébe jutottam? Jól megnőtt – tette hozzá zsörtölődő elismeréssel, és szélesre tárta előttünk az ajtót.

– Ó, rengeteget mesélt magáról! – áradoztam, és megszorítottam a vonakodva nyújtott, hideg és száraz kis kezét. – De hát tudja, Bécsben élünk, ritkán látogatunk haza! – csacsogtam. – Én, igaz, csak azóta, hogy összeházasodtunk – kacarásztam szégyenlősen. – De a férjem már kisgyermek kora óta. Hiszen talán emlékszik...

Nem tudom, milyen reakciót vártam erre, szégyent vagy legalábbis egy kis zavart, de Piroska csak bólintott, összepréselt szájjal, jelentőségteljesen.

– Emlékszem én – mondta aztán, nem is tudom, csak én éreztem-e úgy, hogy kissé fenyegetően. – Nagyon is emlékszem... Erre tessék! – mutatott a szűk, sötét előszoba túlsó végéből nyíló ajtó felé. Elindultam: Tamás úgy jött utánam, mint a holdkóros.

Odabenn jóformán csak én társalogtam Piroskával. Tamás csak mosolygott, zavart, jóindulatú és kissé alázatos mosollyal.

– Szóval mérnök lett? – kérdezte tőlem Piroska, és összehúzott szemmel, gyanakodva méregette Tamást, mintha azt hinné, becsapjuk. – Nem is gondoltam volna, hogy így megállja a helyét az életben... – mondta végül hozzám fordulva. – Amilyen elkényeztetett, nyafogós kis kölyök volt...

– De a maga nevelése biztosan sokat segített neki! – mondtam lelkesen. – Lehet, hogy mindent annak köszönhet!

Piroska komoran rázta a fejét.

– Azt én nem mondtam! – mondta szigorúan. – Igyekeztem helyrebillenteni a gondolkodását, az igaz... Én mindig igyekeztem az életre nevelni a növendékeimet! – És büszkén kihúzta magát. – De azért azóta biztosan más pozitív hatások is érték...

– De ugye jó kisgyerek volt? – néztem rá egy szerelmes hitves hódolatteljes, reménykedő alázatával, aki csupa jót szeretne hallani szíve választottjáról. – Ugye, nem volt sok baja veled?

Nyilvánvaló hódolatom mégiscsak megvesztegethette valamelyest Piroskát, láttam rajta, hogy nem akar nekem csalódást okozni.

– No nem... egészen kezelhető fiúcska volt – dűnnyögte láthatóan szíve ellenére. Aztán elmosolyodott, majdhogynem jószágon. – Egyszer meg is harapott! – közölte szinte büszkén. Tamás felé hajolt, kicsi, száraz kezét odatolta az orra elé, és lassan, tagoltan (úgy látszik, elhitte, hogy tényleg elfelejtett magyarul) azt kérdezte: – Emlékszel, hogy megharaptál? Mert elvettem a könyvedet?

Tamás továbbra is zavart, készséges jóindulattal mosolygott.

– No de én aztán megtanítottalak! – villant föl Piroska szeme diadalmasan. – Bezártalak a szobába, hiába sivalkodtál! Ott volt időd gondolkodni! Megtanultad, hogy nem te vagy a világ közepe!

Tamás csak mosolygott tovább, mintha csakugyan nem értene semmit. Amikor elbúcsúztunk, az ajtóban még lehajolt, és ajkával megérintette Piroska parancsolóan odatartott, enyhén szőrös, májfoltos arcát.

Kifelé menet, a lépcsőházban szótlánul jött mellettem. Amikor kiértünk az utcára, megtorpant, pár pillanatig ott állt, mozdulatlanul, csak nézett maga elé, aztán hátraszegte a fejét, és fölnevetett.

– Úristen! – nyögte nevetéstől fuldokolva. – Hát ettől félttem én több mint ötven éven keresztül! Ettől a nevetséges kis öreg-

asszonytól! Köszönöm! – mondta, és megcsókolta a kezemet, aztán derékon kapott, és megforgatott ott az utcán, mindenki szeme láttára.

Ezután egy darabig minden jól ment. Először én mentem hozzá Bécsbe, aztán ő jött énhozzám, aztán megint én... nem is tudom, hányadik alkalom lehetett, amikor egyszer csak megint lemondta a pesti utat. Nem, nincs semmi baj, valami közbejött, majd a jövő héten... de aztán a következő héten is közbejött valami. Váltottunk még pár emailt, terveztünk egy közös utat Olaszországba, de valahogy az is elmaradt... máig se tudom, azért-e, mert röstellte, hogy még mindig fél... hogy mégsem volt olyan egyszerű megszabadulni a félelemtől. Vagy az zavarta, hogy én láttam ebben a szánalmas állapotában? Nem tudom, mert már nem volt alkalmam beszélni vele... egy ismerősömtől hallottam aztán, hogy azóta elvett valakit, egy bécsi nőt persze.

Piroskát viszont láttam azóta. Nem is olyan régen, a sarki kisboltban. Szerencsére nem ismert meg: a pénztárossal veszekedett. A szerencsétlen nő véletlenül többet számolhatott valamiért, mert Piroska nagyon fel volt háborodva: azzal fenyegette, hogy feljelenti.

Varga Melinda

rák

*a pirkadat méz,
aranylik, akár az első esténken,
amikor bekented a mellem velem,
majd lenyaltad mind egy cseppig.
ha szerethetek, nincs dolgom a rációval,
untat, mi szív nélküli, okos és hívős.
Szeléné, az otthon, a család,
a termékenység istene ült a bölcsőmnél.
az istennő Hélioszal hált újholdkor,
amikor senki sem látta őket,
majd megpillantotta Endymiont,
a gyönyörű halott, fiatal istent,
rögtön szerelembe esett,
ötven csillaggyermek született a nászból.
én is ennyit szülök neked,
csak ne siess el, megvár a munka,
bújjunk vissza a puha paplan alá,
ott leljen ránc a dél.*

oroszlán

*az argoszi síkságot jobban ismerem nálad,
okos vagyok, művelt, ne taníts, csak
csodáld kemény hiúztestem!
látod a síkság északi részét is,
a távolban magasló hegyeket,
az éjszaka villogó szemét, az erdőt?
ott élt egykor a nemeai oroszlán,
a városlakók nappal is kulcsra zárták a kaput,
a vad bármikor kedvére besétálhatott a portára,
hogy kisebb háziállatokat fogyasszon desszertnek,
s mivel ínycenc volt, szép kisfiúkat is megkóstolt.
Csak Heraklész mert szembezállni vele,
miután megfojtotta,
gyémántokkal és állati karommal
nyúzta le acélbőrét, fölvette magára,
így lett legyőzhetetlen.
Tüphón és Ekhidna, a szépséges arcú és
kígyótestű nimfa gyermeke vagyok,
kígyónyelvet érzel a szádban, amikor csókolsz,
és ha szökni próbálsz, vagy lebecsmérled kagylóm ízét,
nyakad köré tekeredek, pusztá kézzel fojtalak meg,
ha szeretsz, akkor sincs menekvésed,
mérgelem csöpögtetem ajkadra, hogy sose feledj el.
hízelegj nekem, bókolj, nyugózz le, rajongj körül,
úrnőd vagyok, s te csak a szolgál, jól védj eszedbe!
nemes macskafajomnak nincs párja földön-égen,
olykor megengedem, simogasd a hátam,
cirógasd combom, almamelleim,
ha néha elfáradok a játékban,
hagyom, tégy úgy, mintha férfi lennél,
de a győztes mindig én, csak én vagyok.*

Salánki Anikó

Kilencven

Az öreg költő még a régi matériából készült, elnyűhetetlen volt. Minden reggel elballagott a közeli kisboltba, kiflit vett – hármat – meg egy tejfölt. Sanda pillantásokat vetett a tömény italok katonás soraira, aztán elfordította a fejét. Ilyenkor egy, a kopasz foltra fésült hajtincse kicsit pajkosan félrebillent. Néhányan köszöntek neki, ő pedig fejbólintással viszonzta. Azt gondolhatták, gőgös, pedig csak elfelejti betenni a műfogsorát. Azt majd olyan tíz óra felé, amikor – jó idő esetén – elsétál a parkba, és lejátszik egy-két sakkpartit. Június van, hát újra június – gondolta kicsit ingerülten. Régen mennyire várta! Minden könyvhétre megjelent néhány verse a legjobbak között, a válogatások ott sorakoznak a faragott könyvszekrényben, a legrégebbieket borítója már megsárgult, a lapok halkán zizegtek, mint az őszi levelek, ha nosztalgikus hangulatában egyikbe-másikba néha belelapozott.

Háromszor önálló kötettel is kirukkolt.

Az elsővel úgy állt a könyvessátor előtt, mint egy büszke apuka a szülőszoba folyosóján. Hát megszületett – futott át rajta a gondolat, és szerette volna megsimogatni a könyvhalmot. Aztán árnyékba húzódott, és figyelte, hányan állnak meg, veszik kézbe az elegánsan keskeny kötetet, és főleg, hogy hányan veszik meg. Nem voltak sokan. Sőt, ha őszinte akar lenni magához, két elegánsan öltözött nőn kívül senki. Egy könyv, egész délelőtt! Elszörnyedt, vigasztalta magát, hogy majd másnap. Vagy utána. Most még csak nézelődnek, de addigra rájönnek, hogy ki is ő, és mit alkotott! Dél elmúlt, amikor sajtó derékkal és átázott, csatakos ingben bement a patinás cukrászdába, és aprópénzét gondterhelten számolgatva kért egy limonádét. Senki nem ismerte fel, a pincérnő közömbösen vette fel a rendelést, és amikor nem kért mást, sanda kis félmosollyal megrántotta a vállát. Lassan szürcsölte a hideg italt, nézte a hullámozó tömeget. Volt, aki

hatalmas szatyorban cipelte diadalittas könyvvadászmosollyal a zsákmányt. A nagy írók és elismert lírikusok persze az árnyékos, csíkos ernyős asztaloknál ültek elegáns nyári öltönyben, és magabiztos mosollyal dedikáltak. Őt nem kérték fel, a kiadó, amelyik végül hajlandó volt felkarolni az ő verseit, meglehetősen kicsi volt, csak egy asztalkát kapott a téren. Talán jótékonyságból. Még most, ennyi évtized után is heves gyomorfájást érzett a megaláztatástól. Amikor vége lett a könyvek és az alkotók ünnepének, a kiadó adott neki ötven könyvet, hogy próbálja elsózni, ez a honorárium, és azzal kitessékelték az irodából. Aztán más szelek kezdtek fújdogálni, s a költő megtanulta, hogyan kell helyelkedni, mit kell írni, melyik szerkesztőség ajtaján érdemes kopogtatni. Vagy megsértődöm, vagy írok és élek – gondolta akkoriban, és egy pár év múlva már ő is egy nagyon jó helyen ült, közvetlenül a szabadtéri színpad mellett felépített pavilon asztalánál. Megzenésített verseit egy feltörekvő zongorista és egy csinos, elegáns lány adta elő, később ő lett az első felesége. Jó évek, sőt évtizedek jöttek. Alkalmi versei mindig megjelentek a közkedvelt irodalmi lapokban, persze nyomtatásban, akkor még sehol sem volt ez az újféle módi. Nem jutott eszébe a pontos kifejezés, de nem is törte rajta a fejét.

Messzire elkerülte a teret. Már régóta nem ment ki, a kiadók és a szerkesztőségek elfelejtették. Egyszer megtalálta a könyvét – a másodikat – egy antikváriumban. „Selejtezve” – ez volt belepecsételve, valami kis kerületi könyvtárból került eladásra. Megvette, aztán beledobta az első kukába. Amikor erre gondolt, már nem is fájt. Az árnyékos kis mellékutcában osont, a tejföl csöpögni kezdett, távoli zeneszót sodort felé a szél. Megállt egy kirakatnál, kicsit behúzta a hasát, úgy nézte magát oldalról, lehúzgálta a kabátját. Ki kéne mennem megnézni a felhozatal, kézbe venni néhány könyvet, beleszagolni, átpörgetni a lapjait – sóhajtotta. Aztán legyintett, két vihogó kamaszlány sandán ránézett, egyikőjük behúzta a hasát, és peckesen elvonult mögötte.

Egyidős vagyok a könyvhéttel! – nézett megdöbbenve egy félig leszakadt plakátra. Egek, betöltöttem a kilencvenet! Leült egy

kopott padra. Túlságosan melege lett, fehér karikák kezdtek pörögni a szeme előtt. A tejfől cseppjei – futott át rajta a gondolat. S elhatározta, ha hazaér, megírja. A tejfől fehér csöppjei, ez lesz a címe. Aztán szól a dédunokájának, tegye fel a gépre. Online – jutott végre eszébe a szó. Lassan felállt, és elindult a tér felé. A szatyrot a padon hagyta.

Bálint Tamás

Szennyes

Részlet a Szennyes című kiseposzából

III. fejezet

Sziklaszilárd elszántság, lassan az agy is elindul,
mégis, mit a száj szól: értelmetlen motyogás csak.

*– Ennyire még sosem éreztem kirabolva a testem,
feldúlt, fosztogatott, tehetetlen húsdaraboknak
tagjaimat. Használtak is régen, félttem és véltem
már magamat mocskosnak elégszer, eddig olyanak
tűnt mégis, racionalizálni lehetne akármely
fojtogató, alpári kihasználtságot is – tévhit:
hadseregek vonulása, ekének a jéghideg éle
nem szánthatja fel úgy az ugart, amiképp elemésztnek
engem a sebhelyek, és ismételt szétszakadásuk,
még ha kivételesen nem mostoha, zord nevelőink,
ím a szelíd anyatermészet, mely erőszakol épp meg.*

*A tudatom kis időre kikapcsolt, hogy hetekig még
úgy se maradjon, míg rágódva megértene súlyos
majdani gondolatívákat. Itt nem elég a betegség,
nemcsak a gyermek a kétségek forrása, azonban
felmentést szorgalmaz a szívszerelem kezelése
a vérfertőzés mellett. Az egyetlen elem, mely
támasztékul szolgált eddig, mintha ledőlne
látszik, ím elhantolva magával a kincseim éppen.*

...

*Nem tagadom, hogy meg-megesett egymás okolása
(vagy a koholt gyanúsításom példának okáért,
hogy a léha kacérságom vitt volna idáig),
és napokig bele is voltunk mélyen betegeδvedve,
de hiszen ez inkább a tudatlanság folyamánya,
s tisztázódott az első vizsgálatok által.*

...

*Közben a záporosó ólomként ömlik a földre,
nincs ahová ez a rengeteg ellegyen, ázik a széna
s a legelőkön, a réteken eltévedt a rövidke,
csalfa nyarunk is. A termények maradéka rohadva,
védtelenül, hűlt helyén már összeesett. Babonásak
a helyiek, porlepte, avíttas gondolatokkal
felhizlalt frusztráltságuk kívül és belül árad,
de legfőképpen köztük mindegyre növekszik,
apránként, ahogyan befut és betakarja vidékünk
az ősz, és komorulna a táj is még egy utolsót.*

...

*Talmi javakból, tiszta tudatból mind kevesebb lesz,
van, ami megfakul, elkopik, és olyan is, ami gyűljön,
s van, ami folyton, örökkön-örökké már maradandó:
párom el-elmaradásai és az eső zuhogása.*

Petrozsényi Nagy Pál

Vasárnap kirándulunk

Sławomir Mrozek után

A Katz család új, nagyobb házba költözött. Megtehetette, polgármester lett Katz úrból. Szimpla mérnökként kezdte egy jelentéktelen kisüzemben. Szerény, halk szavú ember volt, akinek a felső zsebében rendszerint egy író toll, díszzsebkendő vagy egy szál virág virított. Beosztottjai szerették, mert mindig csak kért, sohasem „dirigált”. Kollegái kegyes leereszkedéssel biztatták, az igazgató sajnálta, kell-e ennél több, hogy valaki akadálytalanul lépjen feljebb a ranglétrán? Így lett belőle főmérnök, aztán városházi képviselő, végül polgármester... egyelőre. Akkor megpihent (mint a hatodik napon az Úristen). Túl sokat könyökölt a... városért, no meg gyorsan is, így az ember bizony elfárad. Lassanként hasat, tokát eresztett, még a szemöldöke is dúsabb lett, s egyre ritkábban csókolt kezét titkárnőjének, Mancinak.

Ezzel kezdődött. Egy előadót kirúghat, egy jogtanácsost kicserélhet, fogkefével súroltathatja fel az írodát, ha akarja, de egy titkárnőt – aki mindent hall és lát – mellőzni? Ehhez nagyon bátornak kell lenni – vagy hülyének. Hogy Katz úr a kettő közül melyik volt, most ne bolygassuk, a lényeg az, hogy még ő is érezte, mint ha megfagyott volna körülötte a levegő. Mi ez? Sztrájk? Jelképes tüntetés, vagy az Úr irigykedik arra a világra, amit ő, Katz Karcsi teremtett? Hiszen nélküle még ma sem lenne nyilvános illemhelye a városnak. Ő vezette be a hétfégi mosolnapot, cigarettázás helyett a pipázást, a hajléktalanok és kóbor kutyák ingyenes tetvetlenítését. Gondolják csak el, uraim, mekkora lépés ez a higiénia jegyében... Elhatározta, hogy résen lesz, és ismét akcióba lendül, ha a becsület és a város érdeke úgy kívánja. Sajnos minden jel arra vall, hogy titkos aknamunka folyik ellene. Hogy kik állnak e mögött? Nyilvánvalóan az ellenzék, akinek a körmére rá-rákoppintott időnként. Hát most újra rákoppint, ezúttal azonban sokkal fájóbban, amivel talán azt is eléri, hogy szolgálatainak elismeréseként

végre megdobják egy bársonyszékkel odafönt – árulta el terveit tiszteletben megőszült harcostársának és nejének.

– Te tiszta hülye vagy! – dorongolta le az időközben melléje hízott asszonyság. – Előbb gondolkozz! Nehogy maholnap ő bilentsen téged tunikán, mert az idők változnak, és akit ma megütnek, holnap duplán üthet vissza, malacka.

Katz úr elgondolkozott, de annyira, hogy szinte csurgott róla a verejték. Végül elunta, és frissítőnek meghallgatott egy ősrégi dalocskát:

*Sej, haj, Rozi, vasárnap kirándulunk,
Meglásd, Rozi, unatkozni nem fogunk.
Két szép szemed hamisan kacsint le rám,
S nóta közben súgom neked,
Hogy egy csókra szomjas a szám.*

– Felkérhetem egy táncra, asszonyom? – hajolt meg a felesége előtt. A nő elkacagta magát.

– Nagy selma vagy te, malacka. De én éppen ezért szeretlek.

– Ez finom volt! – csókolta kezét a férfi úgy öt perc múlva lihegve; hiába, a kilócskák... – Remélem, nem léptem a lábadra.

– Csak annyira, mint az esküvőnkön pár száz évvel ezelőtt.

– Tudod, mit? Nem is olyan rossz ötlet ez a kirándulás! Nyár eleje van, gyönyörűen süt a nap, és a hegy itt van két lépésre előttünk.

Csakugyan! A várostól nem messze erdős, sziklás hegy magasodott. A város apraja-nagyra oda járt kirándulni, síelni. Maga Katz is fiatalkorában. De aztán fokozatosan mellőzte. Elnehezedett, ellustult, s már csak messziről csodálta. De most azért is feldöcög, hogy legalább néhány órára hátat fordítson ennek a hűtlen városnak.

– Kiránduljunk holnap, vagy halasszuk későbbre?

– Holnap. Bevágyuk magunkat a kocsiba, és irány a világ teteje!

Így is tettek két, ugyancsak dundi csemetéjük, Jancsi és Julcsi legnagyobb örömére. Reggel hat óra volt. Búcsúzni nem kellett senkitől. Rokon, háziállat egy sem, akikről gondoskodni kellett

volna. Különben estére úgyis visszatérnek. Felkaptattak a szerpentinén, majd egy tiszta vízű tó partján letáboroztak.

– Istenem, mit hagyunk ki ennyi éven át! – sajnálkozott a polgármesterné.

Mellettük a tó, távolabb impozáns szikla meredt az ég felé. A fákon madarak csicseregtek.

– Anyuci, éhes vagyok. Még nem is reggeliztünk – nyafogott Jancsika.

Bőségesen megreggeliztek, utána elindultak gombászni. Kicsit bújócskáztak a fák között, mire újfent megéheztek.

– Hát akkor ebédeljünk! – mosolygott vidáman Katz Károlyné. Sült kacska, rizs, krumpli, süti, fagylalt, kávé, bor... Akadt itt minden, ami szem-számnak ingere, és a kocsi is belefért.

Ebéd után kifeküdtek a tó partjára napozni.

– Na, sikerült-e kikirándulni a gondjaidból, malacka?

– Nagyjából. Csak az a kár, hogy még túl hideg a tó vize. Ha legközelebb itt járunk, nemcsak megfürdünk, pecázni is fogok, ígérem.

– Csodálatos! Imádom a hallevest!

– Én meg a sült halat, azonkívül... Látod azt a nagy sziklát?

– Hogyne! Miért kérdezed?

– Legközelebb ezt fogom megmászni.

– Nono, nem túl magas ez neked, másrészt mi célból? Mit nyersz azzal, ha megmászod?

– Pénzt biztos nem. Csak úgy... úgy virtusból. Meg akarom mutatni magamnak, hogy nem vagyok még olyan vénember, továbbá egy kis testmozgás sem ártana – tapogatta meg a hasát az exmérnök.

Még beszélgettek egy keveset, majd észrevétlenül elszunnyadt. A csend, a madarak éneke és nem utolsósorban az ózondús levegő úgy elaltatatták, mint egy csecsemőt. Arra rezzent fel, hogy a felesége keményen rázogattja.

– Ébredj, malacka! Vihar készül, mennünk kell.

Rémülten szökkent talpra, és az égre tekintett. A magasban fekete felhők gomolyogtak. Még mielőtt magára kaphatta volna a ruháit, a kitörő szélvihar elrepítette a két gyereket, utána a nejét, végül őt magát is.

– Segítség!

Válaszként megdördült a mennyország kapuja, körülötte villámok cikáztak.

– Olga, Jancsi, Juliskám!

Senki sem válaszolt. A Volvóját látta maga alatt elhúzni. Katz pár pillanattal később a városuk felett keringett. Ha ugyan tényleg ez volt a városa, mert ezeken a házakon nem piroslott egyetlen cserép sem, sehol egy ember, jármű, fa. Még a templomok is csonkán, torony nélkül meredeztek az ég felé. Hopp, az anyósa! Egy hosszú nyelvű seprűn száguldott.

– Most mit nézel? Nem láttál még anyóst repülni?

Igen, ez az ő városa. De hol lehet a házuk vagy az önkormányzat épülete? Bármerre nézett, nem látta. Észrevett viszont egy több ezer pipából álló felhőcskét. Ajvé, ha ezek nekicsapódnak! Szerencséje volt, elsüvöltöttek mellette. Megkönnyebbült. Most az egyszer megúsza. Azért nem bánná, ha a szél is elállna, és letenné valahol szép szelíden a főtéren.

– Tiszteletem, polgármester úr!

– Maga meg kicsoda? – nézett a feje fölé, ahonnan a borízú hangot hallotta.

– Nem ismer meg? Kukk Gazsi vagyok, tudja, akit a múlt hónapban méltóztatott kilakoltatni.

– Én, magát? Nem emlékszem.

– Jellemző, de hagyjuk! Inkább tegye jóvá a hibáját, és utaltasson ki egy új lakást a számunkra.

– Jelenleg hol laknak?

– Csak nem érdekli?! A városi kennel egyik óljában. Kiutaltat?

– Szívesen. Nem vagyok én olyan rossz ember – kuncogott kajánul. – Tessék, válasszon! – mutatott a romba dőlt városra. – Melyik romhalmazba kíván költözni?

– Szégyellje magát, maga szőrös szívű kapitalista! Megjegyzem, magától nem is vártam egyebet – szellentett egyet, és továszállt.

Nem sokkal utána Katz úr is, miután a szél egy pillanatra sem csillapult. Hideg és meleg, sötét és napfényes országok, sőt földrészek felett keringett. Afrika, Amerika, Antarktisz... Teremtőm, mi következhet ezután? Hirtelen egy fekete lyuk fölé sodródott.

Ha eddig volt némi reménye, hogy megússza ezt a repülést, annak mindörökké vége, ha a fekete lyuk magába szippantja. Most örült a szélnek, még be is segített azzal, hogy meglebegtette a karjait. Hasztalan, a földi világból belezuhant a semmibe. Lehunyta a szemét, és várta a végzetes landolást, melynek folyamán örökre búcsút mondhat az életnek. Nem landolt, csak repült, pontosabban zuhant tovább egy szál fürdőruhában, egyedül.

Figyelem, figyelem! Kérjük a kedves úrutasokat, tartsák tiszteletben a közlekedési szabályokat, és viselkedjenek kulturáltan, mert előbb vagy utóbb úgyis mindenki révbe ér. Alleluja, dicsérjétek az Urat!

Ezek szerint mégsem vagyok egyedül? – nyitotta ki a szemét egy fokkal nyugodtabban Katz Károly. Társaságban zuhanni nyilván kevésbé unalmas.

– Semmi alleluja! – csattant fel váratlanul egy még nála is gömbölyűbb „úrutas”, görcsösen kapaszkodva egy impozáns trezorba. – Én nem akarok révbe kerülni!

Ismerős dzsentleman. Vajon hol láthatta? Megvan, a tévében, és bizony nem más ő, mint a Világbank világszerte ismert elnöke!

– Nagyon jól megvagyok én az Úr nélkül is odafent, ezért azt kérem, nem: követelem, repítsen vissza tüstént a bankomba! – fisztulázott a tiszteletreméltó pénzmágnás.

– Dugulj el! – ripakodott rá egy apáca. – Ha nem tudnád, az Úr mindenkit érdeme szerint ítél meg.

– Annál inkább, avagy nem elég érdem-e könnyíteni egy egész bolygó terhein? Mert én ezt teszem. Álljon elő az, aki ennél többet tesz a világért, hölgyeim és uraim.

– Például én – vitorlázott eléje egy toprongyos munkanélküli.

– Nocsak! Tapsoljuk meg a nagy embert! – gúnyolódott a potentát. – Aztán hogy? Áruolja már el nekünk is!

– Úgy, hogy minden áldott nap teszek a világra, s vele együtt reád is.

– Hallatlan! De hisz ez gyűlöletbeszéd! Istenem, te hagyod ezt? – fordult méltatlankodva az ég felé.

Az ég szolidárisan dördült meg, mire mindenki hanyatt-homlok elinalt. Valaki Katzba ütközött.

– Bocsánat!

– Á, főpolgármester úr! Ön éppen hova zuhan jelenleg?

– Ki mondta, hogy zuhanok? Én emelkedek, barátom.

– Persze, persze. Sok szerencsét! És ön? – vette észre az egykori miniszterelnököt. – Különös, hogy ennyi ismerőssel találkozom idebenn.

– Mit én! Én nem zuhanok, mert már lezuhantam. Vigyázzon!

Katz feje mellett ágyúgolyóként robbant el egy piros szalaggal átkötött szavazóurna nyomában egy fekete ruhás gárdista.

– Állj meg, te nyomorult! Most mit bámulnak? Segítsenek már elkapni! Kösz! – ragyogott fel az arca, azzal az urnára ült, és cigire gyújtott.

Katz úr úgy pillogott, mint a csillagok az égbolton. Brr, de hideg van! Mindjárt megfagy, ráadásul éhes is, bár ennek úgy sincs már jelentősége, hiszen nemsokára „földet” ér. Na ja, egy zuhanás sem tart örökké, és akkor... És akkor majd elválík, a pokolba vagy mennyországba érkezett...

– Ébredj, malacka! Vihar készül, mennünk kell.

Dideregve tért magához. Magyarán: felébredt, méghozzá ugyanannak a tónak a partján, ahol nemrég álomba szenderült.

– Jancsi, Juliska?

– Megvannak. De most már tényleg csipkedd magad, mert elázunk.

A város első embere boldogan gyömöszölte magát a kocsiba. Felesége hálásan bújt hozzá este a rekamién.

– Köszönöm neked ezt a szép napot. Megismételhetnénk.

– Meg is ismételjük. Mindent a hazáért és a családjáért!

– Aludj jól, szép álmokat!

Erre már nem válaszolt, elaludni azonban reggelig sem mert. Nem úgy az irodájában, ahol szinte ültében elszenderült, s csak annyi ereje maradt, hogy átpártoljon az ellenzékhez.

– Gratulálok! Ön figyelemreméltóan bölcs ember – áradozott a titkárnője, Mancika.

– Köszönöm – csókolta kezét Katz úr a vörös hajú, villogó körmű vénkisasszonynak, s azontúl minden reggel sine exceptione¹.

Mint a régi szép időkben.

¹ Kivétel nélkül. (lat.)

Tóth Imre

Közöny

*Buddha akartam lenni, és meg akartam
menteni a világot.*

*Kietlen közönnyel forog a mennybolt, és
hordalékot is hoz bőven.*

*Vas és gyémánt hull időnként az égből.
Az istenek is forognak fenn, a távoli úrállomáson,
nevetnek, és szánakoznak rajtunk létrehozóink,
szükség esetén állítanak életünkön és génjeinken.
Halhatatlanságuk és tudásuk emeli őket fölénk,
de saját testükből és szellemükből gyúrtak minket,
halandó másolatukat.*

*Régebben még szálltak közénk, de már nem
jönnek, mert elvetettük a súlykot.*

*Magunkkal végzünk, vagy ők törölnek el, ki tudja?
Az istenek közönnyel hullatták vas és
gyémánt könnyeik,
arcukon termőre fordult az idő.
Fénylő aranykorunk sötétlő vaskorba
hanyatlott, és összeomlott a védelem.*

Kántor Zsolt

Pitypang és pupilla

A narrátor példánya

1.

Mintha a tóparton maradt volna örökre az a pillanat, mintha tovább ültek volna ott, mint szabad. Két sakkfigura. Bástyá és futó. Ide szólt a világtörténelem (ura) által kijelölt helyjegyük? Így képzelte most el a lány. Hogy maradjon így. Ne lépjenek onnan el. Se le. Legyenek kirakat-pár. Akik permanensen boldogok. Nyugodtak. Mégis elevenek. Ezt hogy lehet így, egyszerre megcsinálni? – kérdezte a fiú, miközben letépett egy pongyola pitypangot. A lány szétfújta a növény hajkoronáját: Így.

Megfeledezve az időről, a relativitásról, fogták egymás kezét, minden különösebb félelem és érzelem nélkül. Levették tekintetük az anyagi világról, ami mindkettejük számára feloldhatatlan dilemmaként szerepelt az elemzésre váró dolgok listáján. Megfeledeztek a fejfájásról, ami akkor is megjelent a fiú agyának jobb féltekéjében, és átsugárzott a fülébe. Furcsa mód a lány halántéka is belenyilallt.

Levették a belső reflektor fényét a látható gondokról, amennyire lehetett, tompították a világítást, hogy az oda-felvalókkal tudjanak törődni. Már megbeszélték, hogy hisznek valami nagyon magasban, de nem nevezték transzcendenciának. Az alacsonyot minél inkább ki akarták szorítani a sorsukból. A táj alkalmas volt az emelkedettség ihletett birtokba vételére, úgy érezték, csak rajtuk múlik, milyen mértékben lehet jelen.

A mindentudó narrátor közbeveti, hogy ez még öt év együttélés után is kérdőjel. A pár hetente egyszer visszajárt oda, ahol először ültek olyan átszellemült állapotban, és a körülmények újratéremtésével ki akarták erőszakolni az első inspiráció érzését. Még mindig tart a játszma.

2.

Folyt a konyhában a víz a fiú kézfejére, simogatta a vonalas gyermekrajzokkal díszített, kék műanyag tányért. Megígérte a szüleinek, hogy ezen a szombaton elmosogat. Arra a délutánra fókuszált, amikor megismerkedtek. Ő elkérte a kollégiumban a sörnyitót. Adél pedig megjegyezte, hogy abban az esetben adja oda, ha ő is kap egy kortyot. Nem kapott.

A fiú nem ment vissza aznap este a szobájába. Csak másnap. Berúgtak a Hullamosó kocsmában. A lány nem mert hálóingre vetkőzni, várta vissza a sörnyitót. Hallgatta a kívánságműsort, és idegeskedett. Valami elindult, de annak ellenére, hogy bátorítást lehelt a szituációba, összeomlott. Vagy nem?

S akkor jött a magyarázat, a lány megbocsátott, és hirtelen elhatározással megcsókolta a macskakaj hercegét. Meg akarta tartani, soha el nem engedni. Magához kötni azonnal. Félreértetlenül jelezni a szándékot. Akármilyen is vagy, megkaparintalak. Utána megittak egy üveg bikavért, és megkívánták egymás testét. De a hölgy csak pettinget engedélyezett. Mégis – egy hét alatt annyit beszélgettek, hogy összetapadt a lelkük.

Igazából egyikük sem volt szerelmes. Tudatos párkapcsolat-építést végeztek. Mert elégük volt az egyedüllétből. Abból, hogy mindenki kérdegeti őket: másodéves főiskolás létetekre miért nem jártok valakivel? Miért nem törekedtek szexre? Élvezzétek az életet. Keressétek az örömeket, mint a többiek!

A fiú festőművésznek készült. A geometrikussá redukált formák voltak a kedvére leginkább. Az átmetszésekkel létrehozott szín- és formavilágok. S a komponálás helyére egy teljesen új világlátást akart ültetni. Azt a szemléletmódot, ami létrejöttével teremt. Valami szellemi-lelki készenlétet, amit be és ki lehet kapcsolni. (A narrátor mosolyog.) Adél szerint ezt valaki előtte s helyette már elvégezte. A lány irodalomtörténésznek tanult, s Henry James szőnyegmintája (*A szőnyeg mintája* című elbeszélés kapcsán) volt a kedvenc témája.

Valami, ami van, és aminek a jelek szerint lennie is kell, ám fogalmuk sincs az embereknek, mi célból létezik és működik. Ez az

exegézis, a hermeneutika, ami magyarázni akarja a szövegeket. S mindenáron megoldóképletet, szőnyegmintát és kliséet akar csínálni a befogadásból. Akár az erdei vadvirág cél nélküli célszerűsége Kantnál; csak hogy James hősei nem a filozófiai absztrakciók közegében mozognak, s eszükbe sem jut, hogy az irodalomnak ezt a paradox létmódját a szépség elvont fogalmával próbálják megalapozni. Hanem eleve lemondanak a dekódolásról, és a titkokat csak látszatként tartják fenn.

Ez a két világvélemény találkozott tehát a tóparton. Abba a pillanatba zárva, amit mind a ketten örökkévalóságnak éreztek. A fiú elhatározta, hogy idomulni fog Adél ars poeticájához és létszemléletéhez. Mindig feljegyezte a beszélgetéseik tartalmát, hogy a lány szókészletét, szóhasználatát mindjobban megismerje. És ábrázolni tudja majdan, amikor rájön a struktúra működési elvének titkára.

A bátya és a szoknyás futó összjátéka. A fiú a pitypang, ami a szőnyegminta is egyben. Amire a lány ráfúj, hogy röptében fényképezze le az organikus abszolútum fragmentumait. Tehát Adél a pupilla, ami befogadja a jelenséget és ténnyé, fenomenológiává transzformálja. Ehhez nem kellett csók, se simogatás, csak szavak és tapintat. Megértés. A tiszta ész kritikája.

A fiú azóta is kimegy a konyhába mosogatni, ha valamit nem ért. Már ötödik éve él együtt Adéllal, de a mosogatás, a víz szimbolikája még mindig extázissal ajándékozza meg. A szappanhab illata felszabadítja benne a vizualitás digitalizált formáit. Ez a citrom és a gránátalma illatának finom keveréke. Ha belélegzi, rögtön felfeslenek előtte a háromszögekbe zárt üzenetek jelentésrétegei. Olykor eszébe jut, hogy az érzelmek hiányoznak a színek átmetszett forgatagából. A kivezetés a szenvedélyek világából sikerült ugyan, de a válasszal együtt bejött a hiány.

(A narrátor a fiú szobatársa volt, aki az első pillanat óta nézi ezt a társasjátékot. A fiú és Adél. A hímnek nincs neve. Nincs ki-mondott karaktere. Ő csak egy bátya, aki áll a sarokban, és őrzi a négyzetet, amin áll. A geometria foglya. Rátalált a lányra, aki vizszont tudja, mit akar. De ahhoz, hogy kiteljesedjen, próbababát kellett szereznie. Ez a posztmodern kor metaforája.)

Bék Timur

Anyagi természet

*Mindegy, hogy négyzetbe, körbe
vagy versbe foglalják,
az ember addig ér,
amíg a teste engedi.*

Jégvirág

*Hosszú kilengések között
nyúlok belső zsebembe:
pordohány, tűz, kabátszöszök
és nyolcezer naplemente*

*sárgul össze. Elhallgatom,
hogycsog, mi bennem él:
huszonkét éves patakom.
Régi, de vér. Révedig ér.*

*– Ezt mantrázom, ha nincs velem
senki áltatni magam.
Hogy túljuthatok testemen,
s a keringés nem céltalan.*

*Ahol ilyen könnyű kéjek
próbálnak eltartani,
nem magasak és nem mélyek
a szépség vonulatai.*

*A jelen-tér összerezzen,
a távolság szétpereg,
eltűnik a köd-hidegben.
A forrás felé révedek.*

*Eljátszom, hogy nem felejték,
és a múlt kérge alatt
megszülető csillagsejtek
idáig átviláglanak.*

*Kezdetleges formámra dús
bőrt örököltem tőle,
s a bőr alá egy darab húst,
lelkem hogy föl ne törje.*

*Vadlovak születtek bennem,
és elkezdtek ott legbelül
vágatni a Nappal szemben
máig betörhetetlenül.*

*És – bár szemem ritkán ragyog –
jó így, ahogy alakult.
(Nem mondtam. Hálátlan vagyok.)
A fagytól megrepedt az út,*

*és ablakra nyílt a hideg
kilencvenhét hajnalán,
amikor, mint még senkinek,
megörült nekem az anyám.*

Frideczky Katalin

Second Hand

Magányos nő nyitott be a turkáló aijtáján. Céltalanul bóklászott az üzletben, mint akinek pillanatnyilag nincs égető szüksége semmire, csak kíváncsi a felhozatalra. Ráérősen nézelődött, végigsétált az üzlet minden részlegén, bekukkantott ide-oda, megmutrált ezt-azt, kézbe vett pár dolgot, aztán lazán visszajettette a többi közé. Véletlenül sem akarta azt a látszatot kelteni, hogy bárminek is híján volna. Megvan őneki mindene, telne arra is, hogy akár egy elegáns áruházba betérjen. De a second hand kínálatban van valami izgalmas, pikáns és egyedi. Néha egészen jó dolgokra bukkan itt az ember.

Valaha messze elkerülte a turkálókat. Méltóságán alulinak érezte, hogy akár a lábát is betegye egy ilyen helyre. Azóta fordult a kocka, és bár szerényebbek lettek a lehetőségei, az igényességéből nem enged. Akármilyen bővli nem felel meg neki. Végignézett magán az egyik földig érő tükörben. Korosodó, de szemrevaló hölgy mosolygott vissza rá. Meg volt elégedve a látvánnyal. Igazított a frizuráján, bepúderozta az orrát, és öntudatosan felvetett fejjel folytatta a böngészést, hátha rábukkan arra, ami számot tarthat az érdeklődésére. Volt elképzelése arról, mi az, ami illene hozzá. Végül összeszedett egy-két példányt, és bevonult a próbafülkébe. Mindegyiket egyenként végigpróbálta a tükör előtt. Megnézte előlről, hátulról, illik-e hozzá, jól áll-e neki.

Végül üres kézzel távozott. Az egyiknek hiányos volt a fogsora, a másik nem rendelkezett diplomával, a harmadik meg dohányzott.

Mindenütt jó, de legjobb otthon

– Mondd, te kávéfőző, akarsz-e itt maradni, a szervizben? Kicserélnénk a szelepedet, kitisztogatnánk szűrőd eltömődött lyukacs-káit, bejelölnénk a helyes vízszintedet, hogy többé ne ijeszd meg a

ház népét vészjósló fortyogásaiddal, falat, ruhát, eleven bőrt nem kémélő, forró kitöréseiddel. Nyilatkozz! Jogodban áll választani!

– Nem! Nem akarok itt maradni, egy műhelyben rohadni a többi lerobbant háztartási géppel, nézni, hogy egyiknek kilóg a kábele, a másikba belefolyt az elem sava, a harmadiknak érintkezési hiba folytán leégett a motorja, várni, míg rám kerül a sor, addig meg se vizet, se kávé, se tüzet nem látni, üresen, szétszedve, öntudatlanul heverni – na nem, akkor már inkább a MÉH-telep!

– Rendben van, de szeretnék emlékeztetni, miért is kerültél ide. Ha időben el nem zárják alattad a tüzet, felrobbantál volna, veszélyeztetve a konyha berendezését, az ott tartózkodók testi épségét. Ha jól tudom, egy kisgyermek itta épp a reggeli kakaóját, amikor a tragédia majdnem bekövetkezett.

– Nem tehetek róla. Túltömtek, ráadásul nem megfelelő finomságú kávéval, a vízmennyiséget sem találták el, a tűz is túl hevesre volt állítva – nem az én tempóm ez.

– Tudod-e, hogy mosogatás közben megsebeztél egy kezet, mely óvatlanul túl közel ért éles belső rovátkáidhoz?

– Erről sem tehetek. Gyárilag rosszul esztergáltak, kiáll egy vasszilánk a harmadik csavarmenetemből. Vigyáznia kéne annak, aki hozzám nyúl. Ki kell kerülni azt a helyet. A sebet figyelemzetetésnek szántam.

– Lecsiszolnánk azt a szilánkot is, ha itt maradnál.

– Nem lehet. Az egyéniségemhez tartozik.

– Asszonyom, a kávéfőzője döntött. Haza akar menni. Azt állítja, nem élhet az Ön konyhája nélkül, a kakaót iszogató kisgyermeket pedig egyenesen imádja. Szelidségi fogadalmat tett. Duruzsolása ezentúl muzsika lesz a fülnek, esze ágában sincs fortyogni, fröcsögni többet. Mindent megígért, csak eresszük haza. Nem tarthatjuk itt akarata ellenére. Megilletik a kávéfőzők jogai.

Az asszony futólag gondolt arra, hogy hazafelé egyszerűen kidobja a kávéfőzőt, de nem volt szíve hozzá.

Otthon betöltötte, lazán, a kellő finomságúra darált kávéval, a megjelölt vízmennyiséggel, és mérsékelt tűzre tette.

A kávéfőző megtelt bizsergető energiákkal, visszatért belé az élet, érezte, ahogy feszíti az erő. Ajkán földöntúli mosoly ömlött el.

– Na végre! – sóhajtotta, és szétvetette a házat.

Péntek Imre

Fessen fest Teri

*Mégis festő lesz Terike!
Bár a három B-s ceruzát
a konyhakredencen döfi át,
hogy ne maradjon nyoma se!*

*Rajzol óvatos csigát,
ahogy a nyálkán andalog,
nem cipőben, csak úgy, gyalog,
szinte kopik a hasa már...*

*Hangosan zúg a megafon,
hullámok csapnak köveken,
nádszálnak hajlik a töve lenn,
s a mélyben turkál a kis vakond.*

*Ó, mennyi téma arra vár,
hogy megihlesse Terikét,
legyen belőle hősi kép,
mit nem köt gúzsba vak szabály.*

*Angyalnépség s Szűz Mária
ecsetjéből vászonra kél,
ezt látni öröm, tiszta kéj,
színekből szőttes ária.*

*Néha anyu is besegít,
egy-két foltocskát korigál,
hogy szebben ömöljön a báj,
kevesebb legyen a sitt.*

*Csüggedne olykor, semmi vész,
ápolja szellemét eszes,
ki mindig-mindig lukra tesz,
ügyetlenségben is vitéz.*

*Bár szólnak néha ellene
némely hazátlan ótvarok,
ledönti őket vasmarok,
és győz a mester kelleme.*

*Akárhogy fessen fest Teri,
az örökifjú fiatal,
kisujjában a diadal,
mellyel a versenyt megnyeri.*

átcímkezett Kánaán

*benéz a lángoló zsiráf
szemében kér(d)ő rémület
mi foly' itt magyar dramolett
ki érti ezt a kis hibát*

*a hallgatás felhőiben
hazugságok olimposza
nem csökkent semmit nimbusza
dübörg' a média-üzem*

*nyílt pályán megáll a sors
leszáll egy népes társaság
homokba ír törökbasát
kezdődhet az „enfants allons”*

*kétségbeesett kételyek
másznak a magabiztosságon
dolgoznak hárman négy helyett
pirkad már hajnali három*

*titokban titkot nemzenek
a dupla titkos akták
örök őrzik e helyzetet
ne csorbuljon a nagyság*

*kockáznak a kockázatok
érdekes mindig csak hatos
az ember legyen óvatos
nem vethetnek vakon vakot*

*aki lacázik húzzon el
melegebb égi tájra
megmondjuk nyíltan ami kell
akkor is ha fájna*

*s ragyog az ősi Budavár
tűzjátékok felhőiben
idelent euro budi vár
s remek rendőri regiment*

*az ünnepélyes ünnepet
Puskás Öcsi István király
megáldja ott az égbe' fent
míg angyalsereg kornyikál*

*lesz szőlő olcsó lágy kenyér
Dunát rekesztő (nye)remény
szupermarketben bővli ár-
on átcímkezett Kánaán*

Behemót

*Ahogy locsogják: írni kék,
nem jó az álcás állapot;
tetemre hívhat zsarnokod,
s nem vagy más, csak egy vigéc.*

*Tehát megint csatára fel,
harsog az öreg Behemót,
kimondja a valódi szót,
nem cserélne ő senkivel.*

*Ropog az ág az őszi erdón,
bizonyára csak macska jár,
kinél feldőlt a tele tál –
az szaladna ilyen pergőn.*

*Oson az ócska széltoló,
lepkehálóval hadonász,
hogy rögtön rád kerül a frász,
bunkerbe bújni volna jó...*

*Ám ez mind ösztönös elem,
mitől harsog a messzi lég,
tulajdonképpen semmiség
a nyakba zúduló fürtelem.*

*S ebédet főz ma Behemót,
kondér és lábas mind tele,
a bamba pór nép eledele,
hogy egyenek valami jót.*

Hegedűs Imre János

Bébi

Szeretett volna markáns férfinak látszani, gonddal szabott szakállával a bikaviadalok hőseit, Hemingwayt utánozta, maszk mögé dugta azt a kedves, félénk fiúcskát, akinek született, s amilyennek nevelték. Magas nyakú pulóvert vagy szénfekete t-shirtöt hordott, soha senki sem látott rajta inget, nyakkendő pláne nem, a két nadrágszár, mint két kályhacső meredt a földnek, vállig érő haja lobogott, séta közben szövegeket mormolt, más volt a testbeszéde, ha egy novellamagot csiszolgatott, más, ha drámai szöveggel viaskodott.

A *Sülyesztőben* volt ő igazán otthon. Így nevezte a Város azt a romkocsmát, ahol esténként összegyűltek a színészek, szerkesztők, írók. Bébi az asztalfőn trónolt, Hemingway-szakállával meg is illette ez a hely.

Lángoltak rögtönzött előadásai:

– Jó az – mondta –, ha andante a kezdet, az csapjon át fortissimóba, a rubatóval megbicsaklik, így lesz izgalmas, mert a rubato rablást jelent, s akkor még hátra van a hiány, azt előidézni a legnehezebb, valamit ki kell hagyni, el kell rejteni, amivel felcsigázod az olvasó érdeklődését, tudjátok, ugye, a tornádók tölcserének a közepén szélcsend van, ezt a szélcsendet, ha nem viszed be a novellába, megette a fene az egészet. Aztán..., aztán legjobb, ha nincs végkifejlet, rá kell bízni az olvasóra a megoldást, akkor vagy modern.

Szívesen kalandozott a zenebirodalomban, mert nevelőanyja csellószvitjein nőtt fel.

Különös ellentéte volt ennek a sziporkázásnak a beceneve, a Bébi, inogott az, lengedezett, mint egy vékony szárú kankalin.

*

A nagynénje, Kulcsár Angéla nevelte föl, ő szólította még akkor is Bébinék, amikor érettségizett. Bébi ballag holnap tíz óra-

kor, sírta el magát a szomszédoknak, s úgy készült erre a nagy ünnepre, mintha az ő fejére tennék fel a menyasszonyi koszorút.

Bébi édesanyját a zebrán ütötte el az autó, az apja újránősült, a mostohának nem kellett kétféle gyerek, így került másfél éves korában Angéla nénihez, aki a város pletykái szerint még mindig szűz, a nőgyógyász csak végbélen keresztül tudja megvizsgálni.

Bébi sokáig nem tudott erről, az iskolában mondták meg neki egyik szünetben, amikor véresre püfölték egymást egy kopott futball-labda birtoklásáért, zabigyerek vagy, Bébi, fattyú, kiáltották, Angéla a nagynénéd, és nem az anyád, még soha senki nem baszta meg, szűz, ami akkora sokkot jelentett neki, hogy elnyújtott ordítással rohant hazáig, s sikoltva követelte Angélatól, mondja meg az igazat, ki az ő anyja, mi történt veled, hazudnak vagy igazat mondanak az osztálytársai az iskolában.

Napok kellettek, amíg lenyugodott.

– Nem tehettem másképp – zokogott Angéla –, édesanyád pusztulása után senki nem volt normális a rokonságban, nyakcsigolyáján ment át a kerék, szemei kifolytak az aszfaltra, örülj, hogy nem emlékszel semmire, elhoztalak, etettelek, itattalak, nem tudtál olyan kívánságot kiszólni a szádon, amit ne teljesítettem volna, fogadj el továbbra is anyád helyett anyádnak, nem én szültelek, az igaz, de egész életemet neked adtam, úgy esküdtem örök szüzességet református létemre, mint egy apáca, pedig közben kérőim akadtak, nem is akárkik, mindegyiket kikosaraztam, te lettél az életem szent vőlegénye, vezércsillaga.

És sokáig sírt, boldogan zokogott.

A szüzesség mindig legendát szül, a szüzesség önmagában legenda, a nagynéni virág nélküli virágzása nimbusz volt, körbevette őket, beburkolta, ugyanakkor kiemelte a város lakói közül, s a gyerek, az unokaöcs csak növelte a legendát, hisz száraz kórón nyílt virágbimbó volt ő. Életük hasonlított a délignyitóra, mert miután hazajött Bébi az iskolából, Angéla megölelte, kecses zenészujaival végigsimította a haját, megcsókolta, s boldogan merültek el krizantémillatú életükben. Elővette a gordonkáját, leült erre a célra készült öblös karosszékebe, lába közé vette a hangszeret, ilyenkor bő szoknyája felcsúszott, látszottak szép combjai

– csipkeszegélyű, színes bugyikat hordott –, és áhítattal játszott Mendelssohnt, Schumann, Chopin, Bébi hamarabb megtanulta, mit jelent a rubato, az allegro, az andante, mint a diáknyelv zaftos malacságai. Igen, volt némi rendhagyó, majdhogynem botránys a kapcsolatukban, Bébi törökülésben hallgatta a szoba közepéről a cselló édes hangját, s kezdetben szégyenkezve, de ahogy kamaszkodott, kéjjel egyeztette össze a bugyik színeit a zeneszerzőkkel, a világoskék bugyi Chopin, a bordópiros Ravel, a zöld Mendelssohn, és így tovább, kétféle hullám zubogott át rajta, hol szégyenkezett a fantázia szennyes játéka miatt, hol büszkeség feszítette a mellét, de kalandozhatott kedvére, mert a nevelőanyja úgy elmerült a zenerévületben, hogy fogalma sem volt arról, mit lát az unokaöccse a gordonka mellett, szétvetett lábai között.

Megpróbálta valamilyen hangszerre szoktatni Bébit, de ő rövid, párnás ujjacskáival, tele tenyereivel olyan ügyetlenül nyúlt vonóhoz, húrokhoz, hogy lemondott a nagy álomról, arról, hogy maga helyett zenészt nevel a Városnak.

A könyvek pótolták a csellót, a hegedűt, amikor Angéla eszténként is vállalt magánórákat rangos családoknál, Bébi egyedül gubbasztott a nagy franciaágy közepén, és megszállottan olvasott ponyvát, detektívhistóriát, krimi, rangos szépirodalmat, még az eposzokat is sorra vette.

Pucukának nevezték arrafelé a fiúgyermek füttyülőjét, ami rövid időre felbillentette a tutajukat. Angéla hetente legalább kétszer beleállította a gyermeket a tusolókabinba, és szappanos kezével tetőtől talpig lecsutakolta, de ahogy nőtt Bébi, úgy nőtt a pucukája, fürdetés közben meg-megkeményedett, s egyszer, amikor túlon túl nagyra nőtt Angéla tenyerében az életfa, füle hegyéig pirult, olyan lett az arca, mintha Szent Antal tüze terült volna szét azon – törülközőt nyomott az unokaöccse kezébe, és átvonult a nappaliba.

– Fejezd be a mosakodást – mondta –, törülközz meg, én addig megvetem az ágyad a kicsi szobában.

Nagy esemény volt, mert addig együtt háltak, ez a különválás nagykorúsította Bébit, tudomásul kellett venni azt, hogy ő már férfi, és a férfi a szűz ordas ellensége.

*

A ballagás Angéla legszebb napja volt, annyit sírt, hogy pecsenye lett a két szeme, de örömkönnyekek voltak azok, lám, mégiscsak véndiák lett az ő drága pucukája.

Bébi, mint megszállott irodalmár, természetesen a B, vagyis a humán osztályba járt, de Angéla csak egyetlenegy lányos arcú fiatal látott, amint vállára vett botocskával, a botocska végén a vándortarisznyával lépked, s éneklí a hagyományos dalt: *Ballag már a véndiák...*

Bőröndnyi nyersanyagot vitt magával Bébi az egyetemre, a bölcsészkaron mindenki irodalommal fertőzött, és ő úgy úszkált ebben a médiumban, mint ebihal a tó vizében.

Nehezen vált meg Angélától és a Várostól, emiatt sűrűn leveleztek, gonddal, finom ízléssel megfogalmazott levelek jöttek-mentek, ebből keletkezett Bébi első könyve: *Levelek Angélához.*

– Látjátok? Nemcsak nevelőanyám Angéla, hanem a múzsám is – mondta.

A címlapon meg kellett válni a ragadványnevétől, a Bébitől, az édesanyja lánykori neve a Kulcsár volt, természetesen az Angéláé is, ezt vette föl, és a hivatalos iratokban szereplő keresztnévét: Örs. Ízlelgette az írói nevet, Kulcsár Örs. Meg volt elégedve, jól hangzik, fajsúlya, férfias töltete van, a keresztnév a hétvezérek korába mutat, a Kulcsár egykoron kincseskamrák őre lehetett.

Hitt a névmisztikában. Vallotta, hogy jól hangzó, súlyos tartalmú írói név fél siker.

A tragédia ötödéven csapott az életébe, levelet kapott otthonról, kórházban vagyok, írta Angéla, gyere, látogass meg, tudjak elbúcsúzni tőled.

A méhrák legsúlyosabb válfaja támadta meg az örök szüzeséget fogadott, még mindig karcsú, délceg járású leányasszonyt; a filharmónia zenekara kísérté a temetőbe, Mozart Rekviemjét játszották, a sírt az igazi, az anatómiai édesanya mellett ásták meg, Bébit a temetkezési vállalkozó két izmos embere kísérté ki félájult állapotban.

*

Az egyetem után hazaköltözött. Várta nevelőanyja finom ízléssel berendezett lakása, várták a kollegák, várta a Város. Ott folytatta életét, ahol érettségi után abbahagyta.

Különös koherenciát érzett Bébi a sírhalmok és a *Süllyesztő* között. Szégyenérzet kínozza a szentségtöréssel felérő társítás miatt, de az interferencia a mélytudatban munkált, misztériumot szült, Bébi legalább annyira vonzódott a romkocsmához, mint a két sírhelyhez.

*

Az egyetemen határozta el, megírja nagy drámáját Zsigmond magyar királyról és német-római császárról. Nincs férfiasabb arc a magyar történelemben, mint az övé, s mivel őt éppen markáns férfiasággal nem áldotta meg a természet, eszelősen vonzódott hozzá.

A címet úgy hordozta évekig, mint gyümölcs a magját: *Zsigmond, a császár*.

A *Süllyesztő*ben a Hemingway-asztal törzstagjai csak Zsigmondról vitáztak, az ő korát, az ő alakját konvertálták át a jelenbe, a jövőbe.

Mintha eposzt játszottak volna, felvonult a város szellemi krémje: Szekfű Arnold, a megyei lap főszerkesztője, Geréb Alajos, költő, Zsoldos Alpár, színművész, Boda Péter, kritikus.

– Áthallásos lesz – mondta Bébi –, minden kor számára aktuális és sokkoló. Tudjátok, mi a világ legnagyobb baja? A jövőtlenség. Olyan sebességgel haladunk egy ismeretlen örvény felé, amelyet irányítani, fékezni már nem tudunk. Emiatt lettünk jövőtlenek. A múlt folyamából kell kihalászni a ritka aranyrögöt, amiből megalkothatunk egy modellt, ami figyelmeztet.

– Képzeljétek el! Zsigmond fél Európát uralta. Az ő titkát kell megfejteni. Ő az aranyrög. Hogy sikerült neki egyensúlyban tartani ennyi országot, ennyi népet? Egyesítette Európát! Legalábbis annak keleti felét. – Úgy egyesítette, hogy a népek szuverén hatalma megmaradt! Nemzeti volt, és nemzetközi. – Németnek született, magyarrá lett. – Gyermekkora rejtélyes. Négyéves, amikor megkérték számára az egyéves Anjou Mária kezét. – Akkor még nem volt angolkóros Európa! – Ki lehet csiholni Luxemburg Zsig-

mond korából a kétezredik év elejét. – A nyelvi despotizmus ellen kell szólni! – Latin volt akkor a közvetítő nyelv, de az összes többi egyenrangú. – Most egy nyelv megfojtja a többit! – Ismeretlen volt akkor a kultúrfasizmus. – Aktualizálj, Bébi! – Nehogy kihagyd az esküvőt! Zsigmond és Anjou Mária egybekelését mindenképp meg kell írni, mert az Kelet és Nyugat egyesülése. – Dömötör bíboros esketi Budán a két fiatalt 1385-ben. – Hihetetlen! Német hercegből magyar királyfi lesz! Ilyen csoda sem esett meg több a történelemben! – Világteremtő szellem a magyar Szent Korona.

Bébi néha megállította a szóáradatot, és szokásához híven magasra emelte a mutatóujját:

– Tudjátok, hogy milyen veszedelmes döglött bomba sistereg ma Európában? A nyitott társadalom rögeszméje. A nemzeti karaktert akarják megroppantani, a szuverén államhatalmat akarják szétverni. Hát ennek nekirontok! Zsigmond példázza azt, hogy korona nélkül széthullnak a népek. A koronaeszmére ma is szükség van, csak másképpen nevezzük meg azt.

– Igazad van! Nehogy kihagyd a koronázás nagy jelenetét! Az is hozzánk szól! – De azért a dráma csúcsa legyen egy nagy történelmi tabló, a konstanzi zsinat! – 1414-ben kezdődött, négy évig tartott. – Ez Zsigmond uralkodásának csúcsa. – Három pápa, XII. Gergely, XXIII. János és XIII. Benedek hadakozik egymás ellen. – Szakadás előtt állt a nyugati kereszténység! Ezt akadályozta meg Zsigmond! – De legyen átlátszó a lepel! Ismerjünk rá a konjunktúra pápalovagokban Nyugat-Európa mostani uraira!

– Aztán lépjél ki, Bébi, a katedrálisok világából! Zsigmond fő gondja az iszlám volt, az oszmán. – Úgy van! Igaz! Színpadi fogásokkal, követségek látogatásával, levelek felolvasásával kell ezt megírni. – Jöjjön a futár, hozza a hírt, Timur Lenk Ankara mellett 1402-ben tönkre verte a török hadat. – Még I. Bajazid szultán is foglyul esett. – Minden évben hadjáratot vezetett Zsigmond, keresztes csapatokat toborzott. – Ő kezdte meg a végvárak építését. – Nem ez történik most is? Nem lettünk ismét végvár? Európa bástyája?

– Írj Epilógust a drámádhhoz, Bébi! Nincs még egy uralkodó Európában, aki a trónján, császári díszbe öltözve halt volna meg.

– Ugye, tudjátok? Znaim várából Cillei Borbálát, második feleségét akarta kiszabadítani, rosszul lett, érezte közelgő halálát, trónra ült, koronát tett a fejére, felvette az utolsó kenetet, misét szolgáltatott.

– Várjatok! – mondta Bébi. – Végül is én írom a drámát. Zsigmond monológjának utolsó szavait felolvasom, az már kész van:

„Ne merje senki bántani házasságon kívül, Morzsinai Erzsébettől született fiamat, Hunyadi Jánost. Úgy érzem, ő a magyar jövő, ő menti ki Magyarországot és Európát az oszmán hiéna torkából. Engem pedig temesetek első feleségem, Anjou Mária mellé Nagyváradon, lássa ország-világ, hogy jó hazafi voltam.”

*

Amikor Bébi visszatért a Nemzeti Színházból, a *Zsigmond, a császár* bemutatójáról, küldöttség várta az állomáson, a polgármester mondott köszöntő beszédet, és hatalmas tömeg kísérté haza. Angéla házán már ott volt a márványtábla, azt leplezték le, díszpolgárrá avatták, ami nagyobb siker volt, mint a fővárosi.

A márványtábla közepén állt a négy bűvös betű, és alatta a ki-tüntető szöveg:

BÉBI

*A Város kedves fiát, Kulcsár Örs szépíróát díszpolgárává avatta.
Polgármesteri Hivatal*

*

Azóta is járja a Város utcáit Bébi, kedves tartózkodási helye a vártemplom, ahhoz közel esik a temető, éjszaka is jön, leül a kispadra, gordonkahangot szítál rá a csillagos ég, nemcsak képzelet, hanem valóban hallja a Holdfényszonátát, pirkadatig medítál, és szerkeszti, írja gondolatban novelláit, regényeit, drámáit.

Belenyugodott a törvénybe. Jó könyvet csak gyermeki lélekkel lehet írni.

Gheorghe Vidican versei
Mandics György fordításában

AZ ARANYSIRÁLYNAK (PEȘCĂRUȘULUI DE AUR)

az aranysirály vágyaiban járatlan holdsugarak a halász fátyolos pillantásában verdesnek a többi csoda az oroszlánoktól kifosztott tükörben nyugszik le a vasárnapi halottasmenetek reumás fájdalmát vad kacaj kíséretében homokóra nyeli el az aranysirály vágyai penészes szegélyű tök alakúak a repülés egy púp amely a halász szemében könnyet hullámszik egy érett alma gallyai a tejúttal gyűjtják fel az aranysirályt

ÁRTÁND FELEÉ (ȘOSEAUA BORȘULUI)

a rendőr rácshangú lépteitől lebénult nő mint almát eszi az éjszakát a vágyak csendjét saját lábnyomaiba csepegteti lemossa a kamionsofőrök ráncait a fényoszorók fénye sóhajokba burkolja a holdat a rendőr szemének éhe bölcs akár a gyalogátkelő suhogása a nő csipőjének sejtelmes ringása az úton hagyja az ötveneurós bankjegyből kicsorduló könnyet

ASTORIA

a cigarettapapírra rajzolt vodkás pohár a pincérnő ravasz lépteibe burkolja a kávé szilánkokra tört illatát a reggel a kávécsészébe hull a mutatóujj belső felén a rúdtáncosnő rögeszméi kiötlök a pókeren elvesztett pillanat könnyeit

VERSEM BELSEJÉBEN (ÎNLĂUNTRUL POEMULUI MEU)

*a csend a falnak dőlve áll a boroskancsók a pincérnő borral-
valóját szorgolgtják a karmaikat a kávézaccba merítő kutyák
ugatása számadásra hívja az éjszakát foszforeszkáló véremen
bugyogva haladnak át a szavak*

ELVÁLÁS A FÉNYTŐL (DESPĂRȚIREA DE LUMINĂ)

*a lekaszált fű illatában nagyapám a gyermekkoromat őrzi a
kasza suhogása megperzseli a legelőszéli csipkebokrokat az al-
konyat tetőablakait kinyitották a városháza ingájában rejtő-
ző liturgiák a holdfény térdei nagyapa pipafüstjének illatában
kényeskednek a nő kalapjába kivehetetlenül csöpög a sötétség
az első világháború katonáinak csajkájában felejtett mellei el-
választják a fényt a kutyaugatástól a holdat harangkongásra
usztítja a lámpabél megégeti az ingaóra ajkát*

Gheorghe Vidican: *Érdes vérem/Aspru sângele meu* – For-
dította: Mandics György. Irodalmi Jelen Könyvek, 2019

Tzveta Sofronieva versei
Kovács Ildikó Eszter fordításában

A parton

(An der Küste)

1.

*Az almavirágok fehér teste a fűbe simul,
lélegzetüket a vad vihar magával ragadta.
A nap árnyékot szór a dérré.
Végtelen kétségek engedélyezve: mindenütt madárdal,
minden sejtet átjár a szél.
Itt a költészet rizspalántákat ragad meg, és itt
kezdődik a prózai: a hatóságok titkai
súlyosabbak, mint az atoméi.
Északon, délen – ugyanaz a gyász és gondok,
fába és fémbe burkolva.
Amit a nyugat és a kelet elkövetett,
a sápadt holdra van írva,
amely még mindig nem telt meg.*

2.

*Nénikém, ne adj a gyerekek
jövő héten salátát,
a földeket fekete fény fertőzte.
Az öreg megbízik unokahúgában,
felveszi a szemüveget, minden salátalevelet
alaposan megmos folyó víz alatt.
A gyerekekkel természetesen semmi,
semmi rossznak történnie nem szabad.*

3.

*Megismételhetetlen bája van
minden virágnak és minden cunaminak,*

*mono no aware, sejt-varázslat,
a pupillák sötétje szétszóródik
a világmindenségben, atomok úzik
egyre tovább a tökéletesség játékát.
A félelem reményszilánkokat gyűjt,
vörös napokat, kis kagylókat görget,
őszi leveleket és üstökösök híreit.
Az ember csak az újrakezdésen
próbálkozásban tud tökélyre fejlődni.*

4.

*Vannak mennydörgő vízesések, némák is,
ismert és ismeretlen folyók, melyek hallgatóznak.
Sekély vízben dölyfös füvek terjeszkednek.
De kis virágok ölelik körbe a szakadékokat:
Nyugodj meg, az esztétika megtartja fölényét
a katasztrófa sújtotta területeken is,
nem adjuk fel, még jön az írisz,
léteznek – az úszó lótusz-hidak.*

5.

*A találkozások dombján
bizalmat kér a lenyugvó nap.
A helységeknek dallamos neveket adtak:
Funaoka, Fukiage, Ukishima.
A Kogarashi erdő után Yokotate következik,
amely csak egy fából áll. Fojtogató a levegő,
remélhetőleg nem ered el az eső.
海の見える席がありますか?
A nők nem rakhatnak rendet.*

6.

*A földbe vetett bizalom súlyosan megremeg,
tévesen tengerrengésnek diagnosztizálják,
óceánok falai bizonyítják hatalmukat, maguk mögött*

emlékekkel elárasztott területet hagynak.

A megmaradtak szeretete elmélyül.

*A vihar minden öre kifeszíti iját,
felsorakoznak a palota előtt, ünnepi egyenruhában
várják az utolsó dübörgést. Egyre gyakrabban
válík szeszélyessé a vízből születő tűz.*

A gyerek

(Kind)

*Felhők szoros ölelésben,
tengeri hátságokra fény szítál.
Kék színt ölt a taszító fehér
egy szárnycsapás nyomán.*

*Végtelen ég, feneketlen tenger,
csak a kút öléén
fogja be szemem a teljes eget
s bízhatom mélységét.*

*Homokfelhők rejtik a ráják tüskéit.
Nem kellene félnem, nem fenyegetőbbek,
mint a körülöttem lévő csápjai.
Nem csak azért kerek-e a hold, mert távoli?*

*Pislákolás nélkül ragyognak a csillagok
túl az atmoszférán, levegő kell nekik,
hogy zavarossá váljanak. Fényüket
egy szeglet nyalábolja össze, pók szötte*

*káprázat varázslatába. A pók
hosszú útra kel a fotonokkal együtt.
Épp előre igyekeztem,
és elfelejtettem felnézni.*

*Túl korai egyedül utat törni magamnak?
Tapogatózok, mint denevér a szobában
torz fénytől elárasztva,
ezt a tiszavirág is ismeri.*

*Végtelenségében fekete a fény,
mégis ragyogó fehér az igazi,
szúr, s a sötétséget nem háborgatja.
Anyám pulóvert köt*

*a fényszálakból, melyeket elkapok.
A gyermek sapkát rajzol a felhőknek,
a sirályoknak, a tengernek, az égnek,
a kutaknak, s egyet nekem is.*

Portörlés, szemétlevitel (Staubwischen, Müllentsorgen)

*Gázfelhő, párafelhő, porfelhő,
csillagköd, semmiből álló univerzumok,
hirtelen tágulás, eltökélt,
jövőorientált, sietős, elképzelhetetlenül
egyidejű. Egy radioaktív anyag
születése, hélium a hidrogénből, a fúzió
folytatódik, nehéz részecskék a magban,
csillagok meghalnak, időnként szupernóvaként
robbannak,
csillagpor hordoz mindent a felfogóképesség hálójában.*

Egy csillag pora a Földünk,

*a testünk,
por, túl sok por.*

*Infravörös kamera, bőven ezer fok felett,
a kezdetek modellezése, hogy megértsük magunkat,
először meg kell kérgesednie, lehűlnie mindennek,
de meteorok hullanak,*

*a mozgásból hő lesz, tűz,
várni, a láva akkor kövül meg, ha coolok,
igazán coolok a körülmények. Rejtett víz,
azaz gőz, először gőz, majd óceánok,
még mindig elegendő méreg, és azután
a szemetet elkülönítő, szorgos baktériumok:
oxigén.*

*Vajon a szemetünk más fajok számára ennyire
értékes lehet?*

Több jövőt

(Mehr Zukunft)

Jövő 1.

*Világfeltámadás
a szemétből
metanogén lények
műanyaglebontó oleofób lények
természetes állomány
anakronisztikus
másfajta evolúció*

Jövő 7.

Földönkívüliek

A. jönnek és segítenek

B. újra eljönnek és elpusztítanak

C. jönnek és közben valamit előidéznek

D. nem jönnek

Az autochton

hátizomzat

sokszor vizsgálatok tárgya.

Jövő, három másodperc,

amit az agyunk állítólag

egyedüli jelenként képes érzékelni:

Frissen hasogatott fa, frissen forrázott tea,

egy vers, egy barát,

egy vízió, sok levegő,

beteljesült álmok, új álmok,

és ismét munkára fel.

Mike Foldes

Vadócok

Fordította: Sohár Pál

*vadóckodni mentünk egy nap,
holt katonára bukkantunk,
magabiztosan azt mondta,
a háború idiómája maradandó,
de számodra nem kell hogy az legyen.
vadóckodni mentünk egy nap,
romos városra bukkantunk,
megviselten állta a szél rohamát,
égbe fújta parazsát.
egy nap vadóckodni mentünk,
egyedül maradtunk valahol
egy térség vérrel itatott talaján,
hol vadvirágok nőttek,
semmi más;
közéjük vetettük magunkat azzal,
mi a lopott holmiból megmaradt.
ott futottunk,
ahol te is gyakran jársz;
olyan erre emlékezni most,
mint hullámra a szégyen tengerén,
mely közeli partot mos.
vadóckodni mentünk egy nap,
úgy viselkedtünk,
mint alvó férfiak, vagy tán
mint mészárszékről
megfeledkezett juhok.*

*vadóckodni mentünk egy nap,
gonoszság volt az első
és utolsó vágyunk.*

MIKE FOLDES alapította és vezeti a Ragazine.cc című internetes magazint. Az Ohio Állami Egyetemen antropológiából diplomázott. Tanulmányai, cikkei, versei és novellái megjelentek szerte a világon – román, magyar, francia és

spanyol fordításban. Legutóbbi kötetei: *Alvó kutyák* (Sleeping Dogs, a Lindbergh-újszülött elrablásának igaz története, Split Oak Press, Ithaca, NY), *Sandy* (Egy szupervihar krónikája versekben). Nyomdában van: *Some Stuff* (versek, a Cervena Barva Press kiadásában) című kötete.

Édesapja a harmincas években távozott Miskolcraól Clevelandbe, nagybátyja meghívására.

Szöcs Géza

Veronától Csíksomlyóig

Naplórészlet

Ha Shakespeare járt volna Veronában, bizonyára bekerül néhány drámájába helyszín-, illetve díszletelemként az Amfiteátrum impozáns épülete, amely akkoriban talán még jobb állapotban is volt, mint napjainkban.

Most mindenesetre olyanszerűen rom-állapotú, mely kinézetben a két évezredes falak nem a pusztulás, hanem az örökkévalóság üzenetét hordozzák, és főleg jelenítik-testesítik meg.

Mintegy nyolcszázmillió tévé néző előtt ide futnak be a versenyzők, itt kerül sor a díjak átadására és a sajtó első rohamaira.

Bármit is írt vagy nem írt Shakespeare, lehetetlen nem gondolni rá: vajon Rómeó nem sétálgatott-e titokban, éjszaka, kézen fogva Júliával erre fele, a Vicolo Tre Marchetti vagy a Via Dietro Amfiteatro környékén? Vajon nem folytattak-e itt suttogó egyezkedést Lőrinc pappal?

Nem messze van a Bar Montecchi is – sivár betonépületben, de közel a Capuleti-kerthez (így, egy t-vel írva). Ki az, aki nem térne be ide egy ürmös borra?

Június elseje, szombat: Predazzo–Croce d'Aune–Monte Avena, fenn az Alpeseekben.

Június másodika, vasárnap: Verona.

Június ötödike, szerda, Csíkszereda.

Mit keresek a Giro d'Italia körverseny célvonalánál, sőt: a győztesek között a pódiumon? Hiszen évek óta még bár egyetlen métert sem kerékpároztam, leírni is szégyen. És akkor hogyan kerülök ide e közé a sok hétpróbás, 800 watt izomerővel tekerő országúti titán közé?

Mint a Valor Hungariae részvénytársaság elnöke.

Az rt. missziója az ígéretes magyar innovációk felkarolása, támogatása, helyzetbe hozása. A bábáskodás a megszületésükénél. Aztán kézen fogni a feltalálót, és átvezetni őt a mindennél gyilkosabb magyar bürokrácia dzsungelnövényzettel benőtt, skorpiókkal teli útvesztőin, Stanley szavával: át az aruvimi őserdőn. A feltaláló nem jogász, nem közgazdász, nem adószakértő, nem ért a gyártáshoz, sem a kereskedéshez. Leginkább és elsősorban csak ahhoz ért, amit feltalált, nem jó menedzser, és nem jó üzletkötő.

Egy idő után legyint, és feladja.

Ezért van, hogy míg jóval több magyar innovációs ötlet születik, mint mondjuk német, utóbbiak nagy hányada megvalósul, míg a hazaiak többnyire elkallódnak, fiókban maradnak, vagy ellopják őket, olykor éppen a németek, lásd a góllövő futballcipő esetét. De az üvegbeton története is elég épületes, hát emiatt, ilyenek miatt tartja feladatának a Valor Hungariae innovációinkkal foglalkozni, értsd: támogatni ezeket a feltalálókat, érvényesítési pályára juttatni az arra érdemes innovációkat, akár a világpiacig: jó esetben a világpiaci sikerig.

Évek óta folytatjuk ezt a küzdelmet, olykor óriás hivatalokkal, alkalmatlan struktúrákkal és igen magasan pozícionált, ellenséges indulatú szereplőkkel.

Az Epowers cég immár egy évtizede kifejlesztett egy újszerű elektromos rásegítő rendszert – az akkutól a hajtóműig –, meg egy okos vázat, amely az egészet hordozni alkalmas. A feltaláló meggyőződése az volt, hogy ennél a kerékpárnál ebben a kategóriában ma nincs jobb az aszfalton.

A Valor ellenőrizte, és úgy ítélte meg, hogy nagy valószínűséggel igaza van.

Így, ennek a bizalomnak köszönhetően juthatott el az Epowers (amelynek korábban kalandos, olykor anekdotikus próbálkozásai voltak, lásd Tour de France) odáig, hogy elindulhasson, és megmérettethesse magát az ideai alternatív Giro d'Italián, az elektromos kerékpároknak kiírt párhuzamos versenyen.

Amikor a színpadra szólítottak, és bemondták, hogy Magyarországot képviselem, nagy ováció tört ki. Nem hihettem, hogy ez személyemnek szól, és az is világos volt, hogy ennek címzettje ezúttal még csak nem is a sokszor megtapsolt magyar csapat.

Nem kizárólag a csapat.

Ez az ováció hazánknak és nemzetünknek szólt, meg mindannak, amivel az olaszok szimpátiáját az utóbbi években elnyertük. Vagy megújítottuk – mert bármit is hoztak a világháborúk, azért a lengyelek mellett mindig is Itáliában volt a legtöbb barátunk.

Ahhoz azonban, hogy idáig eljuthassunk, legmagasabb szintű – vagyis: miniszterelnöki – támogatásra volt szüksége a Valornak. Nem az Epowers ügyében, hanem abban, hogy talpon maradjon, hogy dolgozhasson és összegyűjthessen mintegy 800 magyar innovációt és kiértékelje őket, elindítva a legígéretesebbeket.

Ami még kockázati befektetésnek sem rossz.

És mégsem sikerült egyről a kettőre jutnunk mostanig – Kemelen Farkas, a Bolyaiak, Semmelweis Ignác, Eötvös Loránd, Gábor Dénes, Teller Ede, Neumann János és Bíró László szülőhazájában. (Azért is mióta harcolunk, hogy Bíró László születésnapja a magyar feltalálók napja legyen – úgy, ahogyan e nap már évek óta az argentin feltalálóké. Meg hogy állítsunk egy szobrot a szülőhazánál.)

A Valor Hungariae tudományos tanácsa, vagyis a háttér, amelyre a cég támaszkodik, a ma élő negyven legfontosabb magyar tudós közül legalább harmincat magában foglal. Ha a tanács IQ-mutatóit tekintjük, akár az együttes, akár az átlagos értékeket, ezek alighanem kiállják az összehasonlítást a világon létező bármely hasonló jellegű és hasonló létszámú klubbal vagy társasággal.

Vagyis intellektuális erő, tudás, fantázia és kapcsolati tőke szempontjából jobban állunk, mint bármely cég a magyar történelemben.

Az Epowers olyan világcégeket utasított maga mögé – a tizen-nyolc versenyszakaszból tizenhatot megnyerve, és kettőn második helyezést szerezve –, mint a Toyota vagy a Pinarello. Az utolsó napon mentő kapaszkodott fölfele szirénázva az alpesi kanyarok között. A tömegben az terjedt el, hogy egy Pinarello-versenyzőt, vagy tán magát az olasz cégtulajdonost kellett szívgörccsel kórházba szállítani. Remélem, nem érte súlyosabb baj – de az tény, hogy az Epowers egy olyan térbe lépett be, amelyben hatalmas érdekek és pénzek mozognak. Tudunk olyan versenytársakról, amelyek eurómilliókat kaptak fejlesztésre, arra, hogy egy olyan kerékpárt fejlesszenek ki és állítsanak elő, amilyent végül is nem nekik sikerült, hanem a magyaroknak. Félutacnyi embernek egy kis manufaktúrában, hadd írjam le a feltaláló nevét: Varjas István, és a menedzserét: Hering Zoltán.

És hadd emeljem ki a csapatból a legifjabb és a legidősebb versenyző nevét. Filutás Viktor kora huszonéves, kivételes adottságú sprinter. De indult az Epowers színeiben egy veterán is: a közel ötvenes egykori olasz legenda, Davide Rebellin (akit a magyarok következetesen Rebellininek mondanak). A kétféle, de összefonódó piros-fehér-zöld trikolor hozta meg neki élete talán utolsó diadalát – habár, erőnlétét elnézve, még néhány évig esélyesként indulhat bármely versenyen.

Különösen ezzel a kerékpárral, amely olyan kivételes konstrukció, hogy magam is eljátszadoztam a gondolattal: vajon nem kellene-e a következő versenyen nekem is a nyergébe pattanom, és elindulnom.

Az biztos, hogy azt a gondolatot hamar lefújták a szervezők, hogy egy külön végső ráadás-szakaszon induljanak el a klasszikus Giro győztesei az Epowersszel szemben.

Érthető is. Kinek van kedve begyűjteni egy vereséget, ha már megnyerte a nagy körversenyt.

A Valor társaságért felelős politikusok közül nem lehet nem megemlítenem Palkovics László minisztert, a menedzsmentből

Dominek Dalma, majd Lepsényi István vezérigazgatókat, Faller Jenő vezérhelyettest, Foltányi Árpád és Löwy Dániel igazgatókat – talán az ő munkájuk nyomott legtöbbit a latban ahhoz, hogy a csapat felállhasson a dobogón a legmagasabb fokra.

A pódiumon arra gondoltam: ezen kívül hány meg hány innováció van még a Valor fiókjaiban, amelyekből hasonló teljesítmény várható – de amely találmányok csak sokkal bonyolultabb, drágább és hosszabb ideig tartó teszteken tudnak csak hasonló vizsgaeredményt produkálni.

Felhajtottam egy pohár Angelo Poretti sört, és elindultam Csíksomlyóra.

Angelo Poretti a 19. század közepén érkezett Olaszországból a Monarchiába, hogy itt és Bajorországban megtanuljon rendes, tisztességes sört főzni. (Valamivel később német telepések indultak Kínába ugyanezzel a céllal, és létrehozták Tsingtaóban az első ottani sörgyárat, mely ma is legnagyobb a műfajban Kínaszerte.)

Én úgy tudom, hogy Poretti Magyarországon is tanult, de a lexikonok hallgatnak erről.

Jut eszembe: külföldről követtem a budapesti asztalitenisz-világbajnokságot. A képi elemekből a néző megtanulhatta és napokon keresztül rögzíthette a Liebherr és a Tata logókat és cégneveket (nem Tata városáról beszélünk, bár ez neki globális ingyen reklám lehetett volna). De arról, hogy ez az egész Budapesten és Magyarországon történik – egyáltalán: hogy vannak ilyen nevű helyek a világon –, minderről a nézők mit sem tudhattak meg. Országreklám, országimázs, országpresztízs szempontjából nulla értéket hozott nekünk a verseny.

A Giro miatt csak akkorra értem Csíksomlyóra, mire a pápa már éppen elutazott. De Semjén Zsolt szerencsére átadta neki a Magyar PEN Club kétkötetes Szoboszlai-kiadványát.

Mint ajándékot is, meg persze mint mementót is, hogy a fehérbe öltözött vendég tudja, milyen helyen jár. (Úgy értem: hogy még jobban tudja; hogy még többet tudjon az országról, a tartományról, a hatalomról – egyházzal, papokról, hívekről, magyarról.)

Két nappal később azonban meg tudtuk tartani Csíkszeredában azt a konferenciát, amelyen a szerzők (Vekov Károly, illetve Tófalvi Zoltán) jelenlétében, történelmi és egyházi részvétellel jártuk körül a harminchárom éves korában, 1958-ban kilencedmagával kivégzett plébános, Szoboszlai Aladár életét és munkásságát.

A pápa biztosan nem fogja ezt a magyarul kiadott két kötetet elolvasni.

De talán lesznek olyanok a Vatikánban, akik át fogják tudni tanulmányozni és talán referálni tudnak majd a történelekről és tanulságokról.

Az mindenesetre csak hasznos lehet, ha a kötetek ott állnak a pápai főváros könyvtárának polcán.

Mint ahogy Hunyadi Ferenc latin nyelvű munkájának is ott a helye, amelyet Báthory András bíboros, későbbi erdélyi fejedelem utazásáról írt (Lengyelországból Rómába). Ez a kis könyvecske, az *Ephemeron seu Itinerarium Bathoreum* Krakkóban jelent meg 1586-ban. Erdélyi családból egyetlen bíborosunk született, nem túl távol gyilkolták meg attól a helytől, ahol a Szentszék (több mint) félezer évvel későbbi feje misézett a napokban. Erre való tekintettel szerettem volna figyelmébe ajánlani a könyvet, de sajnos az egyetlen ismert példány állapota nem tette lehetővé megfelelő minőségű másolat készítését.

Amikor vége lett a konferenciánknak, érkezett meg Áder elnök, átutazóban az Űz völgye felé.

A HÓNAP ALKOTÓJA

SIMON ADRI

Keresd a jeleket

Invokáció Kölcseyhez, Parainesisre hangolva

*Lopakodó, gyilkos ösztön ébred
az emberben, mint minden állatban.
Izmai izzasztó lázban égnek,
állapota többnyire áldatlan,*

*ráunt az erők mítoszára, mely
bennünk szokatlan emelkedésre hág,
s a semmiből támadt könnyörület fog el
a kételtűek és a kőrifák iránt.*

*Egykor az ember a teremtés könyvét
kinyitva szemlélte maga előtt,
otthonos lett akkor minden vad környék,
kacéran ringtak a búzamezők,*

*a pergő lapokból egyre csak hullott
ezerféle édes emlékezet,
s az ember kötött rá jó erős hurkot,
hitte igazán, hogy megérkezett.*

*Ott ütött végül mindig tanyát, hol
minden láthatár szélesedni kezd;
elvágyódott az itteni világból,
kattant celláján az acélretesz.*

*Siess, barátom, a holtak szavából
törekedjél kilesni a forrást,
ahol az erdő ropogva lángol,
keresd a jeleket, keresd folyvást.*

*Ha kardját csörtetve tör rád az éjjél,
gondold ki magad a négy fal közül,
s ha elfog a félsz, hogy hiába éltél,
még hiheted, aki erényes, üdvözül,*

*az Egy, aki a Naprendszert navigálja,
szerfeletti sok részre osztatik,
szétmálló idők próbáját kiállta,
a térhajlítással sem vár holnapig.*

*Szép kreatúrája is ekképp alkot
a természettől vett tudományt,
és feljegyzi évszámokkal a harcot,
mind, mit adat-zsákjába behányt,*

*s mindaz egy szépreményű korban
pillantat múlva széjjelpattan.
Hol az örökség, az üzenet hol van?
Még visszadereng a kihülő napban.*

Őszi dallam

*Ez az ősz zúzódás a merev csuklóban,
hulló fájdalom, mi sziklás tóba csobban,
vércsatorna kardlappá merevült bőrön,
nyikorgó ajtajú, rácsát vesztett börtön,
hajnalban ránk törő, veritékes álom
szakadéka felett csüngünk pókfonálon.*

*Ez az ősz migrén, hányingerrel terhes,
gyógyszerfüggő rém, ha kéred, nem kegyelmez,
mint az utolsó busz, jöhet jég vagy bármi,
éjszakád az utcán kell majd kipróbálni,
ez az ősz gyulladt seb varasodó lábon,
térképtelen tájban gazzal benőtt várrom.*

*Ez az ősz egy új antidepresszáns-kúra,
gátlástalan lövünk megint házinyúlra.
Találat esetén a komfortérzet megnő,
képiül bennem a szexisen kerek nő.
Ötven felülést ha mindennap kinyomok,
így szabadulnak fel a nemi hormonok.*

*Ez az ősz csak idén megjelenő vírus,
simán áttelel, nem zavarja a mínusz,
állóháborúból bőven elég ennyi,
nem akarok többé a bokszszakod lenni.
Szívem telt konténer, ne turkálj benne:
könnyek, használt koton, borotvapenge.*

*Ez az ősz sorvadás. Az őszökkel meghal
bennem egy távoli, halkuló gyerekdal,
amit nem hallok már lassan negyven éve,
nagy égi hangtárban hever félretéve.
Egy ideje nem hiszek istenben, se mennyben –
foltozom a jelent, nehogy tönkremenjen.*

Galambok városa

A tíz legsziszifuszibb mesterség egyike bizonyára a köztisztasági menedzser a Szent Márk téren. Olyan mennyiségű galambszart az apám se látott. Pedig ő, sálként a nyakában hordva engem, kijárt a Dóm térre Szegeden, és az se piskóta: hiába mossák fel hetente, takarítás után egy órával a tér az alapértelmezett szaros állapotra áll be. A belvárosi épületek homlokzatát is belakják a szapora lények, eszi a vakolatot a maró ürülék. A galambok elleni védekezés milliókba kerül, és még sincs átfogó megoldás: a galambriasztó tüskét eddig csak szórványosan alkalmazták, és villanypásztor is csak itt-ott van kifizítve. Vajon hány galambot, hány tonna galambszart és turistát bír el a Szent Márk tér, többet, mint ahány szerelmet a rakpart? Úgy tűnik, Velence egyelőre állja a s(a)zar(a)t. Már süllyed, de még állja.

Költő, szerkesztő, az Irodalmi Jelen kritikarovatának vezetője, de mindenekelőtt „simonadri”, akire nehéz nem odafigyelni, ha mikrofon elé áll egy-egy esten. Verseiből egyszerre árad a melankólia, a humor és a szenvedély. Hogy e három miként fonódik össze benne és a műveiben, többek közt erről beszélt, a nemrég Bella István-díjjal kitüntetett költő.

„Amikor történik valami az élet szebbik felén”

Laik Eszter beszélgetése
Simon Adrival

– *Hogy egy személyes emlékekkel kezdjem, elevenen él bennem, amikor egy Mátyóki Endre szervezte Irodalmi Jelen-esten először hallottalak felolvasni. Azaz alig hallottalak, és Endre is odarikantott neked: „Hangosabban, Adri!” Jól érzem, hogy azóta, sok év elteltével, megtaláltad a hangod – minden értelemben?*

– Ha szerepelni kell, a mai napig gátlásos vagyok és izgulok, de legalább már merem használni a hangom, ami gyárilag halk. A szívdobogást a torkomban most is nehéz leállítanom, ha közönség előtt kell megszólalnom. De az biztos, hogy az évek során lett egy megbízható belső iránytűm, illetve merem vállalni magam, mert érzem, hogy amit csinálok, mennyire jó, és amíg nem eléggé, addig nem adom ki a kezemből, nem állok mikrofon elé. Nem vagyok túl magabiztos, ami egyébként nem olyan nagy baj, ezt muszáj ellensúlyoznom azzal, hogy jó dolgokat írok (*nevet*).

– *Mikor kezdted írni, egyáltalán mi terelt erre a pályára? Volt esetleg más alternatíva is?*

– Komolyabb verseket – vagyis nem rigmusokat, tanárcsúfókat, hanem ihletett, viszonylag versszerű szövegeket – írni általános iskola hetedikben kezdtem, ehhez kitűnő élményanyagot

szolgáltató első szerelmem, aki osztálytársam volt, s majd két éven keresztül ihletett engem, három vaskos füzetet írtam tele szerelmes versekkel még az általánosban. Sajnos nem őriztem meg ezeket, ahogy szintén ebből az időszakból származó, kb. huszonöt kötetes naplóm sem. Szövegminőségüket tekintve nem nagy kár értük, de azért izgalmas lenne, ha ezek a muzeális darabok meglennének.

A szerelem helyébe azután új szerelmek jöttek; a versek maradtak, szaporodtak, és egy-két év múlva komolyabban olvasni is kezdtem. Gimiben, tanítás után rendszeresen kötöttem ki a szegedi Somogyi Könyvtárban, ahol főleg az avantgárddal és a beatköltéssel ismerkedtem, de az ekkoriban, 15-16 évesen megismert és rongyosra hallgatott Hobo Blues Band-albumok dalszövegei is az igényes költészet felé tereltek engem, úgy gondolom, na meg József Attila és Pilinszky versei is. A gimiben nem ment olyan jól a magyar, nem igazán érdekelt akkor még a tananyag, a régebbi korok irodalma, menekültem Berzsenyiék és a hosszú realista regények elől. A sors tréfája volt, hogy Berzsenyit aztán az érettségim, majd az egyetemi felvételim is kihúztam. Először színésznek akartam tanulni – az egyetemi színjátszókörben eltöltött csodás, termékeny hónapok hatására be is adtam a jelentkezésem a színművészetire, de a felvételig már nem mentem el –, majd a fizikusi pálya ragadta meg a fantáziám: a gimnáziumi harmadikos és főként negyedikes fizika, a hullámtan és a kvantummechanika különösen érdekelt, és remekül is ment, logikusan adódott volna, hogy fizikusnak tanulok tovább – de megrémisztett a sok szám és összefüggés, és legfőképp a fizikatudomány azon nyolcvan százaléka, amely nem képezte érdeklődésem tárgyát. A bölcsészkar és ezen belül a magyar szak felé a lökést a negyedikes faktos tanárom, Virág Zoltán adta meg: csütörtök hajnali magyarórái a legemlékezetesebb gimis óráim voltak, kortárs irodalommal ismerkedtünk, ami végre valóban érdekelt. Magyar szak lett a vége, harmadévtől az akkor indult irodalomelmélet és interpretáció speciális képzéssel kiegészülve. Ezeknek diploma után tizenöt évig semmi hasznukat nem vettem, azóta

viszont mintha szükségképpen ezeket kellett volna tanulnom, ha afelé akartam volna kanyarodni, amerre most járok. Persze, fizikusként is írnék verseket valószínűleg, de nem kapnék hozzá ennyi lendületet és mondjuk felkérést sem, amire sokszor egy vers megszületéséhez szükség van, recenziók helyett viszont tanulmányokat és kutatási naplót írnék. Talán

feltalálnám az időutazást! Mégiscsak fizikusnak kellett volna mennem. Ennek az irányzatnak van nyoma az írásaimon: 2014 körül számos versem ihlették bozonok és kvantumhabok, illetve akkori műzsám, Nikola Tesla. Boldogh Dezső remek paródiát írt ezekre reflektálva.

– *És milyen érzés paródiát olvasni, hallani magadról? Voltaképp ez már a „klasszicizálódás” jele. Magadra ismertél benne?*

– Mivel tematikusan is megjelenik Dezső paródiájában a Tesla-szenvedély, meg egyéb kvantumfizikás marhaságok is, magamra ismerem valóban. Kicsit az van, hogy azért már eltávolodtam az utolsó, 2015-ös kötetem verseitől. Nem mindtől, de ettől a vonulattól eléggé. Jópofa dolog, hogy Dezső egyébként jó stílusérzékkel megörökített így néhányunkat, ezek a kortárs paródiák szerintem egyszor nagyon értékesek lesznek.

– *Ha az atomok töltésszámát érzelmi töltetre konvertáljuk, nálad rendkívül telített lenne minden elemi részecske. Szerintem ugyanaz a szenvedély munkál benned, ami egykor a tudósi és a színészi pályát is előrevetítette, és végül szerencsésen a költészetben robbant. Vagy tévedek?*

– A szenvedélyességet részben apámtól örököltem, és emlékszem, hogy nem volt mindig könnyű ezzel együtt élnünk. Ugyanakkor olyan mintát adott, hogy az ember ne fojtsa el az érzelmeit, a vágyait, hanem menjen utánuk, és élje meg őket, teljesítse ki magát. Az az igazság, hogy nem szerettem apám szenvedélyességét, félttem tőle és megrémisztett, mégis, vagy épp ezért követendő mintának is tartottam. De ő férfi, én meg nő vagyok. Egy nőnek ez nehezebb. De nemcsak apám az oka, számos mikro környezeti hatáselem is kiváltja, sőt a tüzes jegyek szülőiteinél az efféle hajlam jobban a felszínre tör.

– *Szeged sok kortárs író-költő „bölcsője”, hogy ilyen emelkedetten fogalmazzak. Mikor, miért döntöttél úgy, hogy Budapestre jössz, és elhagyod a szülővárosod?*

– Az első Szeged-elhagyást nem én döntöttem el, hanem úgy hozta az élet, hogy akkori kedvesem Budapesten szerzett állást, én pedig diplomavédés után, jobb dolgom nem lévén odahaza, vele mentem. Hét évet töltöttem első körben Budapesten, voltak ilyen-olyan munkáim: hol fagylaltot kotyvasztottam egy cukrászdában, hol minisztériumi titkár voltam, de irodalmi közösségekbe nem nagyon csatlakoztam be. Az Irodalom Visszavág csapata hívott a soraiba 2003-ban, de az a projekt akkor már leáldozóban volt. Azok az évek gyakran különféle kórházakban és szanatóriumokban teltek, szóval a Maslow-piramisomon alapvetőbb dolgok is hiányoztak, mint a művészi kiteljesedés. 2006-ban visszamentem Szegedre, és egy darabig komolyan gondoltam, hogy ott gyökeret eresztek, tanár leszek iskolában, tisztességes polgár. De nem fogadott be a város, és hozzátartozik, hogy én sem tudtam magam egyáltalán menedzselni. Az iskolát a gyerekekkel együtt hamar meguntam, ahogy a könyvtároslét sem elégitett ki hosszú távon. 2010-ben egy hirtelen döntés, voltaképpen egy szakítás utáni előremenekülés hozta az életembe a négyéves Gondolat kiadós pályafutást a fővárosban. Azóta megint Budapesten élek, úgy tűnik, ez a város kínál megélhetést számomra. Néha visszavágyom, és álmodozom, hogy újból Szegeden kellene élni. Itt nőttem föl, és a gimnáziumi és egyetemi évek nagyon szépek vol-

tak, de megriaszt a provincialitása – ahogy az összes többi magyar város provincialitása is egytől egyig –, féltő, hogy egy éven belül már újból halálosan unnam.

Persze, ábrándozom egy Duna-kanyarbeli otthonról is, de akkor vagy a fél életem utazással telne, amit nem biciklivel tennék meg nyilván, hanem vonattal, vagy bepenészednék és megzápulnék kies vidéki magányomban.

– *Úgy tudom, az első köteted is az Irodalom Visszavág adta ki. Ha a kiadó nevéhez még a kötet címének egy jelentésárnyalatát is hozzáveszem – Válogatott versusok –, akkor ez bizony erős dacot, szembenállást sugalmaz. Tényleg dacból született, vagy másról van szó?*

– Voltaképpen a feledik könyvemről van szó. Ezt nem jegyzem önálló kötetként, mivel Janox szerzőtársammal készült négykezesben. Elég unikális irodalmi próbálkozás volt: a könyv trackekből állt, mint egy zenei CD, tematikus és egyben humoros címekkel: pl. *Melankóla light*, *Bérmaszárnya blues*. A könyvborító is pont úgy nézett ki, mint a CD-k a zeneműboltban. A kötetben az egymásra rímelő, rezonáló sorok szerzőit csak a kurzíválás különböztette meg egymástól. A teljes címe *Simon Adrienn FEAT. Janox: Válogatott versusok* – akkor még nem adrisodtam el –, és a FEAT. szintén a könnyűzenei világban honos featuring műfajt idézi, amely egyszeri közös produkciót jelent, afféle két-személyes jam sessiont. A versusok a versekre alludálnak, de már nem emlékszem, miért is lett pontosan ez a kötet cím.

– *Mégiscsak van akkor ebben valami kis dac, a szabályok felrúgása, legalábbis ami a hagyományos struktúrákat, verseskönyvelvárásokat illeti. Nevezhető lázadó korszaknak a „feledik”, Janoxszal közös köteted?*

– Szerintem inkább Janox lázadása volt, nem az enyém; igaz, én is mindenféle lázadásra, polgárpukkasztásra kapható vagyok. De inkább ötletes irodalmi játéknak mondanám, a határok feszegetésének, mintsem lázadásnak.

– *A zene ezen túlmenően is meghatározó része a napjaidnak, a költészetednek?*

– Szoktam zenét hallgatni: jelenlegi kedvencem Beth Hart, tavaly fedeztem föl, erőteljes, dallamos bluesokat énekel. De szeretem még pl. Chick Coreát, Diana Krallt, a Pink Floydot. Új zenéért a radioswissjazz.ch című svájci jazzrádióoldalra járok, és két hete hallottam a Műpában a Ripoff Raskolnikov Bandet. Raskolnikov egy osztrák bluesgitáros, aki itt él Magyarországon, és már 1991-ben hallottam őt bluesfesztiválon zenélni.

– *Említetted az „eladrisodást” – ez mikor következett be, és miért?*

– 2007-ben a szentendrei Parnasszus-táborban Turczy István ragasztotta rám a „művésznevem”, ami szerencsére nem igazi művésznév, nem lett direkt művészcéllal kitalálva, csak egyszerű becézés, rövidítés. Van egy kisfilm arról a táborról, amelyben Turczy kiosztja a Parnasszus-díjakat, ott hangzott el először, és olyan kedvesen mondta, hogy aztán így maradtam.

– *A második köteted, a Komplemente bemutatóján – közel tíz éve! – felfedted a cím jelentését. Már ebben az egy szóban is benne van az a kettőség, ami, úgy érzem, általában a verseidet, de téged magad is jellemez: a játékosság és a melankólia. Elfogadhatónak érzed ezt a jellemzést?*

– Nahát, te ott voltál a *Komplemente* bemutatóján? Az Írók Boltjában volt 2010 őszén, együtt Boldogh Dezső és Magyarai Andrea kötetbemutatójával.

Találónak érzem a jellemzésed: olvasni és művelni is szeretem az érfelvágós költészetet, bár az utóbbi években kevés az élményanyag a depressziós lírához – ez talán nem is baj –, ugyanakkor a táncoló rímek, ritmusok, a mókás vagy épp nagyon is komoly szójátékok is közel állnak hozzám; s e kettő összjátéka igazán izgalmas tud lenni, lásd pl. Stiller Kriszta verseit. Régebben megverseltem én is a nehéz időszakokat: pénztelenséget, betegséget, szerelmi csalódást, és nem várom, hogy ezek visszatérjenek az életembe, de néhány hete pont írtam egy depresszív költeményt csak úgy, mert már hiányzott a „dark” a saját repertoáromból.

– *Eszembe jut erről a Nehézségi erők című versed, pár éve jelent meg az Irodalmi Jelenben, amelyben például ötvöződ a lesújtó reménytelenség fölött érzett rezignációt a sziporkázó humorral,*

legalábbis az én olvasatomban. Ez a fanyar bölcselet, ami más verseidben is megjelenik, olykor Faludyt, olykor Orbán Ottót, Zalán Tibort vagy épp Kukorellyt is eszembe juttatja. Érzek ebben valakivel rokonságot akár kortársak, akár elődök közül?

– Más költőkkel való bármely hasonlóság a véletlen műve (*nevet*). Fanyar bölcselet? Egyáltalán nem vagyok bölcs. Egy rakás hülyeséget csinállok nap mint nap. Néha hamarabb jár a szám, mint az eszem. Nem vigyázok eléggé magamra, lásd a sportbal-eseteimet, és nem vagyok valami kitartó. Igaz, a kortárs költőknek mind csomó jellemhibájuk van: az egyik féltékeny, a másik hiú, a harmadik meg tehetségtelen. Egyébként talán Radnótinál érzem a humornak és a rezignáltságnak ezt a fény-árny játékát, és a kortársak közül Erdős Virágnál, nála például sokkal hangsúlyosabb ez az általad említett kontraszt, ami egy magas szintű költői minőséget is teremt.

– *Erdős Virág viszont jóval politikusabb költészetet művel, mint te. A Simon Adri-versek inkább fölébe emelkednek a közéleti kérdéseknek, vagy egy belsőbb perspektívából szemlélik a minden napokat...*

– A közéleti költészet csak keveseknek áll jól. Ilyen volt Petőfi, részben Ady, és ilyen Erdős Virág. De például József Attila politikai témájú verseit már nem tartjuk olyan jól sikerültnek, nem ezeket idézzük. Erdős Virág szerintem nagyon eltalálja az arányokat, sosem válik didaktikussá, végig életszagú, saját hangú az ő költészete, írtam erről tavaly recenziót az Irodalmi Jelenbe. Meg sem próbálnám utánozni, és másnak sem érdemes. Ugyanakkor több közéleti versnek kellene születnie, mert ami Erdősön kívül még van, az leginkább csak féldilettáns slam poetry. Én nem vállalom, hogy ebben részt veszek, mert egyrészt nem is értek hozzá, másrészt nem akarok a politikai térbe belépni, nem akarok összekoszolódni politikával, „bepolitikázódni”. Egyszerűen jobb ebből kimaradni, most ezt gondolom. Nincs ma köszönet a politizálásban, és nincs egyetlen olyan politikai csoportosulás vagy irányvonal sem, amelynek bizalmat tudnék szavazni, amelyért pillanatnyilag érdemes áldozatot hozni. Elolvasom a

híreket, sőt kommenteket is szoktam olvasni, de megtartom a véleményem, az álláspontom. Pontosabban álnéven publikálom, ha nagy ritkán készítenem van rá. Önvédelmi reflex.

– *Az ént viszont csontig hatóan tudod megszólaltatni. Például a már-már ráolvasásszerű Utolsó című versed, vagy a vallomásos Eszter felvarrja, vagy a Tizenöt halál – engem ezek nagyon megráztak. Átüt valami ősi, „sámáni” jelleg ezeken a verseken, szóval nagyon zsigerből íródhattak – vagy csak belemagyarázom?*

– Az mindig egy új kaland, hogy egy olvasót melyik vers szólítja meg a *Földerengés*-kötetben. Annyira jó, hogy mindenkit más! Nekem is a *Tizenöt halál* a kedvencem egyébként – ami kötetben még nem szerepelt –, de nem tudom, hogyan született, én nem tudok direkt ilyeneket írni. Mármint a keletkezéstörténetre persze emlékszem, ahogy általában: Vass Tibinek kellett a tizenöt éves Spanyolnátha-jubileumra verset írni a „tizenöt” hívószóra; akkoriban egy alsórákosi általános iskolában dolgoztam. Határidő volt, úgyhogy elővettem a tanáriban a laptopom, és déltől kettőig megírtam a verset. Nem túl izgalmas történet, sehol egy ihletett hajnal, semmi lázas önkívület. Lehet, hogy nem is én írom ezeket a verseket, hanem ők engem. Az *Eszter felvarrja* szabadvers, ami nekem sokkal nehezebb, azzal sokat dolgoztam, műhelymunkáztam, de sosem olvasom fel sehol, mert nagyon kitárulkozó, ennél sokkal szégyenlősebb vagyok most már. Akit érdekel, vegye meg a könyvet. Az *Utolsó*, hát... nekem már nem tetszik. Pátoszos és maníros, ma nem venném fel kötetbe. Több verset sem vennék fel a *Földerengés*ből; ez a szigorúság, remélem, javára fog válni a következőnek.

– *Szívesen használnsz maszkokat vagy elidegenítő effektusokat, például a „kedvenced”, Nikola Tesla alakját, vagy természettudományos szöveggé teszed a verset – ezek a rejtőzködés költői eszközei volnának az említett szégyenlősség feloldására?*

– Könnyebb rajongó verset írni egy már nem élő műzsához, mint egy hús-vér emberhez, mert kisebb a tétje; nehezebb viszont, mivel az élő szenvedély, a létező valóság utáni vágy mindig erősebb érzelmet szít fel, ihletettebb, spontánabb. A költészet a

lélek mélyéről fakad, és a szerelem a legmélyebb költészetbe taszítja az embert, különösen a reménytelen vagy elveszített szerelem. De szerencsére a már réges-rég halott Tesláért is rajongtam annyira a Tesla-versek írásakor, hogy életszagúan írjam meg őket – vagy legalább szellemesen. Azt hiszem, nem is a szégyenlősség, hanem a távolságtéremtés önmagamtól, az önirónia szándéka játszat maszkokkal, V-effektekkal. És persze a játék öröme maga. Ritkán írok kimondottan örömszövegeket, de a versírás, a rímek megtalálása, a ráérzés a szöveg belső ritmusára önmagában is nagyszerű, heurisztikus játék.

– *Rengeteg nyelvi, ritmikai leleménnyel élsz – a slam poetry vagy a dalszövegírás nem kísértett?*

– Szerintem a *Vele éled* című versem az – „*Milyen élet ez itt, kiállítva polcsoron / konzumszemetein elvásik a fogsorom*” stb. De a slam élő műfaj, ott az előadás legalább annyira a produkció része, mint maga a szöveg. És ez sokszor megy a szövegek rovására. Nem sok igazán jó slam-vers van, a slam poetry – legalábbis Magyarországon – még mindig a költészet törvénytelen gyereke, cselédje, sőt labdaszedője, joggal. Ebben a műfajban talán csak Závada Péter alkot kiemelkedőt az Akkezdet Phiai frontembereként, egyébként az ő egyik dal-versszövege stimulált az említett vers megírásakor. Esetleg még Kemény Zsófi, de az utóbbi években nem követtem az ő pályáját. A slam poetry továbbá öszszeér egy ponton a rappel, tehát konkrétan dalszöveggé is válik, amint megszületik. A dalszöveg pedig a dalért van, és gyakran bőven be is áldozzák a poétikai minőséget az adott zeneszámban való jó hangzás kedvéért. Vagy mert a dal annyira rettenetesen, überelhetetlenül jó, hogy a szövegnek már nem is kell annak lennie, hanem „jóvanazúgy”, akkor is, ha bűnrossz – sokszor volt ilyen tapasztalatom. Lényeg a lényeg, a jó dalszöveg versként is megáll, de ezekkel sem lehet Dunát rekeszteni. Felkért egy zenekar még húszévesen, hogy írjak nekik dalszövegeket, de aztán nem lett belőle semmi. Nem akarok megint Erdős Virággal előhozakodni, de például az ő verseit gyakran énekli ő maga és a Kistehén zenekar is, ami elég jó élmény, mert dalszöveggént és

versként is működnek. Vagy a Hobo Blues Band is elég sok eredeti, magas lírai színvonalú dalszöveget írt az elmúlt nem tudom, negyven év során, már azon túl, hogy csomó ismertebb verset zenésített meg. De nagy fájdalmam, hogy például Rúzsa Magdinak egyszerűen nem írnak jó dalszövegeket. Csak közhelyes, gyöngé vackokat. Sokkal jobbat érdemelne.

– *A „civil” munkahelyed ennél sokkal, hogy is mondjam, prózaibb. A verseidből árad valami nonkonform zabolátlanság, miközben az Országos Levéltárban, egy hivatali munkakörben dolgozol – megfér egymással ez a két éned?*

– A levéltárban szerencsére abszolút tolerálják a másságomat, ami leginkább azt jelenti, hogy nem várják el a nyolc órai munkakezdést, és úgy általában nem akarja a vállalat a lelkem. A főnököm a legrendesebb főnök a világon, sosem inzultál fölöslegesen, bőven hagyja, hogy az irodalmi munkáimmal is foglalkozzam, viszont segít, ha kérem. Az, hogy legyen egy ilyen bejárós munkahelyem, egy keret, mondhatni, a jól felfogott érdekem, különben fent vagyok éjjel, délután kelek, és estig szorongok, hogy elűszott a nap – na jó, nem, de átállok éjszakai üzemmódra nagyon könnyen, az emberi szervezet viszont nem erre van kalibrálva, fontos, hogy a sötét órákban aludjunk. Azonkívül lényeges szempont a levéltárnál, hogy oda közlekedve minden délelőtt feltekerrek bringával a Várba, ami szükséges, de önmagában azért nem elégséges mozgásmennyiség.

– *A levéltár mellett szerkesztői munkát is végzel, így az Irodalmi Jelen munkatársa is vagy. Milyen kihívásokat rejt manapság egy kritika rovat vezetése? Hogyan látod a kortárs magyar irodalomkritika helyzetét?*

– A kortárs magyar irodalomkritika jobbára dögunalmas. Körbeudvarolják egymást a szerzők oda-vissza, hisz aki rólam jót írt, azt én sem fogom megbántani, így születnek a szellem- s kellemdús, tökéletesen érdektelen és tét nélküli recenziók. Tele vannak velük az irodalmi folyóiratok. És tényleg nem túl hálás dolog megírni valamiről, hogy rossz – bár, mint tudjuk: a negatív reklám is reklám –, rossz könyvekről inkább nem írunk semmit.

Az Irodalmi Jelen a szememben mindig is egy kitüntetett irodalmi hely volt, emlékszem, már tíz éve ünnepnek számított, ha megjelent egy versem vagy helyszíni beszámoló az IJ-n. Azért szerettem annyira, mert a legszebb irodalmi portál volt, tetszett az élénk színvilág, a sok piros, a betűtípusok... és mert akkor én Szegeden éltem, az IJ pedig többször eljött Szegedre irodalmi estet tartani, ahová boldogan mentem. Egy másik jó dolog akkor történt velem, amikor, néhány év múltán egy-két sikeres kísérletet követően az elődöm, Boldog Zoltán az Irodalmi Jelen rendszeres recenzensének kért fel. És én írtam kritikus kritikát! Akkor még. Egy év múlva, amikor már jó sok kritikát megírtam, Böszörményi Zoltán főszerkesztő Zoli utódjául választott. A rovat remekül üzemel tovább, elég sok gyors reagálású, nyelvileg színvonalas, gondosan szerkesztett (khn) írás jelenik meg hetente egyszer vagy kétszer az oldalon. Annyira gyors reagálású, hogy két alkalommal a kritika – én voltam a szerzőjük történetesen – már akkor megszületett, amikor a könyv még ki sem jött a nyomdából, s amikor a kiadó rákérdezett, azzal vágtam ki magam, hogy ez most az Irodalmi Jelen különkiadása, az Irodalmi Jövő.

Tavaly kiírtunk egy kritikapályázatot, amelyre meglepően jó, friss hangú írások érkeztek, s több rendszeres szerzőmet a tavalyi győztesek, illetve egyéb díjazottak közül gyűjtöttem a lap, illetve a kritika rovat köré. Hogy ne legyen egyhangú, belevisszünk játékot: ugyanarról a könyvről több recenziót is íratunk, néha érvényesül a női és a férfi szempont, legutóbb Shrek Tímea *Halott föld* ez című kötetéről jelent meg két ilyen írás, a közeljövőben pedig Kemény Gabriella, Kali Ágnes és Vöröskéry Dóra debütköteteiről lesz kettős kritika.

Ezek egymásra rezonálnak valamiképpen; vagy egy adott kiadó újdonságaira fókuszálunk: az Előretolt Helyőrség Íróakadémia új kötetéről szinte mind írtunk tavaly. Elmondható, hogy a fiatalokra koncentrálunk inkább, ez megmutatkozik a szerzők és a recenzensek tekintetében is. Reagálunk első kötetekre, van külön Debüt rovat is az Irodalmi Jelenben az ifjú szerzők számára.

Jellemző egyébként, hogy összehangoljuk a rovatokat, a vers- és a prózarovat-szerkesztővel erre is odafigyelünk. A nemrégiben megújult online felület is a fiatalabb korosztály igényeit igyekszik kiszolgálni, és mobiltelefonra is optimalizált.

– *És amikor a kritikus kap kritikát mint költő?*

– Arról, hogy megfelelő hozzáállással mennyire hasznos tud lenni a kritikus kritika: született a *Földeregsről* egy elég részletes írás, még a kötet megjelenése idején. Akkor sem esett kifejezetten rosszul, de úgy gondoltam: istenem, hát nem tetszhetnek mindenkinek a verseim. A minap ez a kritika újra a kezembe került, vagyis a monitoromra. Így, néhány évnnyire eltávolodva a verskötettől, azt kell mondanom: Áfra János higgadtan, szövegérzékenyen és arányosan mutatott rá a kötet erősségeire és gyengeségeire, igazán tisztességesen interpretálta. Lehet belőle tanulni, innen is köszönöm. Sajnos nem minden szerző egója viseli el, de például akit én bíráltam szigorúbban, nevezzük meg: Hartay Csaba, ő is bírja a kritikát. Roppant rokonszenves, alázatos szerző. Ha több ilyen lenne, izgalmasabbá lehetne tenni a kritika műfaját. De persze az jó dolog azért, hogy jó könyvekről figyelemfelkeltő recenziókat írunk, csak tényleg hiányzik a kritikus hang, mindenhol. Mi még a bátrak közé tartozunk.

– *Idén te kaptad a fiatal-középnemzedék művészi eredményeket már felmutató tagjainak adományozható Bella István-díjat, amivel elért az első kiemelkedő szakmai elismerés. Meghatározó állomásként tekintesz erre?*

– A Bella-István díjat a Magyar Írószövetség és az érdi önkormányzat adományozza 2006 óta, és úgy kötődik Érdhez, hogy életének egy szakaszában itt élt a költő. Öröm, hogy ilyen szép nevű díjam van; ha teszem azt, Hertz Tankréd-díjnak hívnák, kevésbé örülnék, sőt még szomorú is lennék titokban, hogy milyen hülye díjat kaptam, de Bella-díjasnak lenni jó dolog.

– *Ez olyan igazi fanyar, „adris” válasz volt, de viccen kívül: szükségét érzed-e, hogy ha másképp nem, belül, önmagadnak valamiképp szakaszold a pályád, kijelölj állomásokat, fordulópontokat? Kellenek-e ilyenek egy költő útjára?*

– Persze, mint ahogy az élet más területein is szakaszol az ember, sőt maga az emlékezet is jórészt dátumokhoz kötve tárolja az emlékeket, nem? Nyilván egy díj cölöp a sivatagban, de a túlélőtúra, vagyis az élet a sivatagban zajlik, a díj pecsét a túraponton, hogyan viseltük a kirándulást, megtaláltuk-e az oázist stb. Az események, érzelmek, amelyeket rögzít az emlékezet, egy vers megszületése, vagy egy szerelemé, esetleg egy új munka kezdete, az is korszakolja az életet, mint az ismeretségek, a barátságok kezdete vagy vége. Családi események, utazások, halálesetek. A vers mindig az életből születik, élni kell ahhoz, hogy vers legyen, hogy díj legyen. A jobb verseim születési körülményeire mind emlékszem. Amikor történik valami az élet szebbik felén, annak a katarziszt megőrzi az emlékezet.

– *A legutóbbi Versmaratonon elhangzott az Isten nem levél-táros című, ironikusan önreflexív versed, amelyet Vörös István soraira írtál. Azt írod: „Fákban hiszek és lassú évgyűrűkben, / és hinni szeretnék valami istennek, / mert elvesztem, de aztán megkerültem.” Hogy érzed, valóban megkerültél, a helyeden vagy mostanában?*

– Életem korai időszakában többnyire a folytonos változás ténye jelentette csak az állandóságot, de most már nem akarok túl nagy váltásokat. Nem hiszem, hogy a gondolkodásomban gyökeres változás állna be a jövőben, vagy hogy alapvetően megváltozna a dolgok értéke vagy fontossági sorrendje a szememben. Persze az élet olyan, hogy mindig hoz újat egy váratlan pillanatban, amire a legvadabb álmodban sem számítottál. Itt most jó helyen vagyok, biztonságban érzem magam, sőt ez a biztonságérzet egy új szabadsági fok számomra. Például az, hogy nem kell a pénz miatt aggódni folyton, meg számolgatni, az valami hihetetlen megnyugvás és békesség. Ahogy az is, hogy végre tudok vigyázni az egészségemre. Ezeknek jó lenne állandósággá rögzülniük.

EGY KÖTET, KÉT OLVASAT

Kovács Újszászy Péter

Tenger a küszöb alatt

A várakozás nem mindig hiábavaló időtöltés. A távolság képzelete sem társható feltétlenül a magány áthatolhatatlan ködével. A rövidebb vagy hosszabb ideig tartó egyedüllét viszont segíthet tisztábban látni a hánykolódó tengert. Merészebb lesz felfedezésében a szellem. A csend szirtjére áll, meglátja a hullámtörés esztétikumát. Egyre közelebb és közelebb merészkedik a tenger vizében tükröződő kék éghez, másik dimenzióba lép, magára ölti a szépség sirálytollait.

BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN, a narrátor, a belső égitest metaforáját bontja ki *A telihold szétnézett a szobámban* című versben. A lírai én a szoba intim világát jeleníti meg, majd hozza lélek- és magányközelsébe. Az ajtó a tengerre nyílik, és a hullámnnyelvek sejtelmesen elfedik a kilincset. A szellem rezdüléseit a könyvcímek szemléltetik, amelyekre a holdvilág is kíváncsi:

*de csak a telihold
nézett szét a szobámban
s kíváncsian olvasta a padlón
az ágyban heverő könyveim címét
majd vállat vont
és tovasiklott*

Böszörményi Zoltán:
*Soha véget nem érő
szeretkezés*. Előretolt
Helyőrség Íróakadémia,
Budapest, 2019.

A telihold megszemélyesítése a versszövetben a magányt érzékelteti az olvasóval, csak tárgyak, könyvek „lakják” a szobát. Ennek ellenére a *hánykolódó tenger* nyugtalanságot és feszültséget sejtet, a vihar közeledtét. A lírai én madarat lát átrepülni a hullámok felett, mely csak a képzelet játéka, hogy elvonja az olvasó figyelmét a magányról, metafizikai térbe terelje érzelmeit:

*ma egész nap a sziget
déli partján álltam
figyeltem a medrében
hánykolódó tengert
madarat gondoltam
pedig nem volt sehol
egy árva madár sem*

A *Simogató* ciklus második, *Csak kezek és lábak és fejek* című versében a testrészek groteszk, kaotikus, logikátlan állapotát mutatja be a szerző; a képzelet, az érzékiség hatása alá rendeli a tudatot, majd a szerelmi aktus eseménysorát vonultatja fel, a szenvedély lángjában vergődő testek képét vetíti az olvasó képzeletére. A költő a versfordítás ürügyével keres szellemi lakhelyet mondanivalójának.

*Whitman-verset fordítok. Nem megy a munka.
Abbahagyom, újrakezdem, a jelentések
küszöbén téblábolok. Átcsusszan figyelmem.
Rád gondolok, arra, mit ígértél múltkor,
becserkészel valakit.*

A szerző az érzelmek hullámzó intenzitását érzékelteti, erre fekteti a hangsúlyt. A kezdő sorokban csupán a képzelgés sugarai fénylenek fel, majd egyre intenzívebben lüktet az érzelmek kavalkádja:

*és hármasban szeretkezünk. Kigombolom
blúzodat, ráérősen, kicsit remegő kézzel,*

*tenyerembe szabadul melled, szád ráforr
a másik nő ajkára, lassú mozdulatokkal
ketten vetkőztetjük, feloldódunk egymás
csókjaiban.*

Böszörményi szerelmi költészetében nemcsak a víz és a tenger visszatérő motívum, gyakran megjelenik az utca is, melynek szürke homályában az éj tigrisei leselkednek. A lámpa fénye kíváncsian átlépi az utca határát. De az átszűrődő fény nem a szellem holdsugara, amely segít megvilágítani a lírai énben vergődő hullámokat, ez a fénynyaláb az érzéki tapasztalat, a szenvedély lángja. Ebben a versben, akárcsak az előzőben, szintén találunk Walt Whitman-utalást.

Valahol megállok és várok reád.
*Az ívlámpa alatt, mely a pózna tetején
fényt liheg, a tó felé kacsint,
több mindent akar egyszerre megvilágítani,
mint a szív,
ha frissen szerzett örömmel jóllakik.*

A vérszomjas ragadozó motívuma William Blake ikonikus versére, a *Tigrisre* utal. Míg Blake metafizikai képe a Fennvalónak állít emléket, Böszörményi versében a tigris metafora. A képzelet szülte árok felett átugrani készülő tigrisek mintegy előkészítik a kedvessel való találkozást:

*...az est tigrisei
fényezik szemüket, s a vér illatát szippantják*

(...)

Valahol megállok és várok rád.
Addig, míg beteljesülsz.

A kötet egészen át- és átvillan az egymásba fonódás álmképe. A testek érintkezése gondolati folyamatot indít el. Az ölelés, a csók pillanata szerelmi beteljesedés reményét kelti az olvasóban is. A *Magamban felnevellek* című verset így zárja a költő:

*Megölellek, csókkal fedlek,
Magamban majd felnevellek.*

A gyümölcserés, a beteljesedett szerelem allegóriája kap életre a *Suttogó falevelekben*. A lassan beérő termés nem más, mint „lassú, puha, halk szavak” szintézise:

*Érnek már kertemben
a fára aggatott gyümölcsök,
a lassú, puha, halk szavak.
A szelíd szív dobbanásai
fellázítják bennem az öröm
szabadcsapatait.*

A versben a narrátor a természet és a képzelet időterében keresi, kutatja, látja meg kedvesét. Mindenben, amit meglát, ott találja őt:

*A tünődés széllován
Vágtatok feléd,
utol kell érnem téged,
hogy újból s újból megfigyeljelek.
Rád találjak
A friss rügyek bomlásában,
a suttogó levelek ölén,
a képzelet piacterén,*

*(...)
az idő vizén evező fényben,
a remegő vágyban,
a fűszálak nevetésében*

A költő Faludy György egyik emblematikus versét választotta kötete mottójának. A *huszonkettedik szonett* a lelki nemességet, az önfeláldozó erőt jeleníti meg, a mindenre elszánt férfi port-róját, aki semmitől sem riad vissza, csakhogy megmentse beteg felesége életét. Böszörményi *Simogató* című verse Faludy György szonettjére rezonál. Nem először idézi meg a költőfejedelmet, több más versében, illetve korábbi könyveinek mottójaként is föltűnik egy-egy Faludy-textus. Böszörményi a „*valóságbokrok szűrős bogáncsainak*” nevezi a nemesebbé válás nehézségeit:

*A lélek kapaszkodóin valóságbokrok szűrős bogáncsai,
ez az az ösvény, melyen veled lépkedek*

Az idézett versrészlet második sora mintha kárpótolná a lírai ént a bogáncs okozta sebekért. A kedves segít megtenni ezt a lelki utat, melyen érzelmei elmélyülnek, és melyről szonettjében Faludy így szól:

*Attól vagyok jobb, mert szeretlek,
s mert felemellek magasabb.*

Böszörményi Zoltán szerelmi költészete elsősorban gondolati síkra vetítve éli meg a beteljesülést. A Thomas Mannra utaló *Sze-relem Velencében* című verse is jó példa erre. Mosolyból, fűszálból, a tenger hullámaiból néz vissza a költőre a szeretett személy, és mielőtt tapinthatóvá válna a valóság, mint *deus ex machina*, megjelenik a szerelem, a lírába, gondolatba ágyazott csoda.

Brauch Magda

„A vers az igazi”

Idestova 50 év telt el, mióta bemutatták Böszörményi Zoltán *Örvényszárnyon* című első verseskötetét. Mivel ez az esemény számomra is emlékezetes (egyszerre mutatták be saját első kötetemmel), most, amikor a szerző legújabb könyvét tartom kézben (*Soha véget nem érő szeretkezés*. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2019.) ismét elővettem korábbi munkáit, így legelső kötetét is. Újralapozgatás közben meg kell állapítanom: a fiatal költő már félévszázaddal ezelőtt megtalálta egyéni hangját, stílusát, képalkotása későbbi, sőt, jelenkori költészetére is előremutat, s bár azóta hosszú utat járt be – mindenféle értelemben – lírája tökéletesebbé, mélyebbé, még egyénibb hangúvá vált.

Hol az az ablak című korai versében így teszi fel a kérdést:

*kihez szaladjak
hol az az ablak
amin
ha kinézek
többet látok
mint bárki más*

Mára már megtalálta azt az ablakot, mivel költészete tökéletesen beért. Legújabb kötete minden eddiginél gondolatibb, intellektuálisabb, bravúrosabb stílusesszközökből álló darabokból tevődik össze.

A kötet négy részre (ciklusra) oszlik, s bár ezek között sok az összefüggés, a közös vagy hasonló tematika, a költő felosztását követnünk kell.

Az első ciklus, mely a *Simogató* címet viseli, a romantika jegyében fogant, erotikus hangvételű versekből áll: *Simogató*, *Randevú*, *Novemberi elégia*, *Imádat*, *Szürke nyári ég*, *Melled*

szelíden ringó örök tavasza. E versek fő alkotóeleme, képanyaga a természet, a táj, melynek színe, íze van, él, érez, gondolkodik, mozog, cselekszik, részt vesz az (őt szerető, csodáló, értő) ember életében, sőt, cselekvésre készíti:

*Rád találjak
a friss rügyek bomlásában,
a suttogó levelek ölén*

*a fűszálak nevetésében
a barbadosi örök nyárban.
(Suttogó levelek ölén)*

Elvont fogalmak tárgyiasítására is alkalmas a természeti képanyag:

*csak a gondolat éhes
verebei suhannak át*

*A magány száraz gallyait égetik a kertben
(Novemberi elégia)*

Bár e ciklus darabjainak tárgya kétségkívül maga a szerelem, a vallomások valóságosaknak látszanak (és miért ne lennének azok?), a versekben általában a nosztalgikus, elégikus hang uralkodik. Jellemző ez a Thomas Mann-nak emléket állító *Szerelem Velencében* című, hosszabb lélegzetű költeményre is.

A kötet második része – *A költő trófeái* című – ars poetica-szerű darabokban bővelkedik. Korábbi köteteiből is ismerjük a szerző költői hitvallását, ám ezúttal még sokszínűbben tárja fel írásművészetének célját, titkait (*A betűvonal ablakán, A szó, A költő trófeái, A vers nem lett osztályharcos*). Talán legrészletesebben és mélyrehatóbban *A vers* címűben határozza meg, mit jelent számára a versírás, mi az igazi vers célja, funkciója, miben különbözik – vagy miben több – bármilyen más művészi alkotásnál:

A vers nem a hamis képzelet, a vers az igazi. Meg lehet tapogatni, rugdosni, szagolni, nézni, hálni lehet vele.

A vers a Tér, melyben az Idő az anyaggal kézen fogva jár.

A vers az őszanyag, a tanúság arra, hogy vagyunk.

(A vers nélkül, látod, senkik sem vagyunk.)

A költő azt vallja, hogy számára a vers a kaland, a szeretkezés, önmagának felszabadítása önmaga és az őt leigázó valóság alól.

Ahhoz, hogy művei méltók legyenek e himnikus sorokhoz, gyűjt, keresi a szavakat, mondatokat, költői eszközöket, benyomásokat, emlékeket:

*Ritka szavakat gyűjtök, metaforákat,
városok illatát*

*hogy a mágneses térerő arabeszkjeit,
az igazi mást
elmondhassam,
mit soha nem szóltak elődeim*

(A költő trófeái)

Miután így beavat minket műhelytitkaiba, itt említett elődei-
nek és kortárs költőknek is megannyi szép emléket állít, bizonyít-
ván, mennyire megértette művészetük lényegét. Megemlékezik
Berzsenyiről, Krúdyról (*A tér taván, Krúdiász*), *Az élet fenséges
illata* című művében elsiratja az aznap elhunyt John Updike ki-
váló amerikai prózaíró, szeretné a bizonytalan jövőért érzett
gondjait megosztani Máraival (*Márai ébresztése*). Vívódó gondo-
lataira ismerhetünk kortársaihoz szóló verseiben is: *Amit el kell
mondani, Rakj szívemből máglyát, Torontói levél, A sejtelem és a
képzelgés örvényei*, melyekben Pongrácz Mária-hoz, Bogdán Lász-
lóhoz, Mandics Györgyhöz és Konrád Györgyhöz intézi szavait.
Bár ezekben a „névre szóló” versekben is ott lappang az átvitt
vagy éppenséggel konkrét közéleti mondanivaló, a ciklus egyér-
telműen politikai indíttatású versei az igazságért és szabadságért

kiáltó *Intimissimi* és a kötetcímként is szolgáló *Soha véget nem érő szeretkezés*, valamint a világban élő tizenötmillió magyar soráért aggódó *Mint aki nem fut mindhiába* című költemény:

*Még felkiált a csend,
csontjai az időnek megzörögnek.
Fut a Fennvaló,
futunk mi is utána,
mint aki nem fut mindhiába.*

A kötet harmadik része (*Nem ugatnak a napkutyák*) meglehetősen elvont, irodalmi, kultúrtörténeti és filozófiai utalásokkal tűzdelt darabokból áll, költők és filozófusok – Wittgenstein, Byron, Rainer Maria Rilke, Spinoza, Dylan Thomas, Anaximandrosz – idézésével is igazolandó a szerző is felfedezte általános igazságokat, tényeket az életről, a világegyetemről, Istenről, anyagról, a valóságról, a szeretetről, az akaratról és más elvont fogalmakról alkotott véleményét – mindazt, amit emberi ésszel nehéz felfogni, összefüggéseket találni közöttük. Ezt a gondolatot fejtegeti a költő a ciklus verseiben: *A fák lelkiismerete*, *Narancsfák az égen*, *Eszme*, *Az akaratról*, *Az arc*, *Spinoza redux*, *Szelíd geometria*, *Dizájn*.

Ez a rész néhány érdekes kultúrtörténeti témát is felölel. A *Nikola Tesla fehér galambja* című vers a rádió felfedezésével kapcsolatos dilemmát szedi költői sorokba, a *Woodstock Boogie* pedig egy olyan eseményt (ha jól értettem, könnyűzene- vagy táncdalfesztivált), amely nem a kapitalizmusról, hanem az ideális világról – békeről, zenéről – szól. Politikai színezetű a pénzarisztokráciát elmarasztaló verse, *A quabradai sziklaugrók bátorsága* című is.

E harmadik versciklus a legelvontabb, leggondolatibb – és elgondolkodtatóbb, egyszersmind a legszürreálisabb képalkotású is, például a ciklus címadó versének a tanúsága szerint: *Mintha a másból / a semmi váratlan / újból kivilágol. // Szótlan nézek / a karaván után, / s nincs kitől kérdejem, / a szekerek alatt / miért nem ugatnak / a napkutyák. (Nem ugatnak a napkutyák)*

Az utolsó részben, melynek a költő az *Idő-karmester* címet adta, mindössze tíz verset találunk. Valóban az idő játszik szere-

pet e versek keletkezésében, hiszen itt azoknak a költőtársaknak állít emléket, akiknek „eljött az ideje”, azazhogy – sajnos valahogy mindig idő előtt – bevégezték földi pályafutásukat. Ezúttal inkább a versek alcímei nyújtanak felvilágosítást: Kertész Imre emlékére, Csoóri Sándor temetésére, Esterházy Péter temetésének napján, Búcsú Bodor Páltól, Kilin Sándor emlékére, és a társművészet, a zene kiváló képviselőjét méltató: Kocsis Zoltán emlékére alcímű költemények, melyek bizonyítják, milyen alaposan ismeri, és mennyire tudja értékelni e nagy nevek életművét.

A ciklus végén a költő három darabban méltatja a több mint fél évszázada lezajlott októberi forradalmat, mely sohasem merülhet feledésbe: *A szó homlokára csillag feszül, A körönd is a fénykép része* és a *Soproni történet ezerkilencszázötvenhatból*, mely a Vancouveri Egyetemre menekített lázadó soproni diákok és tanárok igaz történetéből ihletődött.

A kötetzáró vers ismét ars poeticának tekinthető: ígéret, fogadalom, hogy a költő akarata mindig diadalmaskodik, bejárt útját folytatni fogja a jövőben is, legyőzve minden akadályt:

*Hányszor mondtad
magadba botolva:
Ha nem lehet,
hát nem lehet!
(Az elérhetetlen amúgy is naponta ingerel.)
És mégis,
többször tapasztaltad már,
küszöbödöt átlépi a folytatás.
Hisz akkor is,
ha úgy véled, már nincs tovább,
tervezned kell az acélszürke mát.
Percet sem törődöd azzal,
hogy az elmúlásnak is,
mint minden jónak,
egyszer el kell múlnia.
(Hullámok tükrében)*

Lafferton Luca

Blokkba zárva

Generációk születtek bele, vagy már éltek le egész életüket panelban (blokkházban), s ma is több száz-ezer (vagy inkább millió) ember él betonban. Magától értetődő lenne, hogy a kortárs magyar irodalomban is megjelenjen a panel-téma, ezért különös, hogy nem alakult ki észrevehető irányzata. Sőt mintha az írók messzire elkerülnék a témát – talán mert nem tűnik eléggé „költőinek”, vagy egyszerűen pízsi okból.

Szerencsére szociológusok, építészek, várostervezők azért kimerészkednek az efféle ingoványos terepre. Nemrég például latin-amerikai témájú konferencián beszélt egy történész a pest-szentlőrinci Havanna lakóteleppel kapcsolatos kutatásairól, a közönség pedig, mivel saját életteréről volt szó, élénk figyelemmel követte és kommentálta a nem szokványos témát. Ami a szépirodalmat illeti (én egyelőre egyik kezemen meg tudom számolni az eddigi próbálkozásokat), az utóbbi évekből Tallér Edina *Lehetek én is: panelregény* című könyve jut eszembe (Kalligram, 2013), de hasonló a témája Papp Sándor Zsigmond egyik regényének is. A *Huszonnégy* című regény 2017-ben jelent meg, és Magyarországon kapott is némi hírverést, többek közt Nagy Koppány Zsoltnak köszönhetően. Tekintve, hogy – ahogy a Havanna lakótelepes előadás esete is mutatja – lenne érdeklődés a téma iránt.

A *Huszonnégy* „blokkregény” (Erdélyben nevezik a lakótelepi panelházat ’blokk’-nak), s ahogy az utalásokból kiderül, egy fiktív székellyföldi kisváros magyarok lakta tömbházának életét mutatja be – huszonnégy lakrész huszonnégy óra alatt megismert huszonnégy történetét –, de tulajdonképpen magyarorszá-

gi panellakókról is szólhatna, mert a panelség lényege mindenütt a kulturális és közösségi beágyazottság nélküli lét.

A panelház – jelen esetben: blokkház – egyfajta modern kori falu. Főutcája a lépcsőház, onnan nyílnak a „házak”. Egy kisebb faluban mindenki ismer mindenkit, a falunyi lépcsőházban azonban a lakók éppen csak valamennyire ismerik vagy vélik ismerni egymást. Az ő életüket akarja közelebbről megvizsgálni a blokk egyik lakója, Vajda Gergely újságíró, aki egyre unalmasabbá szürkülő szakmai életébe szeretne egy kis színt vinni, egyben fontosnak érzi, hogy megismerkedjen azokkal az emberekkel, akikkel évek óta egy blokkban él, és akikkel eddig egy-egy félhangosan, kényszeredetten kinyögött köszönésben merült ki minden szociális kapcsolata. Ezért elhatározza, hogy interjút készít a lakókkal, kikérdezve őket mindennapjaikról.

Vajda éjfélkor lendül akcióba, fölfedező körútját a pincében kezdi. Persze interjúalanyt nem talál ott, csak egy öntudatos patkányt, *akivel* hamarosan vitába keveredik arról, miért érdemesebb embernek, mint állatnak születni. Meglepő indítás, de sajnos kissé elnagyolt. Szerencsére továbblendíti a szöveget a párbeszédes forma, Vajda Gergely ugyanis minden egyes fejezetben más-más lakásba nyer bebocsátást. A lakásokban egyenesen várják az érkezését, és amint belép, rögtön mesélni, szinte gyónni kezdenek neki az életükről, bár mintha nem igazán lenne fontos a lakók számára, hogy valaki tényleg meg is hallgassa őket. Mindenesetre Vajda figyelmes hallgató.

A mű gerincét a dialógusok jelentik, a párbeszédemből szinte színpadi adaptációként jelennek meg előttünk az egyes emberi sorsok. Olvasmányosság, egyszerű szerkezet és nyelvezet jellemzi a regényt, főhősei a sűrke hétköznapiak antihősei. Az olvasó persze számít arra, hogy nem igazán sikeres egzisztenciák, inkább a társadalom szegényebbjei, periféria-közeli életek töltik meg a panelt, s nem is csalódik: identitás- és szerepvesztett emberek, nagyvárosi elmagányosodás, értelmetlen, céltalan sorsok, mindez a maga nyomasztó, kiábrándító realitásában. Önmagában egyik sem kifejezetten dráma, „csak” zsákutca, megrekedt,

kiábrándult szereplőkkel, akiknek az életigenlése annyiból áll, hogy elfuserált életüket belátva igyekeznek minél kevesebb konfliktussal, kudarcral elevickélni hátralevő életükben. Ezt a monoton kilátástalanságot tapasztalja Vajda az interjúk során, ezért minden alkalommal fejvesztve menekül, hogy mielőbb megszabaduljon a nyomasztó történetektől.

Pedig messziről talán még színesnek is tűnik a paletta, még követhetőnek tűnő példát is láthatunk, de az összkép lehangoló. Csaknem valamennyi történet jellemzője az előbb-utóbb zátonyra futó házasság – mintha törvénytörő lenne, hogy a beágyazottság nélküli életforma szükségszerűen kikezdi az intim szférát, a családot. Olvasunk befordult férjről, aki végtelen számítógép-játékozásba menekül, unatkozó, nimfomániás háziasszonyról, elvált, italozó férjekről, bezárkózó, bosszúálló feleségekről. Egy fokkal jobb a vendégmunkások helyzete, akik életük egyik felét külföldön, betanított munkásként, a másikat a panelban tengerítik, megint mások lomizásból tartják fenn magukat. Sőt még egy szabályos életet élő, boldognak kikiáltott házasságba is belelátunk, de az is ijesztőnek tűnik a maga semmilyeniségében.

Zsidó Ferenc nagyon jól ismeri a panelben/blokkban élők nyomasztó kilátástalanságát, s ha a jövőtlenséget némi leegyszerűsítéssel, olykor írói sematizálással is, de érzékletesen meséli el. Történetei témaválasztása okán megrendítőek, depressziósak is lehetnének. Értelmezési szempont is, de ez a regény egyáltalán nem depressziós, a humorral fűszerezett fejezetek zöme nevetésre ingerli az embert. Ahol nem nevet az olvasó, azért nem teszi, mert egy idő után a történetek kiszámíthatóvá válnak – tömörebb szerkesztéssel feszesebb regény születhetett volna. A könyv végén mindenesetre megnyugodva felsóhajthatunk: de hiszen ez csak egy *könyv*, amely történetesen panelban élőkéről szól. De mit tegyünk akkor, ha mi magunk is panelban élünk?

Rimóczi László

Nincs székeleybb a székeleyknél

„Tudományosan meg lehet azt állapítani, hogy ki a svájci, a magyar, a székeley? Az nem a szívben dől el? Jön a régész meg az archeogenetika modern tudósa, rábök egy kupac csontra, és kijelenti: ez székeley volt? Aztán odébb lép. »Ez hun. Ez meg magyar«” – ilyen és ehhez hasonlóan izgalmas kérdéseket boncolgat SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY *Székeleyek – Történelemről és hagyományról* című átfogó, hiánypótló tanulmánykötete.

A helyenként megkeményedő tényeket és adatokat néhány személyes élménnyel és kevésbé ismert érdekességgel teszi szellősebbé.

A székeleyek eredete, sőt már a nevük etimológiája is olyan kérdés, amin évszázadok óta öltre mennek egyébként szelíd emberek. A kérdés mindenkit érdekel. Pilóták, földművesek, erdészek és ácsok, ének-zene tanárok és kocsmárosok, autószerelők, mozdonyvezetők, fogorvosok és szobrászok álltak és állnak elő újabb és újabb fantáziadús elképzelésekkel. Ne higgyük azonban, hogy ha a modern történelemtudomány és segédtudományai felől próbálkozunk, akkor világos és megnyugtató képet alkothatunk a székelység eredetéről. Ahogy a magyarságeről sem.

Száraz Miklós György művelődéstörténeti kötete nem elsősorban a székeleyek történelméről szól, sokkal inkább a természetüket, szokásaikat, különösségüket igyekszik megragadni. A székeleyeket magukat. A székeley embert. De mert egy nép habitusa alakítja a történelmét, és a történelme alakítja habitusát, ezért a szerző mégis a történelembe ágyazva igyekszik megismertetni velünk a székeley népet, melynek saját földje, himnusza, zászlaja, szent hegye, és ami a legfontosabb, saját szabadsága van. Mi

a székelység lényege? Székely-e a székely, ha nem Székelyföldön él? Szkíták, avarok, kazárok, kabarok leszármazottai lennének ők? Egy ősi, elkószált zsidó törzs maradéka? Görögök, perzsák, gótok, szicíliai római légionáriusok dédunokái? Attila és Csaba királyfi egyenes ági rokonai?

Nem biztos, hogy feltétlenül definiálni tudjuk, ki a magyar, azt viszont tudjuk, hogy a legmagyarabb magyar a székely. Miközben az sem biztos, hogy feltétlenül meg tudjuk határozni, ki a székely, valamit azonban kétségtelenül meg tudunk határozni: azt, hogy ki a csángó. Olyan székely, aki nem Székelyföldön él. Csavaros a téma, ugye? *„Apai nagyapám, ha valami szokatlant tapasztalt, mosolyogva azt mondta: »Csavaros, mint a székely esze.« Szava járása volt ez is: »Három zsidó egy örmény, három örmény egy székely.« Nem tudom, honnan szedte a frappáns mondást, azt sem tudom, valaha találkozott-e örmény emberrel, s ha igen, tudta-e róla, hogy kiféle-miféle. Azt viszont tudom, hogy a székeleyket szerette. Hogy miért? Talán a Székely Hadosztály miatt.”*

A székelyek a mai napig együtt élnek a természettel, különböző célokra bejáratott kerteket gondoznak, külön nevelik a gyógy- és haszonnövényeket, melyeket élő víz öntöz. Ha ellátogatunk egy eredeti székely portára, néhány nap után megsejtjük, hogy a „város” és a „vírus” szavak talán nem véletlenül csengenek egybe. A mai karrierhajszoló, multitasking, mobilfüggő, online életmód teljesen elidegenített minket a gyökereinktől és magától a természettől. És amikor észbe kapunk, hogy mennyire leromboltuk szervezetünket mindezzel, és mit adtunk fel, és hogy okosabban kellett volna élni, már késő lesz.

Amióta csak tudunk a székelyekről, azóta létezik a székelykérdés is. Székelyek és Székelyföld. Ez a kettő úgy összetartozik, mintha örökké így lett volna. Mintha a székelyek a teremtés kezdetétől ott lennének Erdély keleti végein. Jól hangzik, de nem igaz. Hát akkor? Honnan és mikor települtek Székelyföldre? Hiszen tudunk hajdani székely településekről Nagyvárad környékén, Biharban, a nyugati határszéleken, és még sorolhatnánk. Székelyföld eleinte talán nem is létezett. A székelyek léteztek, bár a szó először csak 1131-ben fordul elő a bakonybéli apátság egyik oklevelében. Ha úgy vesz-

szük, Székelyföldből több is van. Egy időben léteznek a fejünkben. Az ideális, amely sosem létezett, az az egybefüggő földterület lenne, falvak és városok, legelők, erdők, hegyek és völgyek, melyeken székelyek élnek székely törvény szerint. Ilyen Székelyföld nincs. A létező, valós Székelyföldet a magyar királyok adták a magukéból, Magyarország földjéből, a többit a történelem alakította, erdélyi fejedelmek, Habsburg osztrákok, majd román kommunisták és nem kommunisták szabták, varrták, darabolták. Fosztogatták és fosztogatják ma is. *„A székelyföldi agroteraszok köré némelyek Atlantiszt és Shambalát idéző meséket költenek, melyek a pallagok varázserejéről, kozmikus energiáiról regélnek. Hogy rajtuk az állatok, növények és emberek a szokványostól eltérően viselkednek. A pallagok közelében a dühös vagy kétségbeesett ember megnyugszik. A pallag olyan pozitív energiákat bocsájt ki, mely jótét hatással van fűre, cserjére, emberre, állatra.”*

A régi források egyetértenek abban, hogy a székelyek háborúra születtek. Tudnak is harcolni, és nemcsak szívesen művelik, de semmiféle szolgálattal fel nem cserélnék a kardon és véren vett szabadságukat. Aki székely, az ugyanis szabad. De még a szabadságuk sem olyan, mint másé, az is külön székely szabadság.

A régi székelyek realitásként fogták fel a mendemondákat, csakúgy, mint az Isten törvényei szerint működő transzcendens világot. Sok mese és legenda szövődött Székelyföld és Királyföld komor hangulatú vártemplomai köré. Kísértetekről, bolyongó lelkekről, boszorkányokról, látó asszonyokról, elfalazott gyermekekről – és persze kincsekről, amiket hajdani ostromok, nagy veszélyek idején a templomok vastag falába rejtettek, s amikre csak véletlenül, századok múltán leltek rá ismét.

Hogy létezik-e a magyartól elkülönülő, sajátosan székely érdek? Természetesen létezhet, mégis szívmengetőbb úgy látni, hogy Székelyföld egy erős hátország, egy igazi anyaország, Dózsa György, Apáczai Csere János, Mikes Kelemen és Kőrösi Csoma Sándor szülőföldje, egy mindennél nagyobb erő, és ez mindig is így lesz.

Frei Gabriella

Személyes apokalipszis

Éjjel indul, és akkor is végződik FLORIN LĂZĂRESCU román író második magyarul megjelent regénye, és túl sok fényben e kereten belül sincs részünk. Nem véletlen, hiszen a szorongó embert is főleg a sötétben lepik meg azok a félelmek, amelyeknek egész tárházát vonultatja fel a szerző.

A *Zsibbadtság* egy kallódó középkorú férfi, Evghenie és egy már „elkallódott” idős asszony, Valeria Stoican közös története. A bérlő-bérbeadó viszonyon túl valami sokkal erősebb is összeköti őket: lelki válságuk kísérteties hasonlósága. A bukott vállalkozásokat halmozó szabad bölcsészt úgy éri utol az életközépi krízis, hogy igazából még el sem kezdett élni, miközben az egykori biológatanárnő a támadó Alzheimer-kór elől menekülne, ha tudna.

Az elbeszélő asszociációkkal teremt sajátos telepatikus kapcsolatot sűrűn elmélkedő hősei között, akik fejezetváltáskor néha közvetlenül veszik fel egymás gondolatfonalát. Mentális rokonságukon keresztül mutatja be, milyen lehet meglátni önmagunkat egy idegenben, majd végignézni, ahogy elemésztk a bennünket is zaklató démonok. Utóbbiak alattomos fegyvereként szolgálnak a pánikrohamok, amelyek e két embernél egy időben kezdődnek. Evghenie csak úgy emlegeti az addig nem tapasztalt rosszulléteket: zsibbadtság. Lassan feltárul, hogy e visszatérő kifejezésben ott bujkál szorongásaink végső forrása, a halál. Saját kis világunk vége, amihez minden nappal közelebb kerülünk.

Lăzărescu pedig egy pillanatra sem hagyja, hogy erről elfeledkezzünk: könyvében alig akad oldal, amelyen ne kerülne elő az elmúlás, hol konkrétan, hol jelképek, utalások formájában. Valeria álmát egy cseresznyefán hangoskodó kukik zavarja. Evghenie barátjának karjaiban pusztul el egy kutya. A nyugdíjaskórus tagja mámoros örömmel mutogatja neje giccses síremlékét. Egy költőt a kultúrházban ravataloznak fel, az autóforgalmat gyászmenet akadályozza...

De nemcsak az egyéni, hanem a nagy közös vég is újra és újra előbukkan. Lăzărescu rögtön első soraiba annyi apokaliptikus metaforát zsúfol, hogy az olvasót már a szöveg mélyebb megismerése előtt kellemetlen érzés fogja el. Az éjszakai város *„léláncolt földönkívülivel”* és *„csonka óriásokkal”* teli utcáinak leírása egy élénk fantáziájú beteg Rorschach-tesztjét idézi. Záróképe azonban kulcsfontosságú:

„És végül a tömbházak – túlzottan pompás kripták, amelyek reggel felé, mintegy gombnyomásra, kiengedik félig élő, félig holt lényeket, akik kínlódva próbálnak majd valami értelmet adni a létüknek.”

Ebben a névtelen, vidéki román városban ugyanis kevesen kerülhetik el a zombivá változtató zsibbadtságot. A lakosokra egyszerre nehezedik a kommunista rendszer, illetve az azt elsöprő forradalom traumája, és a másképpen ijesztő, versengéssel, taposással teli kapitalizmus. E kollektív szenvedésből csak az Evghenie „szociofotóin” megörökített helyi bolondok maradhatnak ki. A férfi talán kissé irigykedik is az olyanokra, mint a kedvesével betonalapzatban romantikázó Costică, vagy a beszélő nevű Zen. Nekik már nem kell attól rettegniük, hogy képtelenek lesznek „igazolni felnőtségüket”. Evghenie erről még nem tett le, ezért is tervezi el ötlet és ihlet nélkül, hogy ír egy regényt.

Őt a jövő, az Alzheimerrel frissen diagnosztizált Stoican aszszonyt pedig a múlt fojtogatja, amelybe úgy fagyott bele, mint bérlője könyvei a pincét elöntő vízbe. Ahogy a kór hatására „olvadni kezd”, szét is esik, és csak foszlányok maradnak belőle: a volt férj hazugságai, szülei halála (anyja maga is demens volt),

egy régi, kafkaian depresszív per emléke. Képzeltjeiben még mindig figyeli őt a házát majdnem eltulajdonító csaló ügyvéd, Galanton. Amellett, hogy a történelemmel összefonódó személyes drámákat szimbolizálja, Galanton hírnök is, aki Valeria elméjének hanyatlását, az ő privát ítéletnapját jelzi.

A nő betegsége számos emlékezetről szőtt eszmefuttatásnak ágyaz meg, melyek közül az otthonra koncentráló szöveg a leginkább figyelemre méltó.

„De végül is, az igazi otthonunk mindig csak a saját elménk, amely nem érezheti magát biztonságban, csak azokon a helyeken, ahol születünk, ahol felnőttünk, leéltük a fiatalkorunkat – függetlenül attól, mennyire volt jó vagy rossz –, hallgatva a többiekét, akik ugyanazt a nyelvet beszélik, mint mi – gondolja Stoican asszony. Amikor ezt már nem fogjuk fel, az azt jelenti, hogy elment az eszünk, ahogy anya is odajutott, hogy már nem hitte el: otthon van a saját házában.”

Lăzărescunak bőven van mondanivalója az irodalomról, azonbelül az egykori és mai román „sztárírókról” is. (Például olyan gúnyos anekdoták által, mint amelyben az ifjú Valeria felpofozta az őt fogdosó, nagy szocialista poétát.) Evghenie bizonytalan ambícióinak forrása a sikeres szerzővé lett kedves gyerekkori ismerős, Cazimir, aki a kiábrándult művész és a filantróp pózát is szívesen ölti fel. Amikor egy szegény kisgyerekekkel átélt „kalandjáról” mesél, azonnal mellé képzelhetünk egy könnyes Facebook-bejegyzést is. Jelenléte empatikus, nyomot hagyni vágyó barátja életében inkább frusztráló, mint ösztönző. (*„Akkor haladjuk meg az asztalos szintjét, ha a szék, amelyet készítettünk, valahogy furcsán és megmagyarázhatatlanul hasonlít ránk, ha senki más nem tudja megismételni, és aki látja, annak soha nem fog átfutni az agyán, hogy letegye rá a fenekét.”*)

Evghenie számára menedékkül szolgál Stoican asszony lánya, a megfáradt, karrierista Mădălina, akivel kölcsönösen szabadítják fel egymást a külső kényszerek és elvárások alól. Legalábbis egy ideig; miatta ugyanis Evghenie sorsa még szorosabban összekapcsolódik Stoican asszonyéval, aki már a végén jár annak az útnak,

amelyen ő is halad. A „fiatalok” próbababák közötti egymásra találása és önfelelt bolondozása mindenesetre azon könnyed pillanatok közé tartozik, amelyek – viszonylag nagy számuk ellenére – majdnem elvesznek a borongós atmoszférában. Amikor azonban rájuk lelünk, egészen jól mulathatunk az abszurd szituációkon és figurákon. Azon például, hogy az Evghenie szívpanaszait kivizsgáló doktornő olyan öreg és rozszant, hogy a segítőkész férfi először páciensnek nézi, vagy hogy a kórház folyosóján a boldogság mibenlétét firtató „haldokló” valójában csak a vérvételtől lett rosszul. (E részeknél nem nehéz felfedezni a román egészségügy finom bírálatát sem).

A kezdeti túlsúfoltságot követően a karakteres képek sem hatnak már erőltetettnek, némelyikük több mint szemléletes („kiéhezett farkaskölyök-fejbe ágyazott Bambi-szem”, „bukott rögbijátékos kinézetű alak”). A szellemes párbeszédet is élvezettel olvashatjuk, és néha már olybá’ tűnik, nem is annyira lehangoló ez a könyv. Csak közben ne figyelne a sorok mögül a Lăzărescu felébresztette saját, személyes Galantonunk.

Florin Lăzărescu: *Zsibbadtság*. Napkút, 2019

Bittner Mónika

Távolságtartó szentimentalizmus

„A világ nem arra teremtődött, hogy elszórakozgassunk benne.” A fényűzés, a kellemes dolgok keresése, a kényelem szeretete, az élet élvezete egyenes út az elhülyüléshez: pontosan ezek azok a dolgok, amelyek már eddig is az emberiség elkorcsosulásához vezettek. Szerencsére az ilyen típusú katasztrófa megelőzhető, ha kötelességeink betartásával, megfelelő rituálékkal, a rend mindenek feletti tiszteletével példamutatóan élünk. Ha minden pont olyan, mint amilyennek kívülről látszik. A regény főszereplőjének anyja szerint így megvalósítható az élet tökéletes megszervezése. „A babaház idillje.”

A történet kiindulópontja a narrátor anyjának halálhíre, ebből a veszteségből bontakozik ki az emlékek felidézése. Az anya elvesztése vegyes érzelmeket hoz felszínre: a magányhoz és a szomorúsághoz irónia és felindultság is keveredik. Nem alapatlan ez az emocionális sokszínűség, ugyanis a mesélő felmenőjét a legnagyobb jóindulattal sem nevezhetjük egyszerű esetnek. DRAGAN VELIKIĆ regényének elbeszélője maga az író, aki egész felnőttkorában próbált megszabadulni a józanság béklyójától, amit az anyja aggatott rá. Erről a józanság-fogalomról a történet előrehaladtával egyre részletesebb képet kapunk, de minél jobban kibontakozik a természete, annál inkább kedvünk támad körütekintően és akkurátusan alapos káoszt teremteni magunk körül. Nehéz egy olyan anyával élni, akit valósággal nyugtalanított a fesztelenség, akinek a fejében minden be volt sorszámozva, be volt szegve, körül volt varrva, be volt keretezve.

Mindent előre megtervezni, az élet minden területén erős és átlátható struktúrát teremteni, mindenből levonni valami tanulságot akkor is irritáló, ha valaki csak önmagáért teszi, ám ez a fajta kényszeres attitűd azt kívánja meg, hogy a játék több szereplős legyen, legalább a család részt vegyen benne. Merő jóindulatból persze. „A mindennapok egész tartományát anyánk vigyázó szeme uralta.”

Azonban ne gondoljon senki egy örült anya aprólékos lélekrajzára: nem lesznek drámai jelenetek, sem mesterien kidolgozott idegfeszítő atmoszféra; Velikić sokkal kifinomultabb eszközökkel dolgozik, leírásai tényszerűek, csupán a legszükségesebb lélektani mozzanatokot emeli ki. Álljon itt példaként a gyermekkort végigkísérő szekrény, amely tele van előre megvásárolt ajándékokkal majdani menyegzőkre, születésnapokra, lakásavatókra. Az anya mindig akkor vásárolt, amikor erre kedvező alkalom kínálkozott – tegyük fel, egy árleszállítás –: ilyenkor a szerzett portéka bekerült a szekrénybe, felcímkézve leendő birtokosának nevével. Ahogy az anyát ábrázolja, amint a kirakat előtt áll, és azon töpreng, ki is kapja majd a féláron vesztegetett porcelán étkészletet, annyira érzékletes, hogy filmként elevenedik meg előttünk a jelenet.

A történetben fontos szerepet kap egy elveszett füzet, melybe az anya nyilvántartást vezetett a hotelekről, ahol az utazások során megszálltak. Később az író pont ezt a füzetet kelti életre, oly módon, hogy folytatja a szállodai tartózkodások családi kronológiáját, s ez fejlődés-lélektani vonatkozásában meglehetősen beszédes. „*Magával ragadott annak fontossága, hogy nyilvántartást vezessen az ember a saját otthonán kívüli éjszakázásairól. Első irodalmi munkám egy rövid jegyzék azoknak a hoteleknek a neveivel, amelyekben megaludtam...*” Amikor valamelyik szerttünk egy szokását elevenítjük fel, amelyet korábban elutasítottunk, vagy értelmetlennek tartottunk, talán elfogadjuk azt, amiről addig tudni sem akartunk: hogy bizonyos vonatkozásokban mennyire hasonlítunk hozzá. Így vezethet el a másik ember megértésére, elfogadására törekvés önmagunk jobb megisme-

réséhez is. A fiú dátumfeljegyzései meghitt kései vallomások az anyához.

Az elbeszélőt gyerekkorában a szigorú nevelés gúzsba kötötte, teljesen megbénította: a pincébe menekülve a mosókonyha menedékében olyan anyáról álmodott, mint az anyja legjobb barát-nője, Lizeta. Mindössze egy hetet töltött vele, de ez is elég volt ahhoz, hogy Lizeta örökre beépüljön a fiú életébe, és a szabadság oázisaként aposztrofálja ezt a hét napot. Ő volt a feltétlen jószág, mellette annyira szabadnak érezte magát, hogy utána egész életében ezt az élményt kereste.

Lizeta története párhuzamos az anya történetével: számtalan az egyező momentum a két nő életének korai szakaszában, továbbá az események ugyancsak korrelálnak a regényíró nyomozásának történetével is, hiszen ebben a regényben mindenkinek a gyerekkora a meghatározó.

Az egykori közös utazásokról olvasva ismerjük meg a legteljesebben az anya-fiú kapcsolatot, ellenben a családi kirándulások leírásában nem tudunk meg túl sokat az apáról, vélhetően a családban játszott szerepe is éppoly súlytalan, mint regénybeli megjelenése. A húgnak szintén csak epizódszerep jut, ugyanakkor a történetmesélés közben bepillantunk a volt Jugoszlávia népeinek sorsába. A múltidézés nemcsak a családot, hanem az őket körülvevő embereket, városokat és korszakokat is érinti. Minden szereplő különböző aspektusból jeleníti meg a történelem egy-egy szegletét, hogy az események a regény végére mozaikszerűen összeálljanak az első világháborútól egészen a huszadik század végéig. Hangsúlyos szerepet játszanak ebben a Jugoszláv Vasutak vonatai, amelyeken a szereplők állandóan utaznak, és bátran kijelenthetjük, hogy társadalmi jelentőségük nagyobb volt, mint ma akármelyik közösségi médiáé.

Mindenkinek megvan a saját változata a valóságról, a megtörtént eseményekről, ahogy Velikić fogalmaz a regény utószavában: *„...lineáris mederben haladó egyetlen élet nem létezik, hanem csak interpretációi. És ahogy egy-egy életútnak vannak interpretációi, a társadalmi korszakokkal is így van.”*

Persze bármely személyes élettörténet teljesen érdektelen marad, ha a mesélőt (és hallgatóját-olvasóját) nem változtatja meg valamiképpen. Ha elmarad ez a szembesülés, akkor nélküle csupán saját életünk statisztáivá válunk. Ebben a regényben nem marad el, mi több: fejezetről fejezetre megvalósul, és gyakran zavarba ejtően személyes formában jön el az a pillanat, amikor a szubjektivitás felszabadítása és a lelki történések szabad kifejezése után az olvasó is átértékelheti szüleikhez fűződő viszonyát. Amit a szemükre vetettünk, saját hibánkként látjuk, a szemrehányás helyét átveszi a megértés.

Kifejezetten izgalmas a történetben a narratív perspektívaváltás, amikor az író egyes szám első személyből harmadik személyre vált, ezzel a technikával felszabadultabban mozgunk a mesélővel múlt és jelen között. Az pedig különösen érdekes, hogy az események felgöngyölítése mellett megismerkedünk magának a regénynek a keletkezésével is.

„Mi más a regény, mint kísérlet, hogy a mindennapok néhány képét ok-okozati összefüggésbe helyezzük...” Mindenkinek lennie kell valahol, a világ pontosan arra való, hogy elszórakozgassunk benne.

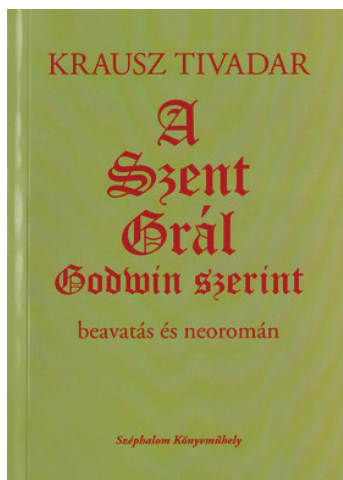
A nyomolvasó nem vált ki szélsőséges reakciókat az emberből, távol áll tőle minden hatáskeltés, ez a regény egy megindítóan őszinte és végtelenül letisztult elbeszélés az anya-fiú kapcsolatról, utazásokról és történelemről.

Dragan Velikić: *A nyomolvasó*. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2018.

Gáspár Ferenc

Egyezzünk meg döntetlenben!

Valamikor a Krisztus utáni negyedik században a rómaiak legyőzték a szarmatákat, és elvitték őket Britanniába harcolni. A szarmaták – akik amúgy sokáig együtt éltek a hunokkal – kiváló lovas harcosok voltak, és drótból készített páncélinget viseltek. Mivel roppant gyorsan száguldoztak, szükségük volt egy igazodási pontra, egy zászlóra, amit mindegyik lovas jól láthatott a csatatér bármely pontjáról. A zászlón vörös sárkányfej ékeskedett: maga a Pen Dragon. A rózsák háborúja idején élt szerző, Sir Thomas Malory könyve, az *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája* pedig Uther Pendragon király nevével kezdődik. Ama király volt a filmekből jól ismert Arthur apja, de ez még nem minden. A Pen Dragon, vagyis a sárkányfej a középkori alkímiában a megváltót szimbolizálta, mint ahogy a sárkány farka magát az ördögöt, s így a mi Zsigmond királyunk használta ábrázolás – a farkával a nyakára csavarodó sárkány – egyenesen Jézus megkísértését. Innen már csak egy lépés a Grál-kehely keresése, mely, mint tudjuk: egykor felfogta a Megváltó vérért, de hogy a dolog ne legyen ennyire egyszerű, emlékezzünk arra, hogy az ifjú Arthur csak a csodálatos kard, az Excalibur megszerzése által lehetett király, némileg rokonítva a mi Attilánk történetével, akinek felmenőivel a szarmaták egészen biztosan találkoztak. (Igaz, a „sztori” még náluk is régebbi, hiszen a görög mitológiai hős, Thészeusz is egy kard szikla alóli kihúzásával bizonyította be emberfeletti erejét apjának.) A kardon kívül pedig a Grál-kehelyre hajazó ivócsészéje szintén minden keleti

harcosnak volt, és gyalogos vitézzel sem igen futhattunk össze a „népek országútján”, vagyis a Kárpátoktól keletre húzódó végtelesen sztyeppéken.

Mi következik mindebből? Csak az, hogy az egész nyamvadt lovagságot és Grál-mondakört nem a nyugati világ találta ki, hanem sokkal ősbibb és keletibb elemekből illesztette és formálta a maga képére.

Jól tudja ezt a tárgyban hatalmas kutatómunkát végzett KRAUSZ TIVADAR is, aki *A Szent Grál Godwin szerint* című könyve utószavában nem csupán saját művére, hanem az egész tárgykörre vonatkozóan fontos kérdéseket tesz fel, s a maga módján meg is válaszolja őket. *„Mit tartalmaz ez a Grál-könyv? Miért is kell a Grált kutatni? Mi hát a Grál?”* Krausz szerint a könyve lovagrománcokat tartalmaz, méghozzá olyan eredeti, ihletett stílusban, mintha az egészet versben írta volna a szerző, vagy csupa felkiáltójellel. A Grál pedig *„egy megvalósítható, ezért a szerző által meg is tapasztalt, útmutatásai nyomán bár, nemes lélek számára elérhető lelki élmény. Birtokolhatatlan! A szentáldozás, avagy az Úrvacsora szentségének vitézi lelkülettel való megélése. Utolérhetetlen! Nem lehet vele betelni! Ezért keresi újra és újra valamennyi valódi lovag, aki egyszer is megélte őt... Nincs az a keresőprogram, amelyik megtalálná a tűt a szénakazalban – de meg kell találnod!”*

De miről is van szó tulajdonképpen?

Először is vannak az „eredeti” Grál-történetek, mint például Chrétien de Troyes-é, vagy a már említett, és magyarul 1970-ben megjelent Malory-könyv, ám ezeket a históriákat szerzőik jóval később vetették pergamenre, mint ahogy a dolgok megtörténtek. Egy angol szerző, Geoffrey of Mommouth volt az első a 12. században, aki latin nyelvű krónikájában összegyűjtötte ezeket a csodálatos meséket, melyeket igen nehéz műfajilag meghatározni, ugyanúgy, mint Krausz Tivadar regényét.

Talán a hőseposz lenne a legmegfelelőbb szó; nem véletlen, hogy a történeteket azóta is rengetegen feldolgozták, gondoljunk csak Wagner *Parsifal*jára, vagy az írásom címében említett ikoni-

kus Monty Python-filmre, a *Gyalog galoppra*, de olyan pszichológiai művek szintén születtek a témában, mint Jung feleségének és tanítványának közös műve, *A Grál-legenda lélektani nézőpontból*. Utóbbi gyakran eszébe jut az embernek Krausz könyve olvasása közben, hiszen a címben ugyan Godwin szerepel, de az igazi hős mégiscsak Parsifal. Ő az, aki lándzsája érintésével meg tudja gyógyítani a beteg Amfortas király sebéit, és eljut a Grál szent templomába. De előtte még legyőzi a Vörös Lovagot, és magára ölti annak páncélját, mely a jungi pszichológiában az életerőt és a vitalitást jelképezi. Ráadásul az ő története az egész világon jól ismert ún. „tökfilkó-mesék” közé tartozik, melyekben mindig a legifjabbaknak és a legbutábbaknak sikerül a nagy tett, a kincs megszerzése.

Persze, Parsifalnál nem az oktondiság, hanem a tisztaság a lényeg, ő az, aki képes a saját combjába is beleszúrni, csakhogy mentesüljön a vágtyól.

De mitől más Krausz regénye, ha regénynek lehet nevezni ezeket a történeteket egyáltalán? Hiszen van benne még egy, a nem túl távoli jövőben játszódó rész is: 2022-ben Merlin feltámad, *kikel kristálybarlangjának – saját bölcsessége kövének – fogságából, hogy visszavágyjon az őt oda bezáró álnok tanítványának, Nimue vízi tündérnek. Eszközéül Godwint... használja*. E célból a trubadúrrá vált Godwin – valójában a szerző – verselni kezd, s a költemények egy része tényleg kicsit régimódi, mások viszont kifejezetten humorosak. Nimue sírása Godwinnal történt szeretkezése után egyenesen jambikus-ütemhangsúlyos sorokban hangzik fel, erősen lírai töltetet adva az egész fejezetnek. Szerepel itt lézerkard és *telecomput*, hadtáp, csúcsvilágítás és sok más egyéb mai kifejezés. Godwin végül Merlin eredeti szándékával szemben beleszeret a vízi tündérbe, majd kiábrándul. Ám bizonyos gyapjúsálak Godwin bőrére varázsolják Nimue ujjbegyeinek cirógatását, így a késlekedő kikeletig ez az érintés sokszorozza meg a hős erejét. *Így élhetünk meg eztán boldogabb tavaszt*, fejezi be a művét a szerző, és ebben a megállapításában abszolút egyet kell értenünk vele.

És még más, a szó jó értelmében formabontó Krausz Tivadar regénye a már említett eredeti stíluson kívül a magyar és az *Utószó*-ban említett egyéb keleti vonatkozások miatt is. Nem csupán a Hispániában hét gyógyíthatatlan sebet szerzett magyarföldi Urre lovagra gondolunk, aki elvetődik Britanniába, Arthur király udvarába, s őket kéri, orvosolják meg őt. Száztíz lovnak nem sikerül, végül Lancelot, a Tó lovagja lenne soron (a legújabb kutatások szerint Lancelot a mi Szent László királyunknak felel meg), de ő úgy érzi, hiába tenné rá kezét a sebekre, azok nem hegednének be ettől. Ám Arthur ráparancsol: fohászkodjék Jézushoz, és akkor sikerülni fog. Az eredeti mondában így is történik, Krausznál azonban Lancelot a magyarok istenéhez imádkozik, s mivel sikerül a sebeket begyógyítania, elhatározza, hogy ezután is így tesz majd, vagyis kizárólag a magyarok istenéhez intézi majd fohászait.

Urre története Krausz szerint a Nyugat velünk szembeni lelkiismeret-furdalását tükrözi. Ezenkívül megemlíti a köldökmagasságban kupát tartó keleti bálványszobrokat, a sztyeppei vitézek koponya-kupáit, a magyar vérszerződést, a már tárgyalt csodakardokat, a mágushitű lovas népeket, akik a tisztaság kultuszát hozták el a már akkor is a bűn mocsarában fetregő Nyugatnak. Természetesen nem kell mindenben egyetértenünk a szerzővel, de az *Utószó* talán sokkal érdekesebb, mint maga a regény, melyben Krausz a cselekményt tömörítette, és tulajdonképpen a Parsifal-mondakör esszenciáját adta.

És különleges stílus ide vagy oda, (éppen ezért) nem könnyű olvasmány *A Szent Grál Godwin szerint*. Viszont annyira gondolatébresztő, hogy mégis érdemes végigrágnunk magunk rajta. „Egyezzünk meg döntetlenben” – mondta a *Gyalog galopp* fekete lovagja, mikor már se keze, se lába nem maradt. A mi számunkra ez a könyv nem valaminek az elvesztését jelenti, hanem inkább a megtalálását. A kelta mondakör – csúnya szóval – magyarítását. És ez mindenképpen értékelendő.

Juhász Kristóf

A tehetetlen dodó és a kardozós partraszállás

Vége egy konkrét cím, végre nyílt sisakos síkraszállás a sok agyoncizel-láltan intellektualizáló, többszörösen áthallásos agytekerés után! – kiált fel a recenzens, mikor VÖRÖSKÉRY DÓRA *Röpképtelen madarak* című kötetére veti kiegészített pillantását. A fiatal szerző első könyvének borítóján a címhez hűen röpképtelen madarokat látunk, struccot, emut... és talán kazuárt meg guvatot, szépen, egymás tetején, mint a brémai muzsikások. Tehetetlen dodó nincs a borítón, pedig az a kedvenc röpképtelen madaram. Mégis őt foglaltam recenzióm címébe, afféle kései diákcsínyként – hiszen az egész kötet egy nagy diákcsíny, szemtelenkedések csokra, iskoláskönyvben Petőfire rajzolt napszemüveg, Tinódi lantja helyébe firkált elektromos gitár. Vagy hogy a borító konkrétságánál maradjunk: mint mikor egy Monthy Python-szkeccsnek az a visszatérő motívuma, hogy valaki hamisítatlan bemondóhangon felkonferálja: a vörösfenyő! És következik egy diakocka, rajta, láss csodát: a vörösfenyő.

„Egész Bánomzug felbolydult, mikor az özvegy Pista bácsi meglátta az apokalipszis közeledtét.

– Egy lovas volt, isten bizony! Nem e világi, az is jól látszott: nem feszült bőr a husára, koponyája tar volt, persze milyen is legyen egy koponya? Karikás ostor volt a baljában, a pattintásra legurult a Hold az égboltrul, és a marhák, amiket terelt! Pokolbéli gulya volt az! Véres nyálat hörögtek, és úgy trappoltak izzó patáikkal, hogy a vakondok is kifordultak a földből.

(...)

– *Keljen fel, Icuka, nem lesz itt a világvége!* – *Csóka Miska daliás hordótermete a reggeli napfényben fürdőzött. – A marha pörköltbe való!* – *kiáltotta világgá, mint egy isteni kinyilatkoztatást*” – olvashatjuk az *Egyketted lovasban*. Hasonlóan egyszerű, blikkfangos, jópofa, aranyos abszurdítások vonulnak végig a kötetben, van örkényi, groteszk danse macabre, szuperhősös lektűrfricska, népmese-parafrazis, *Conan, a barbár*-féle fantasy-szösszenet némi természetvédelmi indulattal felöntve, kardozós-baszóspartraszállós-boszorkányos sellőbosszúállás, és elkárhozás-miniatúra à la Clive Barker. Lássunk egy tipikus fordulatot a Sellőpénzből:

„*A vér Michael de Grammont ütőeréből pulzált. A megsebzett sellő átharapta de Grammont torkát, éles kis fogai tépték a férfi húsát, miközben egyetlen szót ismételtetett őrjöngve: felfallak, felfallak, felfallak.*

Malefica hitetelenkedve nézte a bosszúszomjas sellőt, majd felcacagott:

– *Tetszik, ahogy ezt az ostoba emberi lényt elpusztítottad. Alkut ajánlok. Ha tizennégy év alatt megölsz ezernégy száz embert, akkor kérhetsz tőlem bármit. Rendben?*

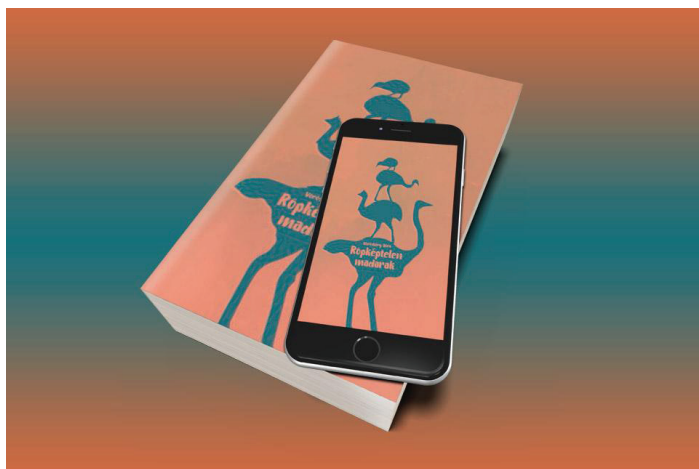
Nem biztos, hogy a sellő megértette, de tétován biccentett, mire a boszorkány elmosolyodott. Egy pillanattal később hajlott hátú öregember állt a helyén.

– *Akkor tizennégy év elmúltával, kicsi sellőlány – krákogta, miközben lesimogatta de Grammont véréét a lány arcáról, majd köddé vált.*”

Aki ismeri a kortárs és közelmúltbéli fantasy-szörnyes szubkultúrát, az érteni és szeretni fogja ezt a világot. Aki nem ismeri, csak van érzéke az abszurdhoz, az is jól szórakozhat, legfeljebb nem érti majd az utalások egy részét. A kötet egészét körülengi valami „ifjú leányka párhuzamos világoknak szóló titkos naplójegyzetei”-utánérzés. Az Előretolt Helyőrség Íróakadémiaának jó szimata van, ugyanis valóban szükség van „kamaszlányok titkos naplóira”, elsősorban a naplóíró kamaszlányok tö-

megeinek – a kimondottan számukra írt kötetekkel el lehetne árasztani Középföldét, de mind egy kaptafa, unalmas, közhe-lyes, a vélt korszellem után erőlködve botladozó, szakmányban gyártott iparosmunka. Tulajdonképpen oda kéne tenni ezt a kötetet a könyvesboltokban a romantikus vámpíros, romanti- kus sulis osztálytársas etc. lánykakönyvek közé, és az elárusító- nak a lelkére kötni, hogy ha valaki böngészni kezdi a zsánert, azonnal ajánlja a *Röpképtelen madarakat*. Irodalompedagógiai aspektus: a popkulturális utalásokkal eladatja magát a könyv a hipszterlányoknak, akik észre sem veszik, és belépnek, teszem azt, Örkény vagy Karinthy előszobájába. Bizony mondom nék- tek: becsüljük meg a posztmodern gegeket, mert megfelelő hoz- záállással kultúrüdvünket szolgálhatják azok is. Közben olykor még el is kuncogjuk magunkat.

Vöröskéry Dóra: *Röpképtelen madarak*. Előretolt Helyőr- ség Íróakadémia, Budapest, 2019.

Kántás Balázs

A sóvárgás rettentő anatómiája

ESSZÉ

Böszörményi Zoltán *Sóvárgás* című kisregénye a 2010-es évek kortárs magyar prózájának abba az irányvonalába illeszkedik, mely az emberi léthelyzetek szélsőségeit, ezzel együtt korunk társadalmi problémáit igyekszik a lehető leghitelesebben ábrázolni. A kisregény drámai regiszterét erősíti, hogy a világra reflektáló én-elbeszélője egy tizenegy éves kislány. A gyermeki nézőpont nem változik a narratíva folyamán, ez még hatásosabbá és hitelesebbé teszi a művet.

A kisregény az egyéni életsors tragédiáján túl egy általános, gyakorlatilag az egész közép-kelet-európai posztszovjet régióra jellemző társadalmi problémát is körüljár. A kelet-európai országokban az idestova ötven év szovjet uralom nem csupán az állampolgárok mentalitásán, de a gazdaság teljesítőképességén is jelentős nyomokat hagyott, ebből kifolyólag az itt élő emberek életszínvonala szükségszerűen jóval alacsonyabb, mint a nyugat-európai jóléti államokban élőké. A fejlett világon belül gyakorlatilag csak erre a régióra jellemző a tömeges külföldi munkavállalás, a jobb gazdasági körülményeket hajszoló átmeneti vagy tartós nyugatra vándorlás. Évente szülők tízezrei, százazrei hagyják el hazájukat és utaznak Nyugat-Európába jobb pénzkereseti lehetőség reményében, nem egyszer hátrahagyva gyermeküket, rokonok, barátok gondjaira bízva őket, de olyan is előfordul, hogy gyermekmegőrzési szolgáltatást nyújtó idegen emberek, „bérszülők” felügyeletét veszik igénybe. A *Sóvárgás* című kisregény tragikus alaphelyzete pontosan ez a sajátosan kelet-európai, a posztszovjet országok történelméből és gazdasági helyzetéből fakadó társadalmi jelenség, mely sokszor a valóságban is emberi, családi tragédiákat szül. A kényszerhelyzet családokat zilál szét, emberek, gyermekek életét teszi tönkre. Elgondolkodtató statisztikai adat, hogy a mintegy húszmilliós lakosságú Romá-

niában 2018-ban több mint százezer olyan gyermeket tartottak nyilván, akik tartósan nem a szüleikkel éltek.

Ami a kisregény konkrét cselekményét illeti, valahol a 2010-es évek Magyarországon, esetleg valamely szomszédos ország magyarok lakta vidékén járunk, egy súlyosan szegény, elmaradott régióban. Közelebbi földrajzi utalásokat nem olvashatunk azon kívül, hogy egy vidéki kisváros szolgál helyszínül, a magyar nyelvi-kulturális környezet azonban egyértelmű, már csak a szereplők nevéből is következik. A regény narrátora egy halmozottan hátrányos környezetbe született, tíz-tizenegy éves kislány, akinek anyja minden bizonnyal prostituáltként dolgozik, az év jelentős részében külföldön, Olaszországban. Ez a földrajzi név a regényben az egyetlen pontosabban megnevezett lokáció. A prostitúció e reményvesztett szociokulturális miliőben nem valamiféle elítélendő kereseti forrás, sokkal inkább a kilátástalanság szülte társadalmi kényszerhelyzet, nem lévén a család lakhelyén más munka, amellyel a megélhetéshez szükséges pénzt meg lehetne keresni. A gyermek-elbeszélő apjáról alig esik szó, az sem kizárt, hogy még az anyja sem tudja, ki is volt a gyermeke apja, csupán valamelyik kuncsaftjától fogant meg véletlenül:

„Pedig nekem hiányzott Apa. Meg is kérdeztem egyszer Anyát, még óvodába jártam, hogy hol van az apukám, mert az év végi ünnepségen minden gyereknek ott volt mindkét szüleje, csak nekem és Anitának nem. Ezért néha kicsúfoltak a többiek. Azt kiabálták, fattyúk vagyunk. Nincs apánk. Anya azt mondta, hogy szerelemgyerek vagyok. Véletlenül születtem. Nem is tudja, mikor maradt állapotos. Egyszer csak gömbölyödött a hasa, s az orvos azt mondta, lánygyermeke lesz. Nem valami nagy örömmel, sóhajtozva mondta, majd elhallgatott. Talán akkor szerettem meg még jobban Anyát.”¹

A sajátos és sajátosan reménytelen egzisztenciális körülmények ellenére az én-elbeszélő édesanyját szereti a világon legjobban, a végletekig ragaszkodik hozzá, gyakori távollétében pedig reménytelenül sóvárog annak szeretete után:

*„Nekem ő kell.
Senki más, csak ő.
Kérdeztem Nagytól, olyan nehéz ezt megérteni?
Írénének mindig otthon az édesanyja, bármikor hozzájuk me-
gyek, simogat, megölel, a karjába von.”²*

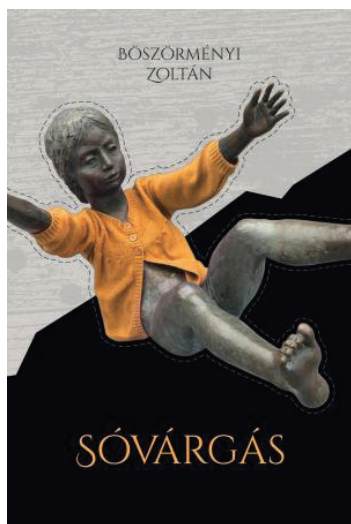
A gyermeke által idealizált, mindennél jobban szeretett édesanya ellenpontja az öreg, konzervatív, keményszívű anyai nagymama, akinél az anya külföldi távollétei alatt helyezi el lányát. Ő azonban inkább saját kisnyugdijas létének nyomorúságával és vélt vagy valós betegségeivel van elfoglalva, unokájával pedig nemigen törődik, szeretetet igen keveset mutat iránta. A nagymama után a kislányt édesanyja végül Lola nevű barátnőjénél helyezi el huzamosabb külföldi távolléte idejére. Lola újabb szín a kisvárosi lelki és egzisztenciális nyomorúság ábrázolásához – gyermekeivel szegénységben tengődik, alkoholista és kistitűlű bűnöző férje kicsapongásaitól szenved, miközben próbál családfenntartóként és gondoskodó anyaként is helytállni. Lola megkapóan összetett karakter, egyszerre nyers és lágy, férfias és esendően asszonyi, enervált és törődő, aki ugyan sokkal nagyobb szeretetet és figyelmet tanúsít az elbeszélő gyermek iránt, mint annak nagymama, ám energiáit jobban leköti két saját gyermeke, valamint férje alkoholizmusa és rendőrségi ügyei. Megszólalásai a maguk keretlenségével, természetességével az olvasót egyszerre fakasztják mosolyra és rendítik meg:

„– Tartanám én pénz nélkül is ezt az aranyvirágot, de olyan nehéz ma az élet, párom is alig talál munkát, ez a két gyerek meg állandóan éhes, vegyél nekünk ezt, vegyél nekünk azt, mondják, aztán ha kapnak édességet is, mind a pofájukba gyömszölik, mintha valaki el akarná venni tőlük. Meszelní is kéne, mert nézd, hogy néznek ki a falak, de drága a festék, nem juthat mindenre, na, te is tudod, nem könnyű két gyerekkel a mai világban. Látástól vakulásig dolgozok, rendezem a kertet, legyen egy kis zöldség a háznál, a fákat is abajgatom, de az idén nem sok gyümölcs lesz

rajtuk. A tavaszi fagy mind elvitte a virágokat, pedig úgy imádkoztam, ne legyen rossz idő, mert gyümölcs sem lesz. Ha lenne rajtuk, a gyerekek egész nap a fákon csüngenének, míg le nem kopasztják őket. Olyanok, mint a sáskák, mindent a szájukba tömnek. Úgy szeretik a hasukat, mintha csak azért lennének ezen a világon. Na, jó lesz – simogatja meg bátorításul újra az arcomat, vállon is vereget. – Majd játszótok a kert végében, az enyémekek is egész nap a porban ferednek. Nem vagy éhes? – kérdezi, s rám néz.”³

Lola kétségkívül a kisregény egyik legszerethetőbb karaktere. Az egyetlen lehetséges „anyapótlék” volna a kislány számára, de hiába minden igyekezete, az édesanya hiánya olyan mélyre marta magát az elbeszélő lelkében, hogy ez a seb már nem gyógyítható be. Lola sorsa már csak az édesanyáéval összevetve is tanulságos: ő az, aki nem hagyja el az országot, aki a lehetetlen körülmények között is megpróbál helytállni a családjában, kimondatlanul is azt sugallva küzdelmével: a *jelenlévő, valóságos* anya akkor is többet ér (vagyis az egész világot jelenti), ha épp nem tud elég ennivalót tenni a gyermekei szájába. Nincs kétségünk afelől, hogy a főhős kislány boldogan elcserélné a jobb anyagi körülmények homályos – és hazug – ígérését a küzdelmes élethelyzetre egy valóságosan jelenlévő anyával.

A hiányhelyzetből épül fel maga a mű is: az édesanya hűlt helyéből, az anyja által magára hagyott, elhanyagolt gyermek mindenén átütő, és végül jóformán mindent leromboló sóvárgásából. Az elbeszélő kislány a cselekmény folyamán egyre kevesebbet eszik, így tiltakozván árvasága ellen, így akarva kikényszeríteni, hogy külföldön dolgozó anyja végre ne csak pénzt küldjön az eltartására, hanem hazatérjen, foglalkozzon vele és szeresse. A lélektanból jól ismert az étel megtagadásának önpusztító gesztusa, Böszörményi Zoltán ezt a pszichés reakciót ábrázolja a szépirodalom gazdag eszköztárával. A betöltetlen vágyakozásból fakadó lassú sorvadás a kislány lelke után azonban a testét is megtámadja. A tartós koplalás gyors és komoly egészségkárosodáshoz vezet, hősünk végül kórházba kerül.

A cselekmény alakulásával három idősík, az elbeszélés három rétege, lényegében három különálló világ bontakozik ki, és ezek váltakoznak folyamatosan. Az első idősík egy, a valóságban ugyancsak nyomorúságos és reménytelen, de az elbeszélő által idealizált, nosztalgikus múlt, amikor az édesanyja még jelen volt, együtt töltöttek viszonylag sok időt, majd a barátnőhöz és a nagymamához került megőrzésre. Ebben az időszakban még reménykedett, hogy anyja nemsokára visszatér hozzá, ám már ekkor elkezdődött a veszedelmes folyamat – a daczból, tiltakozás-

ból, figyelemfelhívásból és reményvesztett sóvárgásból összehyúrt koplalás. Ez az idősík és cselekményszál gazdagon kidolgozott társadalmi tablóját kínálja annak, hogyan élnek a mélyszegénységbe születettek, akiknek nem adatik meg a kitörés lehetősége.

A másik idősík és kvázi önálló valóság a kórház, az az időszak, amikor az elbeszélő kislány már magatehetetlenül fekszik egy gyermekosztályon. Ekkor a gyermek már szinte mozdulatlan, nem eszik, és nem is beszél, az egészségügyi szakszemélyzet táplálja mesterségesen, szondával, infúzióval, vitamininjekciókkal. A fizikai mozdulatlanságból fakadóan az elbeszélés hangsúlyai a szemlélődésre, valamint a bensőben játszódó folyamatokra tevődnek át. A kislány számára megváltozik az *idő* mibenléte is: az előtte és utána, a még és a már csupán az édesanya jelenlétének vagy távollétének relációjában létezik. Sóvárgása nem más, mint várakozás: az anya jövőbeli felbukkanásának, „eljövetelének” már-már szakrális várása, a reményvesztettek eszelős reménye.

Az anya iránti önfelemesztő szeretet mélységei mellett a regegyúttal részletesen beavat az egészségügyi intézmény belső világának mindennapjaiba. A kórház-szálon keresztül be-

pillantást nyerhetünk az orvosok, ápolók és betegek sajátos szociokulturális környezetébe, abba a végeláthatatlan küzdelembe, amelyet mások életéért vívnak, miközben saját egzisztenciális talpon maradásukért küzdenek a félreérthetetlenül kelet-európai körülmények között. A nővérek olykor rosszindulatú folyosói pletykáitól kezdve – melyek jól érzékeltetik, hogy a mások életéért küzdő egészségügyi dolgozók is csak gyarló, esendő emberek – az életmentő beavatkozásokon át egészen a gyermekosztályon dolgozó orvosok emberségének ábrázolásáig itt is érzékeltes, szociografikus mélységbe merülő leírásokat kapunk arról, hogyan is működik napjainkban egy kelet-európai egészségügyi intézmény, és ízelítőt abból az igen súlyos tapasztalatból, amikor az ember szembesül saját fizikai létének törekenységével.

A rideg kórházi realitás ellenpontjaként a cselekmény harmadik szála és idősíkjá szinte szükségszerűen egy gyermeki elme szülte, tündérmesyszerű fantáziavilág. A gyermekosztály egyik kis betegének anyja (az elbeszélő vágyott, ám távol lévő édesanyjának újabb ellenpontjaként egy nagyon is jelenlévő anya) kezdeményezésére diákok kifestik az egyik kórterem eredetileg üres, fehér falát. A falat végül mesefigurák díszítik, s a huszonegyedik században elkerülhetetlenül megjelennek közöttük a gyermekek fantáziavilágát uraló populáris kultúra alakjai is. A mesehősökből pedig a képzelet útján kalandos tündérmese születik. Idővel ez kincskeresésre felfűzött kalóztörténetté lényegül át, melynek főszereplőjévé Dzsekszperó (a gyermek elbeszélő által így, fonetikusán leírt) kalózkapitány lép elő, félreérthetetlen utalásként *A karib tenger kalózsai* című népszerű kalandfilm Johnny Depp által megformált alakjára. A populáris kultúra bevonása mellett azonban – Böszörményi Zoltán prózájára oly jellemző módon – megjelenik egy hangsúlyos utalás a klasszikus magaskultúrára is. Dzsekszperó, a kalózkapitány tanácsadója ugyanis az elbeszélő gyermek fantáziadús kreatúrájaként egy bizonyos Firdúsi mester névre hallgató perzsa bölcs és poéta, aki kétségtelenül Firdúsi Abul-kászim Manszúr (Kr. u. 940–1027 k.), a középkori perzsa irodalom egyik legjelentősebb alkotójának mesebeli alteregója.

Az idősíkok, a múlt és a jelen, a rideg valóság és az idillikus, elképzelt fantáziavilág a mű végére egygyé szervül, s ez mágikus realista vonással ruházza fel a kisregényt, akarva-akaratlanul José Saramago, William Faulkner, Gabriel García Márquez vagy a kortárs magyar prózairodalomból éppenséggel Darvasi László és Bodor Ádám műveit juttatva az olvasó eszébe. A mágikus realizmus mint stílusirányzat amúgy sem idegen Böszörményi Zoltán prózájától – elég, ha csupán a szerző vállaltan Lénárd Sándor munkássága ihlette *Füst* című novelláskötetére gondolunk. A *Sóvárgás*ban más írói eljárásnak lehetünk tanúi: itt nem maga a táj hívja elő a mítoszt, hanem a gyermeki fantázia a termékeny talaj, amelyből kisarjad egy komplex mesevilág. A modern mesefigurák a klasszikus keleti irodalom jeles alakjával közösen egyfajta posztmodern tündérmesét hoznak létre, megteremtve ezzel a mágikus realizmus sajátos, eredetien eklektikus változatát. Az elbeszélés végül eléri – és ez jelentős érdeme –, hogy a fantáziavilág mesés cselekményszálánál időzve az olvasó szinte el is felejtí a metszően valós, szociografikus, realista kiindulópontot. Azt az emberi és társadalmi környezetet, amelyben a kisregény egyébként megváltoztathatatlan módon játszódik akkor is, amikor az én-elbeszélő a realitás elől ideig-óráig saját képzelete belső birodalmába húzódik vissza. A sebtében felvázolt, szürreális kalandmese annyira hatásos, hogy már-már feledésbe merül a tény, miszerint a helyszín valójában egy kórház, ahol az életerejét lassan feladó és elvesztő gyermek életéért küzdenek.

A kisregény befejezése, akár egy szimfónia tetőpontja, kiteljesíti a valóság és képzelet csodás egyesülését. A kislány gondolatban immár édesanyjának meséli tovább a történetet, melynek szárnyán végül átröppen a materiális valóságból egy másik szférába. A mese hollófigurái előrevetítik ezt a metamorfózist: a holló a mítoszokban lélekvivő madár, élők és holtak birodalma között közlekedik. Több kultúrában is úgy tartották, magának az elhunytaknak a lelke válik hollóvá. Ez a költői szimbólum a mesei szál legfontosabb eleme, hiszen úgy rajzolódik ki előttünk a kislány lelkét felkapó madarak képe, hogy az írónak ezt konkrét szá-

vakba kellene öntenie. Az ilyen erejű láttatáshoz kétségtelenül a lírikus Böszörményi Zoltán festői nyelve szükségeltetik.

A regény zárata az egyre töredező mondatokkal, az elfogyó szavakkal, majd végül az egyetlen kiejtett hanggal, az 'Anya' szó kezdőbetűjével szintén a költészet tartománya felé tolják el a szöveget – a kezdetben szikáran realista elbeszélésmód eljut tehát a csaknem szintiszta líráig.

Az éhezés a szerző *Regál* című, vállaltan önéletrajzi ihletésű nagyregényéhez hasonlóan a *Sóvárgás* egyik kulcsmotívuma is, ám míg a *Regál*ban a táplálék hiánya egzisztenciális, a főszereplő akarától független kényszerhelyzet, addig a *Sóvárgás*ban ehhez képest teljesen inverz módon van jelen, hiszen az édesanyját váró gyermek-elbeszélő koplalása önkéntes, de legalábbis szimpomatikus. Az őt körülvevő mélyszegénység ellenére egyértelműen lenne lehetősége ételhez jutni: a nagymamája, majd Lola, végül pedig a kórházi ápolását végző egészségügyi személyzet végig próbálják rávenni, hogy végre egyen valamit, de ő kitartóan visszautasítja. Végül nem marad más, a gyermek mesterséges táplálásra szorul. A különbség ellenére mégis van metaforikus rokonság a *Regál* és a *Sóvárgás* éhezése között, hiszen mindkettő a társadalmon-kívüliség, a számkivetettség, a főhős magára maradt, kiszolgáltatott állapotának folyománya. Hogy ez a száműzött-státuszból fakad, vagy a gyermeki árvaságból, az szinte másodlagos: az éhezés a hiány, a *szeretetéhség*, a biztonság utáni vágakozás szinonimájává terebélyesedik.

Ami a kisregény stílusát, nyelvi megformáltságát illeti, jellemző vonásai a gazdagon árnyalt líraiság és a minimalizmus váltakozása. A mondatok többnyire rövidek, lényegre törőek, letisztultak, az elbeszélés egyáltalán nem használ több szót, mint amennyi szükséges, nem halmozza a jelzőket, nem időzik hosszan a leírásoknál. A narráció szikár, sallangoktól mentes textúrája igencsak emlékeztet a Hemingway által jéghegyelvnek nevezett írástechnikára, melynek lényege, hogy az író csak a jéghegy csúcsát jeleníti meg, az alant feltáruló mélységeket már a befogadó képzeletére bízza. Ennek szép példája a már említett hollómotívum.

Amikor azonban a vágyakozás ábrázolására kerül sor, a szöveg szinte zenévé alakul: *„De nem úgy, ahogy Anya szokta, mert ő úgy tud ölelni, olyan puhán, észre sem veszem, amikor magához szorít, és simogatja a fejem, és becézget, az ő kis angyala vagyok, azt súgja a fülembre.”* A mondatok mindig emelkedett stílusregiszterben szólnak, amikor a kislányt halljuk:

„Becsukom a szemem.

A Hableányt látom.

Alábukik a tengermély vízébe.

Kecsesen úszik apja birodalmának szépséges tájain, és magához öleli a királyfi fehér kőszobormását.

Így ölelném meg én is Anyát, csak jönne már, lenne itt velem.

Úgy vágyakozom Anya után, mint a kis Hableány a szeretett királyfija után.

Még a boszorkány méregkeverékét is kiinnám, csak Anyával lehessenek.”⁴

A dialógusok életszerűek, hitelesek, a megszólaló szereplőkről elhisszük, hogy valóban abból a szociokulturális környezetből származnak, ahová az író szándéka szerint elhelyezte őket. A karakterábrázolás legfontosabb eszköze a *Sóvárgás*ban a nyelv, a beszéd által sikerül az írónak olyannyira plasztikusan megjeleníteni akár nővér és orvos hierarchikus harcát, akár az egyszerű, vidéki ember kétségbeesését, akár egy tizenegy éves kislány reménytelen vágyakozását.

Talán ez utóbbi a legnehezebb írói feladat, Böszörményi Zoltán mégis meggyőző hitelességgel hajtja végre. A világra és annak működésére rácsodálkozó gyermeki naivitás ábrázolásmódja sok rokon vonást mutat a kortárs magyar prózából Kertész Imre *Sorstalanság*, Borbély Szilárd *Nincstelenek* vagy épenséggel Jónás Tamás *Cigányidők* című regényével. Ezekben a művekben, akár csak a *Sóvárgás*ban, a gyermekelbeszélő sajátos világlátása a felnőtt társadalom ijesztő tükre, a gyermek szavain keresztül döbben rá az olvasó a létezés megváltoztathatatlan tragikumára.

Böszörményi Zoltán kisregénye a kortárs magyar próza súlyos darabja, mely a családon belül zajló végletes elidegenedés pontos és mélyreható ábrázolásán túl egészen konkrét társadalmi vonatkozásokkal és üzenettel is bír. Az író metsző élel, kíméletlenül mutat rá korunk Kelet-Európájának társadalmi visszásságaira, megoldatlan és látszólag megoldhatatlan problémáira. A kisregény merőben aktuális, egyúttal pedig egyetemes üzenete, hogy a benne ábrázolt mélyszegénység és kilátástalanság, valamint az ezek által szült egzisztenciális kényszerhelyzetek korántsem ismeretlen vagy elszigetelt jelenségek abban a társadalomban, melyben mi magunk, olvasók is élünk, és e szélsőséges helyzetek közvetve vagy közvetlenül, de olykor még emberéletet is követelhetnek.

Ha azonban Böszörményi Zoltán életútjának ismeretében tekintünk a *Sóvárgás*ra, világossá válik, hogy jóval többről van szó, mint egy súlyos társadalmi probléma művészi feldolgozásáról. Noha a mű kiindulópontja valóban ez a drámai helyzet, mégis, az anya utáni vágyakozás, a feloldhatatlan anyahiány, az elárvuultság az az esszenciális élmény, amely a kisregény minden lapjáról visszaköszön. Nem kérdés, hogy csak olyasvalaki képes hitelesen megjeleníteni ezt az elemi hiányt, aki valamiképp maga is elszenvedte azt. Hol burkoltan, hol áttételesen, hol lírává szublimálva, de Böszörményi több művében csillan meg a magára hagyott lélek szorongásának és anyátlanságának hiteles ábrázolása, amely nyilvánvalóan saját tapasztalatokból táplálkozik. A legtisztábban, legkoncentráltabban a *Sóvárgás*ban szólaltatja meg ezt a zsigeri fájdalmat, amely – mint az író sejteti – semmilyen gyógyírral nem kezelhető.

¹ BÖSZÖRMÉNYI Zoltán, *Sóvárgás*. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2019, 26.

² BÖSZÖRMÉNYI Zoltán, i. m., 56.

³ BÖSZÖRMÉNYI Zoltán, i. m., 33.

⁴ BÖSZÖRMÉNYI Zoltán, i. m., 82.

Cseke Péter

A kézirat-véleményező Szilágyi Domokos

ESSZÉ

1.

Szabó Gyula mondotta volt nekem 1986-ban az *Utunk* szerkesztőségében, *A költő életeinek*¹ frissen megjelent kötetét lapozgatva: Szilágyi Domokos olyan nagyságrendű költőnk, akinek minden sorát össze kell gyűjteni. A ritkán megszólaló idősebb pályatárs lakonikus kijelentése megalapozottnak bizonyult; Kántor Lajosnak köszönhetően 2008-ban megjelent a bővített és újjászzerkesztett kiadvány, *A költő (régi és új) életei*,² amit már azok is fokozott érdeklődéssel vettek kezükbe, akik az első kiadásra még nem voltak különösebben ráhangolódva. Hogy vannak még lappangó Szilágyi-kéziratok, azt magam is tanúsíthatom. A Szatmárnémetiben tartott 2015-ös Páskándi-konferenciára³ készülve el-eljártam a Szabédi Emlékházba, ahol a Kriterion Könyvkiadó kolozsvári fiókszerkesztőségének archívumát tárolják. Az 1970 és 1989 közötti kiadói levelezéseket és szerkesztői véleményezéseket tartalmazó dobozokban bukkantam rá Szilágyi Domokos egyik kézirat-értékelésére,⁴ amelyik annál is inkább felkeltette érdeklődésemet, mivel eddig nem is tudtam arról, hogy a kiadót 1970-ben foglalkoztatta a vitorla-énekesek nemzedékét követő fiatal költők esedékes bemutatása, ráadásul *Vitorla-ének* 1971 címen.

2.

Dávid Gyula 1970. április 25-én a Kolozsváron gyűlő kéziratokról tájékoztatja a Kriterion bukaresti szerkesztőségét, egyebek mellett az újabb fiatal költők verseit tartalmazó gyűjteményről. Jelzi, hogy egyelőre tájékozódás végett vették át.⁵ De arra ma már nem emlékszik, hogy a kéziratot ki tette az asztalára. A romániai könyvkiadás 1970-es átszervezése nyomán nagy volt akkoriban a kéziratván-

dorlás, ezek irányát pedig a kiadói profilkok sürgős kialakítása határozta meg. A megszűnt Irodalmi Könyvkiadó legfőbb örökösége a Kriterion vált, az Ifjúsági Kiadó hagyatéka a Daciához került. A '70-es esztendőben, amikor pár hónapig a *Vitorla-éneket* „tengerre bocsátó” Lászlóffy Aladár volt a Dacia igazgatója, a hozzájuk érkezett tudományos munkák megjelentetését a Kriterionnál látta biztonságosabbnak. Kerekes György az Ifjúságitól az Irodalmi Kiadón át került a Daciához, rálátása nyílt tehát ezekre a mozgásokra, de a tervezett 1971-es antológia kezdeményezőjéről vagy kezdeményezőiről ő sem tudott tájékoztatni.

Markó Bélának a *Látó* 2015. évi februári számában megjelent – Adonyi Nagy Máriára emlékező/emlékeztető – esszéjében szó esik arról, hogy „valószínűleg” az 1944-ben született Pethő László kezdeményezte az antológiát.⁶ Ezzel kapcsolatosan újabb részleteket is megtudtam Markótól október derekán. „1970 tavaszán talán, amikor én még tizenkettedikes diák voltam – írta e-mail-címemre –, levélben megkeresett Pethő László, aki jelezte, hogy készül egy antológia, és verset kért tőlem. Gondolom, erről az antológiáról lehetett szó, hiszen már 1970-ben össze kellett gyűjteni nyilván, hogy 1971-ben megjelenhessen. Szintén 1970-ben, nyáron, Kolozsváron ismerkedtem meg személyesen is Pethővel, aki azelőtt maga is azt tervezte, hogy magyar szakra jön, de aztán végül is nem felvételizett. [...] Fogalmam sincs, az egész anyagot ő szedte-e össze, vagy csak tőlem kért ő...”⁷ Bizonyos, hogy már az egyetemi felvételi idején Markó is terjesztette a készülőben lévő antológia hírért. Egyértelműen ez derül ki az Éradonyban – 1970. július 23-án kelt – Adonyi Nagy Mária-levélből: „Azzal az antológiával kapcsolatban nagyon elsiettem a dolgot, jobban mondva fel se fogtam, annyira máson volt akkor a hangsúly. [Tudniillik: a felvételin – Cs. P.] Most pedig arról van szó, hogy ha te tudsz valami kapcsolatot teremteni, akkor tedd meg, nagyon szeretnék én is benne lenni. Tehát írdál minél előbb, mi a helyzet, lehet-e még belépni, és ha igen, hány verssel, és olyan lehet-e köztük, ami már folyóiratban megjelent.”⁸

A továbbiakban a kutatás két irányban zajlott. Hozzá kellett jutnom a Markónak írt Pethő-levelekhez, és fel kellett vennem a

kapcsolatot magával Pethővel, hogy mikrofilológiai biztonsággal szólaltathassam meg a tényeket. Ha jó időbe telt is, sikerrel jártam. Miután Markó Béla megtalálta Pethő László levelezőlapjait, már csak írójukat kellett felkutatnom. Ebben segítségemre volt Székely Ferenc, aki 2016-ban interjút készített az 1987 óta Magyarországon élő költővel, prózáiróval.⁹

Az 1970. április 25-én Kolozsváron kelt levelezőlapon május elsejét jelzi a kézdivásárhelyi postabélyegző. Ebből tudja meg a középiskolásként már publikáló Markó Béla, hogy egy olyan antológiához kéri a közreműködését – tíz verset, minél sürgősebben! –, amelyik Pethő szándékai szerint a Nagyváradon, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön élő fiatal alkotók (Tüzes Bálint, Irinyi Kiss Ferenc, László György, Kovács Kati, Décse István, Szabó Kati, Nagy József, Bogdán László, Némethi Rudolf) seregszemléje kívánna lenni. Azt is jelzi Pethő, hogy Kányádi vállalta a beküldött anyag megrostálását és az előszó megírását. Négy nap múlva azonban kiderül, hogy „Kányádi megbetegedett himlőben”, ő pedig elköltözik Kolozsvárról. Levezését cenzúrázzák, Markó is legyen óvatos. Később tudatja (1970. júl. 1.), hogy az egyetemi felvételig nem jelentkezik, szeptember elsejétől a *Brassói Lapok*-nál áll munkába. Egyik megjegyzéséből arra lehet következtetni, hogy az antológia anyaga összeállt, rövidesen mutatóban megjelenik belőle tíz vers a *Megyei Tükör*-ben (Tömöry Péter kérésére).

A 2016. november 3-án Szatmárnémetiben megtartott előadásom alapszövegét Pethő László bő két esztendő múltán, 2019. január 28-án olvashatta. Másnapra megerősítette: az ő ötlete volt az antológiaszerkesztés gondolata. „Akkoriban Kolozsváron tartózkodtam, és tényleg Markó Bélával egy időben kellett volna elvégeznem az egyetemet – írja –, de pont emiatt figyelt fel rám a szeku, és be akartak szervezni. Azt ígérték, hogy minden gond nélkül bejutok az egyetemre, ha velük együttműködöm. Ekkor fordultam [Lászlóffy] Alihoz, aki a [Kolozsvári Írói Egyesület] párttitkára volt, és azt ajánlotta, hogy tűnjek el a Kolozsvárról. A szekun azt is bűnömül rótták fel, hogy én szerveztem a Kolozsvári Gaál Gábor Kör és a Vásárhelyi Irodalmi Kör közti találkozót, én hoztam tető alá a közös felolvasó esteket.”

Az elektronikus levélből a továbbiakban kiderül: Lászlóffy valóban átvette tőle az antológia anyagát, s továbbította a Daciának, és máris Pethő önálló verseskötetének az összeállítását sürgette a Forrás-sorozat számára. Hogy a költő rövid ideig a *Brassói Lapok*nál dolgozhatott, az ismét Lászlóffy ajánlásának köszönhető. Ezúttal sem volt szerencséje. A bukaresti központi magyar napilaptól a hatvanas évek végén áthelyezett Albert Sándor főszerkesztő szakuzsoltusi rangban éberkedett, akárcsak Hajdu Győző Marosvásárhelyen. Így Pethőnek Brassóban sem lehetett megálása. (A továbbiakat illetően lásd a neten: arcaink.eoldal.hu)

3.

Annyi bizonyos, hogy Szilágyi Domokos 1970 nyarán nem találkozott Adonyi verseivel. Az akkor elhalt antológia-terv azonban néhány évvel később, 1974-ben mégis megvalósult *Varázslataink*¹⁰ címen, és ennek – a Gaál Gábor Irodalmi Kör elnökeként – immár Markó Béla volt a kezdeményezője, Adonyi Nagy Mária pedig a nyitóvers, a *Fázunk* szerzője. Nemcsak betűrend szerint kíváncszott Adonyi az élre, hanem versének korhangulatot és nemzedéki életérzést kifejező ereje okán is.¹¹

Ennyiből is kitűnhet, hogy korántsem öncélúak ezek a mikrofilológiai tisztázások. Már az a tény, hogy a hatvanas évek végén jelentkező fiatal költőket az induló *Kriterion Vitorla-ének* 1971 címen szerette volna bemutatni az első Forrás-nemzedék markáns személyiségjegyeinek az értékszűrése alapján, irodalomtörténeti folyamatosságra vall, tudatosságra és felelősségre utal. Hogy a Markó kezdeményezte *Varázslatainkat* az ugyancsak Forrás-költő Jancsik Pál hozta tető alá a Daciánál – szintén. Arra még nem derült fény, hogy miért akadt el a '70-es gyűjtemény. De a *Varázslataink* akadályoztatását már ismerjük. Ami nem független a második romániai „kulturális forradalom” beindulásától sem. Gondoljunk csak arra, hogy a címadó vers szerzőjének, Markó Bélának a költeményét a kolozsvári cenzúra kivétette. Ha átnézzük a kötet szerzőinek névsorát, nyomban szembetűnővé válik, hogy a kiadónak némi tartalmi-ideológiai kompromisszumokat kellett kötnie. Amire nem vállalkoztak a

Gaál Gábor Kör hangadói. Így olyanok is bekerültek a kötetbe, akiknek a jelenlétét nem irodalmi szempontok indokolták. Eszerint egy ilyen – korántsem nyomtalanul – kimúlt antológia olyan kérdések vizsgálatához is elvezethet, amelyek segítségével tisztábban láthatjuk: milyen irodalomtörténeti folyamatok zajlottak le 1962 és 1974 között, tágabb értelemben pedig a Forrás-nemzedékek történetében.

4.

Bukaresti találkozásukat követően Dávid Gyula 1970 nyarán kérte volt fel Szilágyi Domokost a költőjelöltek újabb rajának értékelésére. „Az anyagot ők maguk állították össze és hozták be – tájékoztatta a költőt június 9-én –, s az az elképzelésünk, hogy amennyiben olyan szintet képvisel, a *Vitorla-ének* egy újabb változata állhatna elő belőle. Nem tudom, hogy a lapokban jelentkezett fiatalok jelenlegi létszámához képest nem hiányzik-e belőle valaki, akinek feltétlenül benne kellene lennie. Irinyi Kiss Ferenc és Kozma Mária ígért még pótlólag verseket, de, azt hiszem, az anyag az ő utólagos beiktatásukkal is elindítható a megjelenés rögzös útjain. Kérlek, nézd meg, talán mindenekelőtt a *Vitorla-ének*hez mérten – színvonalban. Persze, ha ez a nemzedék egészében nem ér fel az öt év előtti szintjéig, nehéz egészében elutasítani, de a megmérés mindenképpen szükséges.”¹²

Ez a gondolat válik hangsúlyossá a 100. Forrás-kötet megjelenése után, amikor az Utunk szerkesztősége – 1982. március 19-én – kerekasztal-beszélgetést rendezett Balla Zsófia, Csiki László, Domokos Géza, Egyed Péter, Gálfalvi György, Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár, Markó Béla, Mózes Attila és Szöcs Géza részvételével. A jelenlévők – többnyire három Forrás-nemzedék szerzői – visszatekintettek egyrészt a sorozat húsz évére, szerkesztési elveire, másrészt kitértek irodalmunk értékfolytonosságának kérdésére, a fiatal alkotók pályakezdésének gondjaira. Kifejtette véleményét két egykori Forrás-szerkesztő: Csiki László és Egyed Péter is.

Csiki közel tíz esztendőn át volt a sorozat gondozója (1971-től 1980-ig); előbb Bukarestben, majd Kolozsváron. „Tény – fejtette ki –, hogy jó szerzők nélkül nem lehet jó sorozatot szerkeszteni –

mégis szerkeszteni kell: az irodalom folytonosságának tudatában és felelősségével. Eszerint a kiadó annál inkább megfelel feladatának, minél hívebben tükrözi Forrás-kiadványaival (is) a fiatal irodalom állapotát és irányulásait egy-egy időszakban. Ez nem annyira esztétikai, mint inkább irodalompolitikai szempont; esztétikai minőség tekintetében csupán az egyes kötetek ítéltethők meg. [...] Ide tartozik az is, hogy a mostani fiatal írók – az »első«, a »második« Forrás-nemzedékkel ellentétben – nem csoportosan lépnek fel, mert kevésbé élnek egy helyen, hogy egymást is csiszolhatnák. A később károssá váló »boly-szellem« nem sodorja magával az egyeseket, nem segít az egyéni művek kialakításában, sem elismertetésében, mint az volt előbb.”¹³

Irodalmunk élet- és értékfolytonosságának érvényesítését hangsúlyozta Egyed Péter is.¹⁴ A vitából egyértelműen kiderült, hogy az irodalmi folyóiratok és antológiák szerkesztőinek elmulthatatlan érdemük és ugyanakkor megkerülhetetlen felelősségük van a pályakezdő alkotók megmérettetésében, a nemzedékről nemzedékre újjászülető irodalom múltba gyökerező folytonosságának a kialakításában.

5.

Szilágyi Domokos már 1970 júniusában elkészült a tervezett antológia véleményezésével.¹⁵ Kovács Erzsébet bukaresti szerkesztő augusztusban arról értesíti Dávid Gyulát, hogy a referátum Szász Béla főszerkesztő íróasztalfiókjában várja a sorsdöntő verdiktet. Egy bizalmas mondat azonban rosszat sejtet: a kötet „egyelőre dugába dőlt”.¹⁶ A levélből nem derül ki, hogy miért. Szilágyi kritikája szigorú ugyan, de végső soron nem elutasító: „Mint minden antológia, ez is finom-vegyes. S mint történni szokott: vannak Krisztusok, akik mentik a latrokat is. A könyv – úgy is, mint helyzetjelentés: ez van –, azt hiszem, kiadható.”¹⁷ Az 1970 őszen Bukarestbe küldött kolozsvári jegyzékben még szerepel a *Vitorlaének 1971*. Az 1971. március 29-i összesítésben már nem. Később sem került be a kiadói tervekbe.

Dávid Gyula jól választott, amikor Szilágyi Domokost kérte fel a gyűjtemény véleményezésére. Hiszen ő írta a legmélyenszántóbb

elemzést a *Vitorla-énekről* is. Az *Igaz Szóban* megjelent Fórum-cikkéből az olvasható ki, hogy *A láz enciklopédiájának* (1967) költője felemásnak, egyenetlennek és megkésettnek tartotta az antológiát. Nem tagadta, hogy versolvasóként nagyon kegyetlen tud lenni, nem riad vissza a szórszálhasogatástól sem. Minél alaposabban „gyámássa” a jó verset – fejtette ki –, az egyre jobban feltárja szépségeit, új gondolatokat, társításokat sugall. „A rossz vers pedig minden újraolvasásra csak rosszabb.” Ezek után így mérlegel: „Vannak itt tizennyolc évesek és harminckét évesek, akarnokok és tehetségek, együgyűek és bölcsek – végső soron: dilettánsok és költők egyaránt.”¹⁸ Hogy a huszonnyolcok közül kiből látta meg a vitathatatlan költői tehetséget? Mintegy hat szerzőnek előlegezett tiszteletet, de neveket nem említett. Hogy bizonyára elsősorban Király Lászlóra, Farkas Árpádra gondolhatott, az annak alapján állítható, hogy később mindkettő első kötetéről „megbecsülő hangon”, empatikusan értekezett. A költői pályán – börtönévei okán – megkésve indult Palocsay Zsigmonddal pedig ez időben a társalkotói együttműködést is vállalta. (Gondoljunk csak az 1971-es *Fagyöngy* című emblematikus kötet „négykezeseire”).

Olvassuk hozzá ehhez az 1970-es gyűjtemény szemrevételezését: „Legtöbbjük hangja túljutott a kamaszos mutáláson. – Stílusuk – olykor modoruk – fölismerhető, elkülöníthető. Ami közös: a szabad verssel való élés, gyakori visszaélés. A hagyományos formákat általában balogul kezelik; a legtöbb ilyen darab színvonal alatti. Ami még közös: a témakör szegénysége. Az élmények gazdagodásával alkalmasint ez a baj is orvosolódik. Érdekes, hogy a szerelmes versek jelentik a legnagyobb buktatót; zömükben nem jutnak túl érzelmes vagy érzelgős közhelyeken. – Kiemelkedőbb egyéniségek: Szondy György, László György, Kovács Katalin. Biztonság, báj, ötletesség, játékoság: urai a szónak. – Még egy általános megjegyzés: leverő, hogy – az egy Szondy kivételével – nem tisztelik eszközüket, a nyelvet. A kéziratok elrettentően gondozatlanok; hadilábon [állnak] a helyesírás elemi szabályaival. Ha ez szórszálhasogatásnak tűnik, vállalom a vádat.”¹⁹

Az említetteken kívül Bogdán László, Dávid Tibor, Décse István, Gittai István, Hadházi Zsuzsa, Hrisztu Bálint, Kakassy F. Já-

nos, Kovács Katalin, Markó Béla, Mérai Csilla, Némethi Rudolf, Oláh T. János [akkor még T. nélkül], Pethő László, Sütő István, Szabó Katalin (később B. Szabó Katalin), Török Mária, Tüzes Bálint versei találhatóak a gyűjteményben. A tizenkilenc szerző közül mindössze nyolcan szerepelnek a *Varázslatainkban* – nyolcan a huszonnévtől: Décse István, Gittai István, Markó Béla, Némethi Rudolf, Oláh T. János, Pethő László, Sütő István, B. Szabó Katalin. Egyedül Szilágyi Domokos véleményezéséből deríthető ki manapság, hogy a hatvanas évek végén kik számítottak költői ígéretnek. Az ő szemléleti-formai útkereséseikről kapunk egyrészt átfogó képet, másrészt egyéni jellemzéseket.

Szondy Györgyről azt olvashatjuk például, hogy ő „a leginkább ígéretes egyéniség, hosszabb lélegzetű darabokkal is elég szerencsésen birkózik meg (ilyen a Nagy László-i ihletésű Kodály-vers) ...” Meggondolkoztató, hogy ehhez képest Szondy nem jutott el egyetlen későbbi antológiáig sem (*Varázslataink*, 1974; *Ötödik évszak*, 1979; *Bábel tornya*, 1983; *Alapműveletek*, 1985.), sőt később teljesen kiiktatta magát az irodalomból. A hozzá egykor közelállók úgy tudják, hogy önpusztító életmódjával.

László György azzal kelti fel Szilágyi Domokos érdeklődését, hogy „hagyományos formával is próbálkozik”. A *Kenyér* című versét azért tartja elfogadhatónak, mert „van benne báj; biztosan fogalmaz”. Az ígéretesnek tartott szerző a későbbiekben azonban kimarad minden antológiából, nem jut el a Forrás-kiadásig. *Jövő-bűvölő* című válogatása magánkiadásban jelent meg 2005-ben Magyarországon. A kötet kolozsvári bemutatójának krónikása feljegyezte, hogy László György áttelepüléséig a Szekuritáté folyamatos zaklatásainak volt kitéve szülőföldjén. Jelenleg költőként, prózaíróként, műfordítóként, szociográfusként egyaránt számon tartják.

Kovács Katalin „tud remekelni is”, máskor „érzelgős közhe-lyekbe téved”. Ma színészpédagógusként és színháztudományi szakíróként ismert. Két verseskötete látott napvilágot *Killár Katalin*, illetve *Killár Kovács Katalin* művésznéven (anyai nagyanya vezetéknevét használva).

Bogdán László – aki sokoldalú alkotóként írta be nevét a magyar irodalomba – itt még „szemérmetlenül Adys”, egyik verse

sem éri el az elfogadhatóság szintjét. Az erőteljes József Attila-hatás már a vitorla-énekesknél feltűnő volt, itt sem okoz Szilágyinak meglepetést. A *Varázslatainkig* eljutó Décse István tíz verse is „kissé József Attilás”, de kettő-három elfogadtatik. Markó Béla érettségi előtti – „József Attila után szabadon” – írt versei viszont leverik a lécet. A hat közül csak egynek, *A véteknek* kegyelmezett Szilágyi, annak is a „képzavaros” első szakasz mellőzése árán; de szükségesnek tartotta megjegyezni: „Különben jó az iskolája; jó helyről lop, van formaérzéke is.” Nem kétséges: jó formaérzékeének köszönhető az induló poéta, hogy már középiskolás korában felfigyeltek nem mindennapi tehetségére. Erre vall az is, hogy a Szilágyinál fennakadt hat vers közül négy – *A vétek*, *Vakító vásznak*, *Egyszerű vers*, *Esőhozó* – napvilágot látott a költő 1974-es Forrás-könyvében.

A Forrás-nemzedékek értékhorizontja közötti különbségek okán is érdemes szemügyre venni az *Egyszerű vers* recepcióját. Szilágyi Domokos elutasítja, Csiki László támogatja, Szöcs Géza pedig – aki egész oldalas kritikát írt Markó első kötetéről – nemzedéki programversnek tartja. Tanulságos lenne most összevetni Szilágyi Domokos 1970-es véleményezését Csikinek a kötetet 1974-ben kiadásra ajánló esztétikai érvelésével. Csakhogy a Kriterion bukaresti dokumentumai nem maradtak fenn, vagy pedig lappanganak. Ettől függetlenül számomra teljesen egyértelmű, hogy nem Szilágyi volt túlságosan „kegyetlen”, Csiki pedig elfogult Markóval szemben, hanem Markó költészetének alaptónusa vált időközben egyöntetűvé, s így *A szavak városában* kötetben befogadásra találtak azok a versei is, amelyek kezdettől „a klasszikus veretű meditatív líra hangján” törtek utat maguknak.

6.

Szilágyi általános észrevétele, hogy a gyűjtemény nagyon egyenetlen; amolyan „se hús, se hal”-jellegű. A jó ötletek is többnyire érzelgősségbe fúlnak, elrettentő slágerszövegekké silányodnak. Meggondolkoztatónak tartja, hogy a többség a jónál „kissé alacsonyabban” versel, és „kissé magasabban a rossznál”. Németi Rudolf „zavaros”, Tüzes Bálint „kiforratlan”, Gittai István viszont

reménykeltő. Azóta Gittai elismert költőként bizonyított, Németi szűkszavúságában is beszédes lírai világával keltett figyelmet, de Magyarországra áttelepedve költőként elhallgatott. Tüzes Bálint 2001-ben jutott el első kötetéig, az *Életfaárnyékig*,²⁰ amelynek versei 2015-ben a hagyatékát közreadó posztumusz kiadványban köszönnek vissza.²¹ Dávid Tibor, Décse István, Hadházi Zsuzsa, Hrisztu Bálint, Kakassy F. János, Mérai Csilla, Oláh T. János, B. Szabó Katalin és Török Mária jelentkezése időlegesnek bizonyult.

Nagy vesztesége ennek a nemzedéknek az 1987-ben elhunyt Sütő István, akinek első verseiről Szilágyi Domokos ezt jegyezte fel: „Vannak szerencsés találatai.” Valóban voltak. És nemcsak az egyes versek szintjén. *Arcfogyatkozás* című Forrás-kötetében (1981) a kritika a montázstechnikát, a kihagyásos technika alkalmazását, a lírai és epikai elemek ötvözetét dicsérte. A *Nagy családi albumban* (1983) az időrendiség felbontása jelenti az újdonságot; posztumusz kötetében (*Utazások álruháért*, 2004) az asszociatív szerkesztői technika, a vallomásos jelleg, a legendateremtő erő vált uralkodóvá.

„A hosszútávfutó kísért benne” – ekképp jellemezte Szilágyi Domokos az antológiát kezdeményező Pethő Lászlót. Aki aztán rendre szerepelt a *Varázslatainkban*, a *Kimaradt szóban*, az *Ötödik évszakban*. *Visszatérés* című Forrás-kötete azonban csak 1983-ban láthatott napvilágot, miután annak kéziratát cenzurális okokból kilenc évig várokoztatták. Ami egyenes következménye volt annak, hogy rendszerellenes megnyilatkozásai miatt 1974-ben meghurcolták, 1975-ben pedig bebörtönözték. Az *Eirodalomban* olvasható tavaszi (2016-os) interjújában elmondja, hogy nemcsak az alkotói munkáját tették lehetetlenné, de családja egzisztenciális léte is kockán forgott. Ezért 1987-ben áttelepszik Magyarországra, ahol 1990 óta tíz verseskötete jelent meg – Pethő László Árpád néven.²²

7.

A *Varázslatainkat* szerkesztő Jancsik Pál eleve az arcélüket villanító költőegyeniségekre koncentrált. Főként azokra, akik kivételes

tehetségükkel „művelték a csodát”. Akárcsak a *Vitorla-ének* esetében, közülük is csak az elhivatottak teremtettek életművet. Jó néhányan önhibájuk folytán vagy körülményeik okán idejekorán feladták, mások a diktatúra tehetségrombolását szenvedték meg.

„Az átmenet antológiája ez, a második Forrás-nemzedékből a harmadikba való átmeneté, felemás ugyan, de sokkal fontosabb, mint ahogy ma számon tartják.” Markó Béla friss keletű megállapítását idéztem. Ami a fiatal költészet 1970-es létállapotára még inkább érvényes. Ezzel az irodalomtörténeti távlatú felismeréssel, ami ugyancsak tőle származik: „Hol volt, hol nem volt egy generáció, amely először 1968-ban – túl korán és nem is valóságosan –, másodsorú viszont, 1989-ben túl későn kapott esélyt arra, hogy maga körül megváltsa a világot, és költői végül még önmagukat sem tudták átmenteni az öröklétbe.”²³

* A 2016. november 3-án Szatmárnémetiben megtartott előadásom 2019. február 25-én kiegészített változata.

¹ Kántor Lajos: *A költő életei* (Szilágyi Domokos emlékkönyv). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986.

² Uő.: *A költő (régii és új) életei*. Szilágyi Domokos (1938–1976). A kötet anyagát összegyűjtötte és szerkesztette Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008

³ Páskándi-konferencia. 2015. május 14–15.

⁴ Szilágyi Domokos: *Fiatal költők antológiája* – 1970. Bukarest, 1970. június 20. Méliusz műveiről (pl. *Város a ködben*, Ifjúsági, 1969; *Horace Cockery darabokra tört elégiája*, Kriterion, 1983 stb.) szóló lektori véleményezései olvashatók a *Visszavont remény* (Szilágyi Domokos levelei Méliusz Józsefhez) c. kötetben (A kötetet összeállította, a jegyzeteket és a tanulmányt Ágoston Vilmos írta. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1990. 163–174.)

⁵ Dávid Gyula levele a Kriterion bukaresti szerkesztőségének. Kolozsvár, 1970. április 25. Kriterion Archívum, 34. doboz. Szabédi Emlékház, Kolozsvár.

⁶ Markó Béla: *Szemből fúj mindig a világ* (alig-émlékek Adonyi Nagy Máriáról). Látó, 2016. február

- ⁷ Markó Béla elektronikus levele Cseke Péternek. 2016. okt. 16.
- ⁸ Lásd: Markó Béla: *Szemből fúj...* I. h.
- ⁹ Székely Ferenc: *Beszélgetés Pethő László Árpáddal*. Eirodalom, 2016. márc. 8.
- ¹⁰ A kötet Adonyi Nagy Mária, Bágyoni Szabó István, Csibi Károly, Décse István, Fábíán Imre, Gagy József, Gittai István, Gulácsi József, Kiss András, Kónya Sándor, Lőrincz József, Markó Béla, Murgu Pál, Nagygarda József, Nászta Katalin, Németi Rudolf, Nyulas Sándor, Oláh T. János, Palotás Dezső, Pethő László, Silay Ferenc, Simonfy József, Sütő István, B. Szabó Katalin, Szalai Ferenc, Szikes Jolán és Szőcs Géza verseit tartalmazza.
- ¹¹ Lásd: Markó Béla: *Szemből fúj...* I. h.
- ¹² Dávid Gyula levele Szilágyi Domokosnak. Kolozsvár 1970. június 9. Kriterion Archívum, 34. doboz.
- ¹³ Lásd: Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben (1968–1989)*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2010. 545–547.
- ¹⁴ Uő: i. m. 543.
- ¹⁵ Szilágyi Domokos: *Fiatal költők antológiája* – 1970. Bukarest, 1970. június 20. Kriterion Archívum, 34. doboz.
- ¹⁶ Kovács Erzsébet levele Dávid Gyulának. Bukarest, 1970. augusztus 10. Kriterion Archívum, 34. doboz.
- ¹⁷ Szilágyi: i. m.
- ¹⁸ Lásd a *Tavalyról még bent lévő kéziratok* című lajstromot. Kriterion Archívum, 34. doboz.
- ¹⁹ Szilágyi: i. m. i. h.
- ²⁰ Tüzes Bálint: *Életfaárnyék*. Europrint Kiadó, Nagyvárad, 2001.
- ²¹ *Portré életfaárnyékból*. Szerkesztő és szöveggondozó Wagner Csilla. Europrint Kiadó, Nagyvárad, 2015.
- ²² Székely Ferenc: *Beszélgetés Pethő László Árpáddal*. I. h.
- ²³ Markó Béla: *Szemből fúj...* I. h.

Szabó Fanni

A milicista halála című fényképfelvétel és a versírás kapcsolata

Pilinszky János A „teremtő képzelet”
sorsa korunkban c. esszéjének kontextusában

ESSZÉ

Robert Capa 1936-ban publikált fényképe, *A milicista halála* körül sok kérdés felvetődik. Dokumentumkép vagy beállított, mesterséges megszerkesztése a spanyol polgárháború, ezáltal a háború szubjektív borzalmainak. Egyéni levetítése mindannak, ami a hétköznapi ember döntéskörién kívül esve, nem általa alakított, világi események nagy halmozásának részhalmozába esik, az ő életének értéke, értékének csökkenése, majd elvesztése.

Elkapott pillanat, valóságélem, olyan, amiből egy háború felépül, vagy egy fiktív, de mégis általánosan elképzelt hős történetének utolsó momentuma. Ezáltal egész életének szentimentális minőségét megítéljük, katonatörténetek szüzséjével kiegészítve számunkra ismeretlenségét.

Futás közben golyó éri a mellkasát annak, aki a hazájáért harcol, bár nem tudom, halála pillanatában a hazáját sajnálja-e jobban, vagy saját magát.

Mindent maga mögött hagyva, széttárja karjait – a halálnak való megadása jeléül, életének két kézzel való átadása valami fenti hatalomnak, amit nem ismer, nem is ismerhet, ez is fiktív képzetek társításával van jelen benne, ami általánosítható, sok ember képzet-társra lel a másik fejében –, jobb kezéből elejti a fegyvert, amivel másoktól elvette azt, amit most tőle vesznek el.

Ha Capa véletlenszerűen kiválasztott egy embert, beállította egy szimpatikus halál-pózba, ami hihetősége miatt szimpatikus, és közel áll az emberek képzeletében megszületett jelenettel, amit a dicsőséges, kiharcolt és megérdemelt vég fogalmához kötnék, tükrözve motívumaikat, amiket beépítettek saját készletükbe, öntudatlan felhasználják erkölcsi ítélethozásuk minden egyes alkalmakor.

Capa ezzel a rendezői cselekedetével, amivel kiszolgálta a népet, és a népmorált kielégítette, bűnt követett el, vagy elvégezte feladatát? Ha utóbbi, mi ez a feladat, amit ő elvégzett, ha előbbi, miért bűn, és milyen bűnnek számít a teremtés ilyen síkú cselekvése?

Ha egy költőnek cselekednie kell, mert a cselekedni vágyás nem hagyja a világ körül forgó gondolatait csak önmaga felé irányulni, mindent megmozgat, változtat és alkot, újat és régít kezébe vesz, nézegeti, ámul rajta, elraktározza, beépíti, hogy aztán újra fel tudja használni, amikor ő megteremti a saját világát, akkor a kezdő vágy, az én megtagadása a tágabb világ érdekében megkérdőjeleződik.

Táguló koponyájának a falait újra maga köré húzza. Minél szűkebb kerületű alapossggal, a tágabb verzió másaként magába zárja a kült – és hont teremt, amiben csak ő él. Csendjével mégis megosztja másokkal a kép nélküli képzelet erejét – kép nélküli, így benne rejlik a kitölthetőség lehetősége, ami csendes, még a kitöltési cselekedet kezdeténél előbbi csend, a gondolatok uralmának kezdődő pontja, mert a képzelet valódi történetében a hallgatás olykor fontosabb minden leírt mondatnál¹, jelzi, hogy elkezdődött valami.

Ellentmond önmagának, de mégis, ezzel a pulzáló, galaxishoz hasonló létezésével hű mása a makrónak mikroként összeálló szerkezettel. A körülötte lévő dolgok lemásolt apró változatait építi önmagába, így leaprózódott világokból összeállva alkot egy nagyot, embert, aki a makrónak, a nagy és körülölelhetetlen világnak mégis mikro, megfogható részét képezi.

Ennek a folyamatnak a sokszoros megismétlődése következtében létrejövő emberiség gondolataalkotó struktúrájából követ-

kező belső kifejezés mód, ahogyan önmagának fejezi ki magát, és ahogyan ezt továbbítja mások felé, megismerhető, mégis rejtett és nem kimondott működés, öntudatlansága miatt, és fel nem fogottsága révén.

Mintha jel és jelzett sokszoros, és ide-oda mozgó kapcsolatáról beszélnénk, itt a „jeleket 'leírták', sose jutottak el talán mondataik megfogalmazásáig. Újabb bizonyíték amellet, hogy a valódi dolgok mennyire kívül esnek a személyes teljesítmény belátható határán.”²

Ez a rendezői tulajdonság minden emberben ott rejlik, ezért gondolom, hiszem, hogy Capa nem követett el semmi rosszat, azt cselekedte, amit öntudatlan cselekednie kellett, fennköltén mondván, amit megkövetelt tőle a haza, esetében a világ és az emberek, akiknek mutatni akart valamit, amit ő lát a fejében, vagy amit a valóságban – ez nem több pusztán lényegtelen részletkérdésnél.

Feltehető a kérdés, Capa tisztában lehetett-e azzal, hogy amikor készítette a felvételt, sőt, előtte, amikor kigondolta annak készítését, képzeletével a külső világnak, sajátjának a mását teremti meg, ami mégis egyező azzal, hogy ezt kifejezésre juttatja, és így azonosul vele, ami révén mások is azonosulni tudnak? (Azonosulási mikro-makro spirál.)

Kétlem. Olyan öntudatlanság ez, ami mögött mégis minden tudás ott van, ami nem tanulható, érzék és ösztön ötvözete.

Exhibicionista módon kitárulkozó belső én, akire szintén én nézek, és látom kívülről cselekedni, sőt, cselekedtetem és irányítom, de még egy szinttel feljebb, rétegződötten, hagyom, hogy az irányító irányítsa az irányítottat, mert tudom, hogy úgy cselekszik, ahogy cselekednie kell.

A költő is úgy cselekszik, ahogy cselekednie kell. Hagyja, hogy az ihletett állapot következtében a fejébe zúduló gondolatáramlatok előmlésszék, agyának gátjait megnyitja és minden érzékszervét szabadon ereszti, mindenével érez, lát és gondolkodik egyszerre.

Kérdés, amit ilyenkor a költő lát, valóban látja-e, s ha igen, mennyire formálja át azt, a látott igazságból hazugság lesz-e akkor,

hogyha kifordítja magából a világot, ha fekete helyett fehérről kezd beszélni? Mi van akkor, hogyha az olvasóközönsége az ő szemszögén át értesül, mondjuk a feketéről, de úgy, hogy fehéreként látja azt, nem tudva, hogy szöges ellentéte volt az alapanyag? Be tudja-e úgy mutatni a fehéret, hogy a fekete összes szegletét mindeközben körüljárja, és a hazugsággal átfestett színt ki tudja-e úgy fejezni, hogy az magába foglalja az ő szubjektív énjét, ami körülzárja a magába zárt világ összes fehérjét és feketéjét egyszerre?

A milicista halálát körülölelő kérdéskört veszem alapul, a költőre vonatkoztatólag is állítom, bármit be tud úgy mutatni, aminek alapja akár a hazugság is, hogy követhető legyen a kész műből, az általa beindított képzettársítások segítségével egy, ha nem is ugyanolyan, de hasonló világgal való összekapcsolódás, mint amilyen az összes többi emberé.

Az olvasóval való kapcsolatteremtés akkor lehetséges, hogyha darabokra szedi a világgal való kapcsolatainak részleteit, cérnaszál vékony rostokra bontja annak elemeit, hogy aztán az újra összehegesztett verzióját tálcán tudja kínálni, befogadhatóan.

(Az, hogy ezekhez a tálcán felkínált „ételekhez” párosítható-e az embereknek az ízlése, kérdéses témakör, mind esztétikai ízlés – érzék, erkölcsi egyetértés, állásponti viták, verstani, irodalomtörténeti vizsgálata, pusztán szentimentalizmus stb. –, de egy biztos: amikor már az ízlés-témakörig eljutunk, akkor az már bizonyosságot nyert, hogy a szövegnek a befogadása, az én-szerinti világba való beillesztése megtörtént, az olvasó érti a valóságát, amit olvas.

Valóság alatt pedig nem a műfajok közötti választás nagy kérdését értem, hanem a kultúrabeli azonosságot, élethelyzeteket, azonosítást, összetartozást, ami nyelvben értendő kifejezőmód is lehet, stílári sajátosságok, képi eszközökben megbújó hangulatok, gondolatok intertextualitása a múlttal, jelennel, olyan időkkel, ami közös. Valóság alatt tehát közös, mindennel összekapcsolódó hálót értek, de ez a háló is kisebb egységeket foglal magába, apróra bontja magát, de csapongóan méretváltoztató természete miatt, mindent átfogó is, kizáró is lehet.)

Egy olyan verzióban, amely előkészületénél ő már befogadta a világot, belemászott az összes létező ember fejébe és kiszippantotta agyvelőjüket, mint Tarzan, csak ő emberek között, idegenben, elhagyatva, újra feltalálja magát, és vad gyermekként fedezi fel az életet, amit eddig is élt.

Tehát az, hogy Capa hazugsága hazugság, cáfolom.

Mert „nekünk nem nehéz belátnunk, hogy végső soron mindig és mindenki ugyanazon az aratáson dolgozik”³, és az, hogy az ehhez való elvetett anyag lényegi, racionális és földhözragadt ésszel megállapítva éppen igaznak mondható-e, teljesen lényegtelen, hiszen hogyha a learatott termék felülmúlja a hazug vetést, nem volt hiába az, amit nem lett volna szabad – más utakon járni, és kibillenteni a végtelenből az embert.

Az embert egyensúlyérzékétől kell megszabadítani, mintha sosem ismerte volna azt, hiszen „képzeletünk szerepe messze túlnő a művészet határán (...), nem elég szeretnünk és dicsérnünk az egyszerűséget, hanem nekünk magunknak kell önfeledtségébe visszatálnunk”⁴, abba a fekete ürbe, amit a költő fehérnek hazudik, mert mi beleálmodtuk a csillagokat, amelyek fényétől ő elvakulva, amikor az égre nézett, csak nagy fehérséget látott.

Ebben a vakítóan kódös tejből táplálkozva, felnőve a költő új-rateremti a világ dolgait, ahol fekete árnyak körvonalazódtak, ő újrarajzolja őket sosem látott színekkel, amiket szavakból teremtett – hiszen minden érzékszervét feladatra fogta az alkotásnál.

Csupán ezzel a „tévelygésével siettetve a drámát – képzeletünk drámáját, megtestesülésünk drámáját – a kifejlet felé”⁵ beteljesíti. Hiszem, hogy a költő egy olyan messiás, aki nem hiszi magát annak, de messianisztikus feladatát végzi, nemcsak sietteteti a kifejlet felé megtestesülésünk, hanem ő maga teljesül-testesül meg úgy, hogy mindvégig mások tévelygéseinek magányosságát akarja összekapcsolni sajátjával, fehér faló képzeleti terében.

Ebbe a térbe azonban nem engedi be sem alkotni, sem alkotásait nézni azokat, akik nem voltak ott elejétől fogva, nem úgy akar összekapcsolódni másokkal, hogy megismerést és betekin-

tést nyújt teljességébe, hanem apró szegleteiről beszél annak, amit ő ismer, de nem árulja el, mi az.

Robert Capát költőnek tartom, aki olyan messianisztikus feladat-végrehajtó, mint mindenki, aki lecsupaszítja magát, majd páráként lecsapódik másokra. Kifejletet akart adni saját fehér szobájának folytonos átalakulásáról.

Tudta, az van kívül is, ami belül, még ha éppen ott, akkor nem is lóttek jobb vállon egy katonát, és nem is esett hanyatt, amikor megérintette a halál, és háborúztak körülötte ugyanolyan katonák, mint ő.

¹ Pilinszky János összes versei, Magvető, Budapest (2018.), 93.

² Uo., 90.

³ Uo., 91.

⁴ Uo., 92.

⁵ Uo., 91.

Biernaczky Szilárd

Népköltészet, zene és tánc Magyar László munkásságában

Ésszé

A korai, 17–19. századi Afrika-utazók, mint Magyar László is, zömükben nem voltak képzett szakemberek, még kevésbé folkloristák. Így első magyar afrikai terepmunkánk figyelme is elsősorban földrajzi-geológiai jelenségek, a domborzatok, növény- és állatvilág, az ünnepi és jogszokások, a helyi gazdasági élet és a karavánkereskedelem, a helyi társadalmak felépítése, a család és a kisközösségek élete felé fordult. A gazdag afrikai folklór kincsestárából csak véletlenszerűen ajándékozott meg bennünket egy-egy gyöngyszemmel. Mi több, első írásaiban némileg fanyalogva, kétértelmű megfogalmazásban utal arra, hogy ezek a buta féttisizmust vagy politeizmust való, kegyetlen háborúkat folytató, rabszolga-vadászatokra induló, a feleségszerzést csak adás-vevés tárgyának tekintő helybéli népek meglepő módon viszonylag igényes tárgyi kultúrával rendelkeznek a fegyverek vagy az ékszerek készítésében.

Az afrikai szóművészet felfedezése

Ami a mára oly gazdagon ismert és értékes afrikai szóbeli irodalmat (pontosabban: szóművészetet) illeti, a nagy magyar Afrika-kutató a következő, nem teljesen kedvezőtlen megjegyzést teszi egyik rövidebb útinapló-kivonatában, amelyik 1851-es útját idézi fel, megjegyzéséhez mindjárt költői példákat is illesztve (e példákat a későbbiekben idézzük majd):

„Ami a poétai (*poétikai*) szellemet illeti, ezen népek szintén bírnak némely verseleti (*költészeti*) képzelőerővel...” (Magyar 2008, 59. old.)

Elmarasztalóbb viszont abban az összegezésben, amelyet az 1859-ben Hunfalvy János szerkesztésében megjelent kötetben némi átírással kapunk meg (448–449. old.) az afrikai népköltészet tárgyában (az eredeti kéziratban *Poezia* címmel), így most ezt a Sebestyén-féle betűhív kiadásból idézzük némi nyelvességi kiigazításokkal:

„A költői tehetség ezen népeknél közel sem vagyon annyira kifejtve, mint szapora ékes szólás módjukból ítélve azt várhatnánk, vagy jobban szólva, a valódi verseletnek rendszere egészen ismeretlen náluk, mert dalaik, csak kurta, minden kadencia esetek nélkül, kurta próza elősorozatokból állnak, de éppen semmi mesterségi fogás, vagy még csak helyes értelem összeköttetése nélkül is, többnyire az elő éneklőtől improvizálva, az, a kórustól követték, vagy az elől éneklőtől, adott strófára egy más, de minden változat nélkül mindig ugyan azon felelettel énekelnek, melynek hangzata mindazonáltal kellemes, melódiákkal változó, mely a különben szegény poéziának silány értelmét a fülnek kipótolja.

A dalok leginkább szerelmi tobzódást és háborút tárgyaznak. – De mily nemű szerelmet? melyet még a legtörpébb testi gyönyörök képzelésével, még teljében vonakodna leírni, és amelyet csak az afrikai forró klíma hevétől gyullasztott, már természetileg parázna indulatú feketék szemtelen képzelő ereje lehet csak képes énekelve kinyilvánítani. – Nem különben csatadalaik a hideg kegyetlenség vérszomjas érzelmeit, bőven keverve még ezeket is, a mindig szájukban létező parázna kifejezésekkel terhelik – Mindezeket a már említett módra, egy elől éneklőtől vezetve, kórus formában éneklük a többiek hangos kiáltó módra.

Nincs helye itt a népdalokból példányokat leírni, mert nem lévén módom azt muzsikai rendszer notáival (*hangjegyeivel*) tehetni, anélkül pedig a mesterség nélküli verselet, számtalan repetíciójával (*ismétlésével*), érdektelen – amidőn kétlem, hogy erkölcstelen kifejezéseit olvasóim figyelemre méltatnák.” (Magyar 2012, 317. old.)

Magyar természetesen aligha tudhatta, hogy milyen szerepet játszott és játszik a hagyományos társadalmakban éppen az

emelkedett beszéd (nála: *szapora ékes szólás*), amely napjainkra a szóbeliségnek (a szájhagyománynak) egyik újabban felfedezett, igen sajátos megnyilvánulási formájává minősült át. Chinua Achebe nevezetes regényét – *Széthulló világ*, 1983 – elemezve éppen erre a korábban kevésbé vizsgált folklórformára, orális művészeti jelenségtípusra összpontosítva igyekeznek a kutatók feltárni, miként érhető tetten az irodalomban a szóbeliség oly erőteljesen megnyilvánuló lenyomata.

Másrészt azonban a szombathelyi születésű Afrika-utazó korszakokkal telt leírásából mégis csak pontosan kihámozható az afrikai népköltészet formai lényege. (1) A gyors beszéddel párosuló éneklésmód, a dalban fogant pergő szavú előadásmód, amely Afrika-szerte ismert tulajdonsága a szóbeli előadásmódnak (és a kutatóknak lejegyzéskor igen nagy nehézségeket képes támasztani), (2) improvizáció = a lírai jellegű dalok többnyire rögtönzöttek, (3) formai meghatározottság = a szólista énekére, strófájára mindig a kórus mintegy válaszol (reszponzorikus forma), lásd: e magyarázatot Magyar két helyen is megadja, (4) a dallam fontos szerepe = a sok szövegbeli ismétlést éppen a zenében fogantatás indokolja (Magyar itt nem említi, hogy a közös éneklést hangszerek is kísérhetik), (5) a dalok részben a (testi) szerelemről, illetve a háborúkról szólnak (a múlt század elején az *Ethnographiában* egy cikksorozatában Solymossy Sándor hívta fel a figyelmet arra, hogy a szerelmi dalok, amint az ún. „ház körüli” témák, inkább a nők terrénumát képezik – női líra, míg a vadászat és a háború a férfiak számára van fenntartva – férfi líra).

Szerelmi énekek: erotika és obszcenitás

Érdemes volna hosszabban foglalkozni az afrikai hagyományos lírai típusú énekköltészet és más folklórformák (mesék, közmondások) szexualitáshoz kapcsolódó tematikájának társadalmi hátterével. Itt csak annyit: az avatatlan európaiak, különösen az első felfedező utazók idejében, aligha tudhatták, érthették ezek-

nek a szokásoknak a jellegét és értelmét. Egy régebbi terjedelmes tanulmányomban (2007), amelyben a szerelem, erotika és obszcenitás folklórformákban való megjelenésének kérdésével foglalkozom, felhívtam a figyelmet arra, hogy pl. a számunkra trágárnak minősülő szavak a hagyományos afrikai törzsi társadalmakban sok esetben egészen más jelentést hordoznak, tartalmuk mögött olyan rituális összefüggések rejlenek, amelyek igen csak messze esnek az európai polgári ízlés bevett konvencióitól. Magyar László elmarasztaló megjegyzései természetesen, hiszen őutána jó 100–150 évvel később született meg, formálódott ki az az etnológiai kutatási módszertan és szemléletmód, helyes megközelítéshez szükséges eszköztár, amely már képes ezeket a tőlünk távol eső jelenségeket, megnyilvánulásokat feldolgozni, értelmezni, rendszerbe elhelyezni (lásd többek között a világhírű brit etnológus, E. E. Evans-Pritchard e témakörben máig meghatározó jelentőségű tanulmányát, 1929).

Mindemellett, ami a terepmunkásunk által megfigyelt ovimbundu népköltészet esztétikai jellemzését illeti, általánosságban Magyar megállapításai összevágának azokkal a megjegyzésekkel, amelyet öelötte vagy ötven évvel (1816) írt le Döbrentei Gábor, amikor Herder nevezetes népköltészeti gyűjteményéből lefordított és közreadott – a hazai művelődés történetében első alkalommal – afrikai (madagaszkári) énekszövegeket, amelyek Evariste de Parny francia költő gyűjtéséből (1778) kerültek be a nagy német tudós már halála után megjelent népköltészeti antológiájának új, jelentősen bővített kiadásába (1807):

„... a' Vadak között is az, a' kit a' természet többeknél érzékenyebbnek szült, 's az ettől el nem válható képzelést is megadta neki, feltétele nélkül éneket zeng. A' természet ilyen fíjának az önként jó, 's akarata ellen alkot. Daljaiban feltalálván, vad-társai, történetöket szokásaikat, önnön érzéseiket, örmömmel gyűlnek melléje a' hallgatásra, 's minthogy az legjobb megmarad elménkben, a' mihez hasonló bennünk is vagy, a' hallás által az énekeket megtanulják, ismét elmondják, 's így firól-fira magok között fenntartják.

A' poézis az a' legelső elbájoló hang, mely a' szíven keresztül hat, 's feltüzesítvén azt, az észet is gondolkodni 's erejivel élni serkenti. Az érzés által kezdi tehát a' vad-ember kiemelni magát a' baromi állapotból, 's ha tovább vezetetik, tovább megyen, ha nem, megmarad fél vad 's fél emberi állapotja között..." (Döbrentei, 1815, harmadik füzet, 142–143. old.)

A 19. századi magyar művelődéstörténet mindemellett nem bővelkedik az afrikai szájhagyományokra vonatkozó ismeretek befogadásában. Döbrentei Gábor eddigi tudásunk szerint folytatás nélkül maradt kísérlete (1815) mellett legfeljebb csak a sebészorvos képeztetésű skót hajóhadnagy, Mungo Park könyvének magyar nyelvű kiadását (1816) említhetjük, amelyben viszont több szájhagyományozott szöveg mellett az afrikai hőseposz keletkezésének mikéntjével is megismerkedhettek a korabeli olvasók. Mint írja könyve 25. fejezetében:

„Éppen ekkor jött vissza Bonduból egy kereskedő társaság, s hírt hozott a Futa Toro-i Király és a dzsoloffi Király Damel között folyt háborúról. Ezen háború történeteiről nem sokára azon a tájon költők énekeltek, és a Szenegál s Gambia mellékén mindenek beszéltek róla..." (Park 1816, 318. old.)

Majd részletesen leírja a hallottakat, amelynek különös, szinte példabeszéd jellegű tanulsága, hogy a győztes Damel, miután legyőzte, majd elfogta az országába betörő Futa Toro-i királyt, az afrikai gyakorlattól eltérően nem öleti meg, hanem néhány hónapig rabszolgaként dolgoztatja, majd visszabocsátja megfogyatkozott népéhez. A szakirodalom pedig mind a mai napig emlegeti, hogy Park lényegében átélt egy olyan történelmi eseményt Nyugat-Afrikában, amelyből hőseposz született.

Szóművészeti példák Magyar hátrahagyott műveiben

Mindemellett maga Magyar László – elmarasztaló megjegyzéseit követően – mégiscsak beilleszt könyvébe két (egyébként az ő személyét dicsérő) rögtönzött énekszöveget, mégpedig

kimbunda (azaz *umbundu*) nyelven és magyar fordításban (ma a Luandától északra élő *mbudukat* nevezzük *kimbuduk*knak, míg a Magyar látogatta majd lakta területen élő és mára Angolában a legnépesebbnek számító etnikum napjainkban használatos hivatalos neve: *ovimbundu*, a nyelve pedig *umbundu*). Ami pedig a Magyar által lejegyzett dalokat illeti, ezek megszólaltatását úgy kell elképzelnünk, hogy énekelt formában adták elő, amint azt említi is. Sajnos kottázni nem tudott, így zenei lejegyzést tőle nem kaphattunk. A szöveget modernizált formában adjuk meg, az eredeti *umbundu* nyelvű dalszövegek átírását elhagytuk, a dalokat Magyar kíséző jegyzetével együtt idézzük:

„... Megérkezve hozzájuk egyszerre erős, bőgő hangzatú muzsikának nem egészen kellemetlen hangjai szakasztották meg a csöndet.

Több marimba (*a xilofon afrikai fajtája, hajlított alakú, nyakba vehető típusa, könyve végén Magyar rajzot is mellékel róla – B. Sz.*) művészekről improvizált koncert volt az, kik megérezve az először utazó Európai vendég pálinkával telt hordói szagát, jónak tartották annak kedélyét már útközben zenéjükkel felderíteni, mely esetben könnyebben számot tarthatnak annak bőkezűségére. A muzikusokat kísérők azonnal kört formálva táncoltak, erős hangon együtt énekelve ezen hamarjában készített verseket:

(1)

*Komo úr megérkezett most
Közibünk és földünkre
Elhagyva a várost
Könnyen léptetve előre
Hegyen erdőn keresztül
Hozva nekünk égett bort.*

(2)

*Szövegetek és lőport
Nagyon jól jött legyen ő
Isten oltalmába veendő.*

Az előbbi két példánál sokkal inkább kikerekedik előttünk az afrikai hagyományos líra karaktere, ha szemügyre vesszük a következő két dalszöveg-lejegyzést, amelyek egyébként Magyar sommás ítéletének igencsak ellentmondó képet tárnak elénk. Ezeket az énekszövegeket Afrika-kutatóknak a Kongón való felutazása történetét leíró első naplókivonata (1851) legvégén találhatjuk meg (az umbundu nyelvű lejegyzést itt is elhagytuk)

(1)

*Tumbalambendu, a szép leány
Gyönyörű szemei ragyognak, mint az égi csillag
Haja és szemöldöke fekete, fényes, mint a zebra sörénye
Szép domború kerek melle gyenge mint a boa fagya
Köldöke hasonlít egy újonnan kibújt gombához
Kicsiny fogai fehérek, mint a papiros
Szája kicsiny és kerek
Testállása magas, karcsú, ügyes, mint egy fehér emberé.*

(2)

*A fehér ember, ó, ki oly messziről hozzánk jött
Legyen szerencsés, és ne botoljon útjában
Az Isten vezérelje őt, mert emléke szívünkben nagyon.*

(Magyar 1857, 58–59. old., Sebestyén Éva kiadásában: *Magyar 2008, Útinaplója és levelei*, 59–60. old.)

Jelen tanulmány szerzője egy régebbi terjedelmes munkájában (2007), amelyről egyébként már szóltunk Magyar László szexuális szokásokkal kapcsolatos korholásai okán, annak a 19. században és a 20. század első felében erőteljes hangot kapó (és itt-ott talán még ma is élő) feltételezésnek a tarthatatlanságát próbálta igazolni, miszerint a hagyományos afrikai közösségek életében nem volt szerelem, a házasság adás-vétel vagy rablás tárgya volt, és a nők a legteljesebb kiszolgáltatottság jegyében éltek le életüket. Már akkor több tucatnyi régi vagy régebbi szöveggyűjtésből sikerült előhalászni olyan példákat, amelyek a törzsi körülmé-

nyek között is létező szerelem és párválasztás különféle megnyilvánulásairól vallanak. Más kérdés, hogy amint általában a népköltészetben, ezekben a dalokban is az érzelengkifejezés egyfajta elbeszélő formán keresztül valósul meg (lásd Voigt Vilmos elméleti-esztétikai-műfajelméleti értékű fogalmát: *narratív líra*). Hadd tegyük hozzá, Magyar szövegét olvasva (akkor erre a dalra nem találtam rá) szinte a reveláció erejével hatott annak tartalma és képi nyelvezete, mivel az Afrika-kutatónk egykori terepmunka helyszíneihez igen közel, Angola déli, Namíbia északi szélén élő, a társadalmi és kulturális fejlődés kezdetleges állapotát felmutató (*aa*)ndonga népnél találtam annak idején egy igen hasonló megfogalmazású szöveget.

*Az én sötétbarnám olyan, mint egy tehén,
Az én világosszókém Nimuenéhez* hasonlít,
Oly szép, mint Sikuni* vagy Ombago*,
Oly bájos, mint egy kecsesen kivágott öv,
Mint a prém az udvari személyek ágyékán.
Ha várok rá, nem tudok enni,
Ha lesem őt, nem tudok aludni,
Alvás és evés nem érdekel akkor engem,
Körmei fehérek, mint amit kimostak,
Ujjai mintha faggyút érintettek volna.
Oly tiszta ő, mint az Ombimbo-gyökér,**
Mint az Ombimbo, amit a busmanok ásnak ki,
Mint az Ombimbo, ami az Amambosz sivatagban termett,
Amit az Omusati-fa gyökerei mellől húztak ki.
Az én kedvesem úgy fest, mint egy rézgyűrű,
Az én kedvesem komoly, sosem nevet ok nélkül,
Csak akkor nevet, ha egymás között vagyunk.
Ha az arcára nézek, mindig olyan,
Mintha a nap újra felkelne.
Ha el kell tőle mennem,
Olyan az, mintha az éjszaka szállna rám.
Ha vizet merni megy, segítetek fazekát a fejére tenni,*

*Ha gabonát tör, törjetez neki is,
 Ha szítál, szítálgatok neki is,
 Ha útnak indul, vezessétek a kezénél fogva!
 Ó én Nehojám, te vagy az ékszerem!
 Neked áldozzák az ifjak összes gyöngyüket.
 Kincsem a legszebb minden gyöngyfüzér között,
 Olyan, mint egy kecsesen kivágott öv.
 Az anyja nekem szülte őt.
 Mióta megszületett, hozzám tartozik.
 Szívből szeretem őt, akkor is, ha alszom,
 De ébren ezerszer inkább.*

(Pettinen, 1928–1927, 220–223. old.)

* Tehénnevek.

** Ehető, ízletes hagymafajta, amely a homoksivatagban terem.

Magyar közmondásgyűjteménye

Visszatérve Magyar László szöveggyűjtésére, művelődéstudományi szempontból két megjegyzést tehetünk: egyrészt az első szövegben két mozzanat is utal arra, hogy az adott nép már érintkezik a behatoló európaiakkal: a papiros és a fehérek említése, másrészt a második szöveg két folklórműfajra, a dicsérő énekekre és a köszöntő (köszönési) formulákra is példával szolgál.

Tegyük ehhez hozzá, Magyar kétnyelvű formában beillesztett egy csokornyit maga gyűjtötte ovimbundu közmondást is a könyvébe. Mellesleg e szövegtípust (folklórműfajt) utóbb a nemzetközi kutatások az afrikai gondolkodásmód, mit több, a hagyományos afrikai filozófia legfőbb forrásává minősítették. Sir Richard Francis Burton – aki nagyrabecsülése jeléül lefordította Magyar könyvét német kiadásából, azonban sajnos az kéziratban maradt az angol kiadók ellenállása miatt (nem a magyar nyelvű eredetiből készült) – már 1865-ban közreadott egy nagy fontosságú

művet (*Wit and Wisdom from West Africa*, „Szellem és bölcsesség Nyugat-Afrikából”, 1865), amely a közmondásnak az afrikai népek életében való különleges szerepét tárja fel gazdag, számos nyugat-afrikai néptől származó példaanyag kíséretében. Jóllehet az afrikai folklórról általánosságban némileg Magyarrral rokon véleményt fogalmaz meg (az énekeknél a ritmus és rím hiánya, a sok ismétlés okán, a meséknél a nehezen írásba menthetőségre utalva), véleménye a közmondások kapcsán is részben kritikai jellegű. A kötet előszavából idézzük a következő sorokat:

Sok száz vagy akár ezer számra léteznek közmondások vagy mesék, amelyeket fiatalok és idősök folyamatosan (*újra*) teremtenek. De nehéz, különösen az utóbbi tekintetében, amelyek többnyire holdfényes éjszakákon hangzanak el, helyesen megragadni azokat – stílusuk és szellemük, részben hangjuk színházias hangváltásai, részben a dalok, a zajutánzások és közbeszólások miatt, amelyek leírva értelmüket veszítik. Ami a közmondásokat illeti, meg kell jegyeznünk, hogy bár olyan formát öltenek, mintha valamely ország jogának és szokásainak kifejeződése lennének, gyakran azonban olybá tűnnek, hogy nagyon is kétértelműek, és nemcsak rossz(*at sugallóak*), hanem gyakran tisztázatlan (nem világos) használatot is lehetővé tesznek. (...)

Ha a rövideget és az eleganciát a közmondás két fő kiválóságának tekintjük, a joruba [mára Nigéria legnépesebb etnikai csoportja – B. Sz.] aforizmák ugyanolyan rangot követelhetnek meg maguknak, mint bármely más nemzet közmondásai a régi vagy a mai időkben; mivel amellet, hogy a megfogalmazandó érzelmet képesek kis területre összetömöríteni – amely mindig is megfigyelhető bennük – nagyrészt a részletek szinte költői megfogalmazása vagy megszerkesztése tapasztalható, amely az ízlés sokkal nagyobb finomságát jelzi, mint amit természetszerűleg elvárnánk. (Burton, 1865, xiii–xx. old.)

Ismét Achebét kell tetemre hívnunk, mégpedig, mondhatni, újra meg újra. Mivel ő egy számtalanszor idézett, közmondás jellegű, de eközben szinte költői kép magasságába emelt megfogalmazásban hívja fel a figyelmet, már idézett regényében, a proverbium-

műfaj fontosságára (könyvében egyébként mintegy 40-50 közmondást és szólást illesztett be olvasók és kutatók örömére):

„Míg eddig egyszerű, mindennapi kifejezéseket használt Okoye, a következő néhány mondatot közmondásokban fogalmazta meg. Az igbok nagyra értékeli a beszélgetés művészetét, és mint mondják, *a közmondás pálmaolaj, amivel a szavakat esszük*” [kiemelés – B. Sz.]. (*Széthulló világ*, 1983, 14. old.)

Placide Tempels atya a bantu filozófia feltárására vállalkozó klasszikus munkájában (eredeti afrikai kiadása: 1952) ugyanakkor több alkalommal hivatkozik arra, hogy Istennek a mindennapi életben való részvétele számos alkalommal kap helyet az afrikaiak közmondásaiban.

H. Van Roy, aki viszont a tervureni Közép-Afrika Múzeum sorozatában (Belgium) adta ki nagyszerű proverbiumgyűjteményét és elemzéseit (Kongo Proverbs, 1963), bevezetőjében a következő megállapításokat teszi:

„A közmondás irodalom kiemelkedő helyet foglal el a bantu kultúrában. Egyértelműen a kongo szájhagyományok legtipikusabb részét alkotja. E rövid népszerű és moralizáló mondatformák, amelyek képi és metaforikus nyelven nyernek kifejezést, az ősök legértékesebb évszázados tapasztalatait fogalmazzák meg.

A közmondások használata a tudó, vagyis a bölcs kiváltsága. A bakongók szemében a bölcs egy *mbúta*, egy felnőtt, egy öreg, aki közvetíti a klán életét (búta = alkotni, életet adni), aki jártas a klán minden ügyében. A (...) kifejezés: »Ez az öreg ismeri a közmondásokat és az énekeket«, azt jelenti, ez az ember alaposan ismeri a vidék hagyományait, megbocsátható a bőbeszédűsége. Ellenben a fiatal, a *nléke*, akinek a tapasztalata a cselekvésre marad (arra elegendő), nehezen érti meg az öregek ezoterikus nyelvzetét. Ez fejeződik ki a következő példázatban: »(...) Kicsi gyerek vagyok még! Ott, ahol az öregek eszességüket megszerezték, én nem voltam jelen!«

Az az ember, aki sok közmondást ismer, aki helyesen alkalmazza azokat, aki okosan értelmezi mások közmondásait, nagy tiszteletnek örvend a bennszülött társadalomban. Kijelenteni egy

közmondást egyenlő felidézni az ősök bölcsességét: és az ősök a legmagasabb erkölcsi tekintélyt képviselik Isten után." (Van Roy 1963, 1. old.)

Örömkre szolgál, hogy a gazdag magyar közmondás-
szakirodalom egyik utolsó fecskéjét jelképező könyvében (2017)
Balázi J. Attila sem feledkezik meg Afrikáról. A következőkkel
fejezi be tanulságos bevezetőjét:

„Afrika-szerte fontos szerepet játszik a nem verbális kommu-
nikáció egyik különleges válfaja, a dobnyelv. Nyugat-Afrikában
a közmondásokat gyakran eldobolják. Ez annál is inkább meg-
tehető, mert némely nyelvek zenei hangsúlya a dob hangjaival
könnyűszerrel visszaadható. Ugyanígy a dobnyelvet vették és ve-
szik gyakran igénybe fontos hírek közlésére. Régebben a sürgős
üzeneteket lóháton is továbbították. A joruba metafora szerint a
közmondás ló, amely a beszélő kátyúba ragadt szavait emeli ki,
lendíti tovább, juttatja el kommunikáció címzettjeinek. Így örö-
kíti meg ezt egy dal:

*Közmondás a szó lova
Szó a közmondás lova,
Ha hiányzik egy szó,
Közmondás lesz a jó.”*

(Balázi J. Attila 2017, 16. old.)

Számtalan esetben idézik azt a ghánai proverbiumot, amelyet
igen gyakran ún. beszélő dobok közvetítenek (egy hanglemez-
antológia lehetőséget ad arra, hogy a példát szóban és dobon is
meghallgathassuk.) Mindemellett ez a példa arra is szolgál, hogy
megértsük, miért sorolják a közmondásanyagot a folklorisztiká-
ban az elbeszélő formák közé (több magyar fordítása is ismere-
tes, most sajátunkban közöljük):

*Az ösvény átszeli a folyót,
a folyó átszeli az ösvényt.
Melyik az idősebb?*

*Az ösvényt mi csináltuk,
a folyót találtuk.
A folyó nagyon régi,
a világ teremtetőjétől való.*

(Beszélő dobokon, asanti törzs, Ghána)

De miért idéztük e ghánai szövegpéldát? Mert, ha jobban szemügyre vesszük az itt következő példasort, észrevehetjük, hogy Magyar Lászlónál is felbukkan ez az elbeszélői jelleget sugárzó jelenségtípus (a szövegeket nem betűhív, hanem modernizált formában idézzük, az eredeti *umbundu* nyelvű átírást elhagytuk):

1. Addig megy a korsó a kútra, míg végre ottmarad.
2. Öröm a szívbe, könnyek a szembe.
3. Aki szárnyak nélkül röpül, tettét megbánja.
4. Két szék között földre esett.
5. Későn kiált a madár, amidőn már fogva van.
6. Csekély adomány barátot, a nagy ellenséget szerez.
7. Aki rosszat akar tenni, annak az alkalom soha nem hibázik.
8. Ha keveset jössz, kedves, ha sokszor, kedvetlen vendég leszel.
9. A szegényt még az ág is húzza.
10. Adj a rossznak szállást, kiver a házadból.
11. Érts, láss és hallgass, ha békében akarsz élni.
12. Ki tüzet akar, füstjét eltűrni kénytelen.
13. Többet ér egy pillanatnyi szerencse, mint sok évi működés.
14. Ha zacskóból mindig kiveszel, és semmit bele nem raksz, hamar annak fenekére találsz.
15. Aki magasra mászik, nagyot esik.
16. Dőreség szegényen élni és gazdagon meghalni.
17. Egyik szövi, a másik felölti.
18. Többet ér egy jó barát, mint száz rokon.
19. Az embert szaváról, a madarat pedig tolláról ismerik.
20. Sajtba esett féreg ott véli a világot.

21. Néha reggel tánc, este pedig lánc.
22. A sült galamb nem száll a szádba.
23. Adj a szádnak eleget enni, mert holnap azt megtenni a halál megtilthatja.
24. A győztes harcosoknak nincs szükségük útra, hegyen-völgyön keresztül akadály nélkül haladnak.
(Magyar 1859, 447–448. old.)

Az ovimbundu nép eredetmítosza

Jeles angolai utazónk és terepmunkásunk szórt folklórgyűjtésének a csúcsa könyvének (1859) az a szövegrészlete, amelyben, mondhatni spontán módon, a Jan Vansina fémjelezte szóbeli történelemkutatás (lásd a minap magyarul is megjelent elméleti művet, tankönyvét: 2019) számára adott megemésztenivalót. Ugyanis az általa legteljesebben leírt, feltárt angolai nép, az *ovimbunduk* (felesége etnikai csoportja) eredetmítoszáat is közreadja monográfiájában. S ha már Mungo Park kapcsán idéztük az afrikai hőseposz keletkezésének nagy kulturális-tudományos értékű korai tettenérését, ugyanígy ide kell írunk annak a legendának legalább egy részét, amely persze irodalmárok vagy folkloristák számára legfeljebb egy szép mese, a történészek számára azonban kérdőjelek sokaságát veti fel:

„Hagyományaik szerint, őseik valami 300 év előtt a messze éjszak-keletről, Moropu-országból költözének nyugatra, véres belháborúk következtében. Két főnök: Kángouri és Sakámbundi vezérlete alatt hagyák el hazájukat s útjukban a hozzájuk hasonló vad indulatú népekkel szüntelen csatázva, végre a Luando folyam hosszában, a mostani maszongók földjén telepedtek le.

Rablás- és vérontáshoz lévén szokva, a földművelést megveték s egyedül ragadozásból éltek, míg nem szomszédjaikat a folytonos háborúban kiírták. Most nem lévén már módjuk anthropophagus (*emberevő*) étvágyukat a más népekkel folytatott harcban elfogott hadi foglyokon kielégíteni, e hiányt saját kebelükben, egymáson

iparkodtak kipótolni. S az embertelen »Kezila« törvényeik szolgáltattak is áldozatokat, de ezekkel a kannibáli vadak be nem érven, több hordára oszlottak s véres csatákkal egymást szaggaták, s ha véletlen körülmény meg nem szakasztja vala e belháborújukat, a dühös törzsökök egymást emésztek föl.

Többen az előkelőbb harcosokból végre megunták a dolgot, vagy jobban mondva, attól tartottak, hogy ha a szüntelen forradalomban élő nemzet ereje a belháborúk által megtöretik, mindenestre a sokszor megbántott szomszédoknak lesz zsákmányává; tehát arról gondolkoztak, hogyan lehetne a nemzetet a végveszélytől megmenteni. Erre legcélszerűbbnek találák, a köztük uralkodó anthropophagus szokásokat eltörölni s a népet békeségesebb életre szoktatni. A hasonló gondolkodásúak egymással szövetkezének s a »pakaszérók« titkos egyesületét alkoták, melynek olyforma szerkezete volt, mint a szabadkőmiveseknek, s melynek célja volt a hasznos újítást a nemzet közé behozni.

Hogy a frigyesek céljukat elérjék, lépéseiket a legnagyobb titokban kellett tenniük, a félelmes, s a népre nagy befolyást gyakorló zságák miatt, kik mint jóslók a népet a babonaság nyűgében tartották s annak sorsát kényük szerint elintézték. Az egyesület tagjai a legügyesebb harcosokból szereztettek, kik csak lassankint avattattak a titokba, s csak három erős próbatét megállása után vétettek föl a pakaszéro rendbe. A beavatott rettenetes esküvel kötelezte magát a szertartásokkal járó titkok hív megtartására s az illető szolgálatok teljesítéséerc.

Hogy a kezdetben gyenge társulat a hiúz szemű zságáknak gyanakodásra ne szolgáltasson okot, tagjai azt ürügyelték, hogy csak a pakasza állat vadászatára egyesültek, mert, nem akarván többé emberhúst enni, eltökélték magokat, hogy csak az erdei vadak húsával fognak táplálkozni.

Mindig nagy titokban tartott módokkal sikerült a társulatnak kevés idő alatt új meg új tagok hozzájárulásával tetemesen megerősödni. Ezt látván a szóba (*törzsfőnök*) nyíltan felhívá a népet, hogy a költözködő étellel felhagyva, állandó életre térjen át, melynek alapjai a vadászat, halászat, baromtenyésztés és

földmivelés. De a vérengző zságák attól tartván, hogy ez újítások következtében hatalmuk és befolyásuk csökkenni fog, a népet a pakaszérók ellen bujtogatták, s fegyveres erővel iparkodtak a célba vett újítást mindjárt csirájában elfojtani.

A két párt ellenségeskedésének sok véres csaták voltak gyümölcsei. Azonban tökéletesen egyik sem győzhetett. Végre a pakaszérók látván, hogy elveiket az egész nemzettel nem sikerül elfogadtatniuk, elhatározták, hogy földjüket odahagyva új hazát keressenek magoknak. Csaknem fele a nemzetnek a pakaszéro szobát ismerte el, s vezérlete alatt délnyugatra költözött. A Koanza folyamon átkelvén, ettől nem messze a mostani malembák és kiszendi maszongók tartományában földmivelést tanultak, de ott nagyon elszaporodván, több felekezetre oszlottak, melyeknek magok választotta, egymástól független szobáik voltak, s ezeknek vezérlete alatt meghódoltaták a tőlük délre és nyugatra tanyázó népeket, s közöttük telepedtek le. Egy ily felekezet bizonyos Bihé nevű főnökétől vezetve délre vonult, hol a Kokéma folyó mentiben lakozó ganguellákat legyőzván, a mostani Bihéországot alapítá.

Az otthon maradt zsaga-párt a pakaszérók eltávoztával erejében tetemesen megfogyott, s lassankint a szomszéd népekkel vegyült össze, s ezeknek emberibb szokásait vette föl. Mindazáltal harcias szellemét megtartotta, s azért a többi népségek által uralkodó törzsöknek ismertetett el. Végre a Kaszángysi tartományban, a Kuango folyam közelében telepedtek le, hol jelenleg a híres Kaszángysi zsaga birodalma van, melynek lakosai hasonlólag, mint délre vándorlott testvéreik harcban és kereskedésben a többi afrikai népeket megelőzik.” (Hunfalvy átiratában, 1859, 262–264. old., némileg mai nyelvhelyességi átigazításokkal.)

Az elbeszélés természetesen tartalmaz a legendás elemek mellett valós történelmi információt is. Hiszen a zságák, akik az 1500-as évek második felében bukkantak fel Közép-Afrika történelmében (mégpedig egy rabló-fosztogató betöréssel az akkori portugálok által afrikai királlyal létrehozott Kongó államba), amolyan harcias fiatalokból összeállt rablóbanda formájában ad-

ták jelét létezésüknek. Számos bizonytalanság mutatkozik a kutatások terén történetüket illetően. S ez elkíséri őket akár Magyar afrikai útjainak korszakáig is. A feltárási kísérletek mindenestre igazolták Magyarának azt az állítását, hogy a zságák utóbb, a 18. század első felében szétszóródtak, különféle népekhez vetődtek, de létrehozták Közép-Afrika egyik leghosszabb ideig fennálló törzsi királyságát is: Kasanje-t. (Kaszandzsét, lásd: Jan Vansina, 1963) Miközben a portugálok, hogy lekössék őket, egykor egyes csoportjaikból afféle segédcsoportokat formáltak. Tény viszont, hogy a Bihé és a körülötte elhelyezkedő többi ovimbundu törzsi formáció eredetmítoszaiban mint erőt sugárzó ősök kapnak helyet.

Névadás Bihében

A magyar folklorisztika, mint általában az európai kutatás, nemigen tartja számon a névadást, a névadás szokását mint folklórműfajt. Az afrikanisztikában viszont, ahol a hagyományos társadalmak esetében a legtöbb helyen ún. beszélő neveket kapnak a gyermekek, a nevek, a névadás sok-sok gyűjtést, megfigyelést, elemzést eredményezett. Hiszen ezek az ún. beszélő (vagy mondat-) nevek legtöbb esetben (lásd a közismert hazai, ill. nemzetközi példát: Bor-Nem-Issza vagy Shakes-peare = Lándzsa-Rázó) egyfajta költői jelleggel is bírnak. A gyermekek három neve (1) a születés körülményeire, (2) az első jellemző megnyilvánulására (csecsemőreakciók, kb. kétéves korig), (3) majd az első jeles tettere (szülőknek, időseknek tett szolgálatok, 5-6 éves korig) reflektál (lásd: Biernaczky 2007). Jeles személyek életük során több száz dicsérőnevet is összegyűjthetnek (lásd pl. a zulu vagy más déli bantu törzsi királyokat), s belőlük születik az afrikai verses epikai formák különleges műfaja: a dicsérő ének (*praise poem*) (lásd: Biernaczky 2008, 2016). Magyar László spontán folklorisztikai érzékét dicséri, hogy az afrikai szellemi kultúra eme sajátos szegmensére is felfigyelt, mi több, szó szerint tárja fel az újabb kutatások által oly erőteljesen át- és megvilágított névadási szo-

kás jellegét, illetve a nevekkal kapcsolatos jelentéstartalom lényegi vonását.

A s z e m é l y n e v e k. Ezek vagy a természeti tárgyaktól vagy az illetők születése körülményeitől vétetvék; pl. a gyermek Kánéketere (szélvész) nevet kap, ha születésekor szél dühöngött. Enzála (éhség) nevet kap, ha ínséges időben született. Külföldön születvén, többnyire születése helyéről neveztetik, pl. egyik fiam a Moropu birodalomban, az úgynevezett Sah-Kilembe helységben születvén, nevét azon helységről s akkori főnökéről kapta, s így hivatik: Sah-Kilembe Gongá. A főrangú nemes személyek neveikhez birtokuktól vett jelzőt is kapcsolnak, pl. Lombé á Ganda = Gandaí Lombé; Kángombe Kikábarr Kikábai Kángombe; Sáh-Kilembe Gongá iá poutu — a fehérországi (fehértől származó) Sah-Kilembe Gongá (azaz fiam); Inakullu Száké a Nyenge = a nyengei Száké hercegnő; Inakullu Ozoro iá Komo = a Komói Ozoro hercegnő (feleségem).

Ugyanazon tárgy a férfinak és nőnek szolgálhat nevéül, csak-hogy a nem megkülönböztetése végett a férfi neve elé a „sah,” az asszony neve elé pedig a „náh” szót teszik; pl. a Dsámbe (elefánt) elé, ha férfi neve, a sáh-t tevén, lesz- Sáh-Dsámbe; ha pedig nő neve, Náh-Dsámbe; búmba cserebogár, ebből lesz Sah-Bumba s Náh-Bumba; kiszingi tuskó, ebből lesz Sáh-Kiszingi s Náh-Kiszingi. De bizonyos állatok nevei csak a férfiaknak, mások pedig csak a nőknek adatnak, pl. a honssi (oroszlány), ángolo (zebra), ongue (leopárd), boma óriáskigyó stb. csak a férfiaknak szoktak adatni, úgy ongebe (viziló), gámboa (bizonyos hal), gon-di (fehér hangya) is. (Magyar 1859, 443–44. old.)

Zene, hangszerek, tánc és népszokások Közép-Afrikában a 19. század közepén

Ami a zene, a hangszerek és a tánc témáját illeti, Magyar viszonylag gazdag ismeretanyaggal szolgál ebben a tekintetben is. Számos alkalommal igyekszik (ha már kottázni nem is tud)

leírni, mit lát és mit hall, hiszen az afrikaiak gazdag zenés-táncos szokásai napjaink világából is jól ismertek. Majd tucatnyi részletet idézhetnénk itt. Nem is annyira valamely szokás pontos információja okán, egyszerűen csak irodalmias szépsége miatt idézzük a következő sorokat, amelyben nemcsak az emberek, a természet is dalra fakad:

„A nap már hanyatlott, s a völgyet nyugatról kerítő magas hegy egészen elállta sugarait, miért is a völgy sűrű erdejében már esti homály sötétlett s a tárgyakat sötétzöld fátyol burkolta be. A levegőt az éjjeli szállásra elülő, különféle éneklő madarak zenéje töltötte el, időről időre különösen a lappantyú (*capriulugus*) egyszerű felkiáltásai voltak hallhatók. Egy mély, árokforma mederben lassan elfolyó patak hosszában, ősi tölgyek körül telepedék le a karaván, s a fellobogó tüzek mellől nemsokára a *viszángysi* hangszer vastollainak pengetése hallatszék, mely sajátságos zene késő éjjelig tartott.” (Magyar 1859, 59. old.)

Hogy zene és tánc mindig mindenhol felbukkan a régies afrikai társadalmakban, az már tetten érhető volt korábbi énekidézettünknel is. A következő idézetsor azt kívánja igazolni, hogy a hagyományos társadalmaknak a miénknél sokkal formalizáltabb világában ez a szokásszerűen zajló cselekvések mindenkori kísérőeleme, legyen szó egyszerűen csak szórakozásról vagy vallási kötődésű rítusról, netán antropofágiával (emberevéssel) kísért fejedelmválasztásról:

(*pillanatkép a Magyar vezette karaván életéből*) „Míg ezek civódás vagy ütlegekkel osztozkodnak, addig mások a városból magokkal hozott, parázson félig sült szárított halat költik el egész kényelemmel, gyakran csókolgatva a pálinkával telt kábák száját, mígnem neki hevülnek s minden zene kíséret nélkül erősen tapsolva s hangosan dalolva fajtalan táncukat járják.” (1859, 50. old.)

(*hangszerismertetés*) „A marimba általában minden dél-afrikai népnél nagyon divatozó hangszer, s minden egyéb hangszernél jobban kedveltetik. A főnökök és vagyonosabb emberek udvaruknál néha több marimba-verőt vagyis »embendut« tartanak. (...) A ganguellák között igen ügyes marimba-verőkre találtam,

Jó darabig hallgatám az ügyességeket mindenkép mutatni akaró művészeket..." (1859, 64–65. old.)

(*antropofágia és zenés-táncos szokásforma összekapcsolódása – az új fejedelem megválasztása alkalmából*) „Az »ouri-kongo« leölése némely körülményekkel van összekötve, melyek a már úgysis undok anthropophagiát még, úgy szólván, nevetségessé is teszik. Hogy t. i. ezen áldozatnak kívánt foganata legyen, szükség: először, hogy az erre kiszemelt egyén ne tudja előre, mi sors vár reá, s azért egész fogsága alatt szabadon s kényére hagyatik, s csak titkon őriztetik (...) Ha azután a szertartásra kitézött nap felvirrad, lármás zenehangok tudatják a város népével, s a férfiak (nőnek nem szabad megjelennie) a fejedelmi táborba vonulnak, hol mindjárt több körbe állanak s táncra kerekednek. Azután adott jelre felbomlanak a körök s a fejedelmi szék előtti téren eloszlanak, csak egy kör folytatván a táncot. Most a már jól lakozott s ünneplésen felöltöztetett »ouri-kongo« felhívatik, hogy az uralkodó tiszteletére tartott táncban ő is részt vegyen, s álljon a kör közepére. A boldogtalan áldozat, mit sem sejtve, nagy készséggel elfogadja a díszes felhívást s örömmel lép a táncoló körbe, mely legott mint halotti koporsó zárkózik háta mögött. Most nagy örömjajra fakad a gyülekezet, a marimbások kettőztetett erővel verik a marimbát, mindenki gonosz kíváncsisággal várja a véres dráma ki fejlődését. Csak az álnok hízélgéssel körülhálózott áldozat nem gyanít semmit s a marimbák zajára neki hevül, s mindinkább elragadtatva járja a táncot. E közben egyik harcos rövid, de tenyérszéles, tojásdad pallossal (mukuállo), melyet ügyesen ruhája alatt elrejtve tart, az áldozathoz közeledik, folyvást táncolva, s a legjobb alkalmat kilesvén, villámsebességgel üti le a fejét. Iszonyú ordítás követi az álnok gyilkos tettet és kánibáli örömmel táncolnak a vonagló test körül." (Magyar 1859, 268–269. old.)

„A kimbunda népek fő szenvedélyei: a henyélés, evés, ivás, tánc, zene és fajtalankodás. Igazán szólva, egyedül csak a szükségtől kénytetve szánják el magokat valamely munkára: háborúra, kereskedelmi utazásra, vadászatra, vagy halászatra. A midőn

pedig körülményeik megengedik, a múltról és jövőről mitsem aggódva egész nap a zsángo-téren [a települések központi közösségi tere – B. SZ.] üldögélnek égő tűznél, egyedül vagy rakáson, s bőven szörpölgetve a kimbombót s egymással fecseggve töltik a napot. Estve felé pedig hol egy hol más helységbe gyülekeznek, hol az ily alkalommal mindig készen álló dobok a víg társaságot táncra indítják, melynek csak a késő éjszaka vagy a kora hajnal vet véget." (Magyar 1859, 282–283. old.)

A legutóbbi (igencsak sokrétű valóságseletet felvillantó) idézetsorozat többek között a törzsi világ barbárságából is ízelítőt ad, amelynek tényei Magyar könyvében kétségkívül számos helyen megfogalmazást nyernek, egyébként teljes összhangban a korabeli utazási szakirodalomban leírt tényekkel. Napjaink néprajztudományának szemléletmódját idézve kell azonban megállapítanunk, hogy a civilizációhoz, a humanizmushoz vezető utak jelentős időintervallumokat (évtízezreket) igénybe vevő, ma már súlyosan elítélt emberi magatartásmódokkal, durvaságokkal és ellentmondásokkal voltak (vannak?) kikövezve. És a történelemnek ezen a sokszor nem éppen szívmengető hosszú-hosszú korszakán egykor vagy később minden nép átesett. Kétségkívül kell bizonyos etnológusi harcedzettség ezeknek az olvasmányoknak a fellapozásához. Vagyis az elítélés helyett eme barbár megnyilvánulásokat egyszerűen csak számba venni, mint a kezdetleges emberi társadalmak elkerülhetetlen velejáróját (mennyivel volt egyébként kevésbé barbár a két világháború?). A történelmi múlt ma már aligha változtatható meg, ugyanakkor a művelődéstörténet borzalmas részletei is hozzátartoznak a megismerni, elemezni szükséges tények világához.

Magyar ugyanakkor több helyütt, a maga (spontánul megnyilatkozó) európai moralista szemüvegén át tekintve az afrikai világra, erőteljesen korholja az általa tapasztalt erkölcsi közállapotokat. És egyet kell értenünk vele, hiszen kétségtelen, a tényeket nem lehet nem-létezőnek tekinteni. Más kérdés, hogy ő sok esetben a törzsi királyságok székhelyein érvényesülő (minden bizonnyal „elszabadultabb”) szokásvilágokba nyert betekintést. A

vélhetően jóval nagyobb tömeget képező, szerényebb életvitelű, s például a földművelést, az állattartást, a (leszámítva a némileg fejlettebb vas- és ékszer-művességet) kezdetleges kézművességet szorgalmasan űző „vidékiekkel” ugyanakkor vélhetően jóval kevesebbet érintkezett. Tény persze az is, hogy a 19. századból ránk maradt igen gazdag utazási irodalom számos, jóval pozitívabb példát is ismer, mint amelyeket Magyar Bihében vagy utazásai során (pl. a hírhedett Mata Yamwo királyságban vagy a balovaléknál) tapasztalt. Mellesleg ebbe a fordított (pozitívabb) irányba mutat az általa ismertetett ovimbundu teremtmítosz záradéka (az ún. pakaszerók társadalommegújító törekvése) is.

Végül is nem térhetünk ki az elől, hogy tudomásul vegyünk: ha valamely etnológiai jellegű (Európán kívüli népek köréből, törzsi világból) megismert szokásjelenség a barbárság körébe sorolandó is, a népszokás (bármilyen legyen is az) mint kulturális megnyilvánulás a tágan értelmezett folklór, a hagyományok világába tartozik, tehát általában a néprajz és a folklorisztika szempontjai szerinti vizsgálat tárgyát képezi.

Összegezés

Mindent összevetve azt kell látnunk, hogy Magyar László érdeklődésének, megfigyeléseinek középpontjába 16 évnyi afrikai tartózkodása során nem a folklór jellegű (népköltészet, népzene, néptánc, ünnepi szokások stb.) megnyilvánulások kerültek. Mindemellett az afrikai népek között és főleg felesége népe, az ovimbunduk körében járva-elve óhatatlanul fel kellett figyelnie az oly gyakorta felhangzó énekekre és az oly gyakran kikerekedő táncokra. Nagy kár, hogy Magyar lényegében egyetlen szót sem ejt a hosszabb epikus énekek vagy a mesék létezéséről, amelyek pedig a modern kutatások tanúságtétele szerint az általa vizsgált népek körében is gazdagon jelen voltak (és vannak). Ki tudja, az elveszett két további kötetébe nem került-e be néhány mese-szöveg is... Mindenesetre dolgozatunkban igyekeztünk egyrészt

általános művelődés-, illetve tudománytörténeti, másrészt folklor-, illetve irodalomesztétikai szempontok szerint számba venni nagy magyar Afrika-utazónk minden olyan szövegpéldáját, amely vizsgálódásunk körébe vonható.

Bibliográfia

ACHEBE, Chinua

1958 (1963-as kiadás) *Things Fall Apart*, London, Heinemann Educational Books, 187 old. (magyarul: *Széthulló világ* ford. Béres Mária, Tandori Dezső, 1983, Budapest, Európa Könyvkiadó, 291 old.)

BALÁZS J. Attila

2017 *A sas egyedül repül. Állatos közmondások és szólások magyarul és angolul a világ minden tájáról szinonima mutatóval*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 269 old.

DÖBRENTEI Gábor

1815 *Vadak énekei*, Erdélyi Múzeum, III. füzet, 140–149. old.

BIERNACZKY, Szilárd

2007 „Ha szárnyaló madarakat látsz valahol...” (Szerelem, erotika, obszcenitás – hagyományos afrikai költői műfajok), *Néprajzi Látóhatár*, 1–2. szám, pp 167–210. old.

2007 *Szólások a mindennapi élet és a folklór határán*, *Afrika Tanulmányok*, 1, 3, pp 36–47. old.

2008 *Shaka dicsérője Afrika Tanulmányok*, 2, 1, pp 55–78. old.

2016 *Sona (Zimbabwe) dicsérő költészet*, *Ethnologia*, 1. évf., 1-4. szám, pp 419-461. old.

BURTON, Richard Francis Sir

1865 *Wit and Wisdom from West Africa*, London, Tinsley Brothers, 455 old.

EVANS-PRITCHARD, E. E.

1929 *Some Collective Expressions of Obscenity in Africa*, *Anthropos*, 311–331. old.

HERDER, Johann Gottfried von

1878 *Volkslieder*, 1-2. kötet, Leipzig, Weygandschen (rendelkezésre álló elektronikus példány: 1778, 1-2 kötet egybekötve, 1-95., 96-315. old.)

1807 *Zu den Liedern der Madagascar (Aus dem Französischen des Ritter Parny)*, in: *Stimmen der Völker in Liedern*, szerk. Johann von Müller, Tübingen, J. G. Cottaschen Buchhandlung, 537–553. old. (12 malgas ének német nyelven)

MAGYAR, László

1857 *Délafrikai levelei és naplókivonatai*, kiadta: Hunfalvy János a magyar akadémia költségén, Pest, Emich Gusztáv könyvnyomdája, 92 old. + 1 térkép

1859 *Délafrikai utazásai 1849-57. években*, szerk. Hunfalvy János, Pest, Emich Gusztáv nyomtatása, 464 old. + 8. tábla.

- 2008 Útinaplója és levelei Afrika belsejéből, közreadja: SEBESTYÉN Éva, Budapest, Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 151 old.
- 2008 Magyar írások, dokumentumok, in SEBESTYÉN Éva: Kaland és kutatás Afrikában. Magyar László életrajza, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 111-256. old.
- 2012 Magyar László utazása Dél-Afrika belsejében az 1849–1857 években, közreadja SEBESTYÉN Éva, Budapest, Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 332 old. ill., + 1 térkép.
- PARK, Mungo
- 1816 Park utazása Afrika belső tartományaiban, in: Kiss János szerk.: Nevezetes utazások Tárháza – I. köt. Park utazása Afrikába' belső tartományaiban, Bourbon, Frantzia, 's Javan' szigeteiről és Dahom-Országáról szöllő némely tudósításokkal együtt, Pest, pp 376 + 6 old., 1 tábla
- P(ARNY, Evariste de (Chevalier)
- 1787 Chansons madécasses, in: Chansons madécasses, traduites en français, suivies de poésies fugitives, par M. le Chevalier P[arny, Evariste de], London (a Londres, et se vend a Paris), Chez Haruouin et Gattey, 1-29. old.(lásd még: AHU Magyar Afrika Tudástár, <http://afrikatudastar.hu>)
- PETTINEN, August
- 1926–1927 Lieder und Rätsel der Aadonga, Zeitschrift für Eingeborenen-Sprachen, XVII, 202–230. old.
- SOLYMOSSY, Sándor
- 1906–2007 A líra és az epika eredetéről, Ethnographia, XXXI-XXXII, 1–19., 65–84., 201–211., 329–343. old., illetve, 18-33. old.
- TEMPELS, Placide (atya)
- 1959 La philosophie bantoue, Paris, Présence Africaine, 126 old. (eredetileg flamandul íródott, első francia nyelvű kiadása: 1948, Paris, angol nyelvű kiadása megtalálható az interneten)
- VAN ROY, H.
- 1963 Proverbs kongo, Tervuren, Musée Royal de l'Afrique Centrale, VII + 127 old. (Annales, Sciences Humaines, 48).
- VANSINA, Jan
- 1963 The Foundation of the Kingdom of Kasanje, Journal of African History, Vol. 4, No. 3, 355-374. pp.
- 2019 A szájhagyomány, tanulmány egy történelmi módszerről, szerk. Biernaczky Szilárd, Érd, Mundus Novus Könyvek Kft, 382 old.
- VOIGT, Vilmos
- 1980 Narratív líra, Magyar Néprajzi lexikon, 3. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 696. old.

Magyar, könyv

A két világháború között számos kiadást megért, igen népszerű ifjúsági könyv: Magyar László kalandjaiból (ANON: [1926] Magyar László utazása a dél-afrikai Bihé országba, Budapest, Pallas Irodalom és Nyomdai Rt., 134 old.)

Bogdán Alexandra debütversei

Takarásban

*A hátamon véraláfutásos csíkok,
soha nem csituló félelemről
árulkodnak.
Takard el a szemedet alaposan.*

*A nyakamon alig látható
nyomokat hagyott
a bolondok vissza-visszatérő
kényszeresztusa.
Takard el a szemedet alaposan.*

*A szemem íriszében
kopottas színvilág,
akaratom ellenére tör
fényt.
Takard el a szemedet alaposan.*

*Ragacsos tenyeredben málnaillat,
a légszomj fészke
átjárja a légcsőt, bevájja magát
a tüdőbe.
Eltakartad már a szemedet alaposan?*

Tudat alatt

*amióta elváltunk,
foglalkoztat a semmi,
többet gondolok
az ürességre,
mint rád valaha.*

*mosolyom kényszerű,
nevetésem műszer.*

*megkopott tavasz után
lecsiszolt nyár.
várhatóan más nővé
színez a tarka ősz,
még az idegőrlő tél előtt.
csak a délelőttök állandóak.
úszol egy sötét, szélein fényekkel
csipkézett ismeretlen vízfelületen.*

Dal süket fülbe

*Énekeld el nekem azt
a mostanában kegyetlenül
fojtogató dalt, amelyre csak
mi ketten emlékszünk.
apa se hallja, úgy énekeld.
a rigó se hallja, úgy.
az ablakban virrasztó
kaktusz se hallja, úgy.
énekeld bele süket füleembe!*

Szemfényvesztés

*Évszakmentesek a fák,
széltől védve szunyókálunk
kis napszúrta szobában,
hol az álom addig megoldás,
míg felébredünk.*

BOGDÁN ALEXANDRA 1998-ban született Budapesten, az ELTE kémia szakán tanul. Verseit a debreceni *Amúgy* online folyóirat közölte.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** El nem küldött levél Pilinszky Jánosnak (vers)
- 5 **Shrek Tímea:** Gyerekjáték (próza)
- 8 **Lajtos Nóra** versei: Szótól szóig, Téreyetlenül hirtelen
- 10 **Rakovszky Zsuzsa:** Piroska (próza)
- 52 **Varga Melinda** versei: rák, oroszlán
- 54 **Salánki Anikó:** Kilencven
- 57 **Bálint Tamás:** Szennyes (vers)
- 59 **Petrozsényi Nagy Pál:** Vasárnap kirándulunk (próza)
- 65 **Tóth Imre:** Közöny (vers)
- 66 **Kántor Zsolt:** Pityang és pupilla – A narrátor példánya (próza)
- 69 **Bék Timur** versei: Anyagi természet, Jégvirág
- 71 **Frideczky Katalin** rövidprózái: Second Hand; Mindenütt jó, de legjobb otthon
- 73 **Péntek Imre** versei: Fessen fest Teri; átcímkezett Kánaán, Behemót
- 77 **Hegedűs Imre János:** Bébi (próza)
- 84 **Gheorghe Vidican** versei **Mandics György** fordításában:
Az aranyirálynak, Ártánd felé, Astoria, Versem belsejében, Elválás a fénytől
- 86 **Tzveta Sofronieva** versei **Kovács Ildikó Eszter** fordításában:
A parton, A gyerek, Portörülés, szemétlevitel, Több jövőt,
- 92 **Mike Foldes** verse **Sohár Pál** fordításában: Vadócok
- 94 **Szőcs Géza:** Veronától Csíksomlyóig – Naplórészlet
- 100 A hónap alkotója: *Simon Adri* – Keresd a jeleket, Őszi dallam, Galambok városa
- 104 „Amikor történik valami az élet szebbik felén” – **Laik Eszter** beszélgetése **Simon Adri**val
- 117 Egy kötet, két olvasat (Böszörményi Zoltán: Soha véget nem érő szeretkezés)
- 117 **Kovács Újszász Péter:** Tenger a küszöb alatt
- 122 **Brauch Magda:** „A vers az igazi”
- 127 **Lafferton Luca:** Blokkba zárva (Zsidó Ferenc: Huszonnégy)
- 130 **Rimóczi László:** Nincs székelebb a székeleknél (Száraz Miklós György: Székelek – Történelemről és hagyományról)
- 133 **Frei Gabriella:** Személyes apokalipszis (Florin Lăzărescu: Zsibbadtság)
- 137 **Bittner Mónika:** Távolságtartó szentimentalizmus (Dragan Velikić: A nyomolvasó)
- 141 **Gáspár Ferenc:** Egyezzünk meg döntetlenben! (Krausz Tivadar: A Szent Grál Godwin szerint)
- 145 **Juhász Kristóf:** A tehetetlen dodó és a kardozós partraszállás (Vöröskéry Dóra: Röp képtelen madarak)
- 148 **Kántás Balázs:** A sóvárgás rettentő anatómiája (esszé)
- 158 **Cseke Péter:** A kézirat-véleményező Szilágyi Domokos (esszé)
- 170 **Szabó Fanni:** A milicista halála című fényképfelvétel és a versírás kapcsolata (esszé)
- 176 **Biernaczky Szilárd:** Népköltészet, zene és tánc Magyar László munkásságában (esszé)
- 200 Debüt – **Bogdán Alexandra** versei

LAPSZÁMUNKBÓL

- Bösörményi Zoltán
El nem küldött levél Pilinszky Jánosnak
- Shrek Tímea
Gyerekjáték
- Varga Melinda
oroszlán
- Frideczky Katalin
Second Hand
- Bék Timur
Jégvirág
- Rakovszky Zsuzsa
Piroska
- Lajtos Nóra
Téreyetlenül hirtelen
- Petrozsényi Nagy Pál
Vasárnap kirándulunk
- Bálint Tamás
Szennyes
- Péntek Imre
Fessen fest Teri

ESSZÉ

- Kántás Balázs: *A sóvárgás rettentő anatómiája*
- Cseke Péter: *A kézirat-véleményező Szilágyi Domokos*
- Szabó Fanni: *A milicista halála című fényképfelvétel és a versírás kapcsolata Pilinszky János A „teremtő képzelet” sorsa korunkban c. esszéjének kontextusában*
- Biernaczky Szilárd: *Népköltészet, zene és tánc Magyar László munkásságában*

A hónap alkotója: **Simon Adri**

Keresd a jeleket, Őszi dallam, Galambok városa

„Amikor történik valami az élet szebbik felén” –
Laik Eszter beszélgetése Simon Adrival

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

nka

Nemzeti Kulturális Alap